

meddobje

XVII

2/3

POEZIJA IN PROZA: PAVLE ŠTRUKELJ (ARGENTINA), CATEDRAL DEL VIENTO (81)
* VLADIMIR KOS (JAPONSKA), DVE PESMI (83) * TED KRAMOLC (KANADA), VREČA ŽIVIL
(85) * JOŽE CUKALE (INDIJA), KRISTUS V PREDMESTJU (105) * REZI MARINŠEK (ARGEN-
TINA), SANTA MARIA IN FONTIS - MARIJIN STUDENEC (107) * MILENA ŠOUKAL (USA),
NA MEJI DNEVA (133) * MILENA MERLAK (AVSTRIJA), BRATOVA NOVA MAŠA (187) *
LEV DETELA (AVSTRIJA), SKRIVNOST RIBJE KOSTI (205).

PREVODI: MARICA MEŠTROVIČ - NIKOLAJ JELOČNIK (ARGENTINA), MIROGOJ (167).

RAZPRAVE: VINKO BRUMEN (ARGENTINA), FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI II (149) *
P. MAVER GREBENC, o. cis. (AVSTRIJA), STIŠKI OPATI V PRVI POLOVICI 15. STOLETJA (173)
* MILAN KOPUŠAR (USA), ANGELI ŠEPEČEJO O ONSTRANOSTI (193).

PRIČEVANJA: CIRIL ŽEBOT (USA), OBSEG IN MEJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V SAMO-
UPRAVLJALNEM SOCIALIZMU JUGOSLAVIJE (207).

KRITIKE: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), TRIGRAMI ZELENO-MODRIKASTIH POČITKOV
(225).

UMETNIŠKA PRILOGA: akad. slikar FRANCE GORŠE (AVSTRIJA) in akad. slikarka
MARJANCA SAVINŠEK (FRANCIJA).

entresiglo

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Leto XVII

1 9 7 9

Št. 2/3

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 10. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v maju 1980.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Buenos Aires Argentina

Redactor: France Papež - Editor responsable: Pbro. Ladislav Lenček

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1407500

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de mayo de 1980 en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
1407

CONCESION
7806

TARIFA
REDUCIDA

PAVLE ŠTRUKELJ

CATEDRAL DEL VIENTO

Sofaron los silencios
las largas jornadas en las planicies y los cañadones
- recostados, arrumbados -
piel infinita del polvo y la hierba.

Cuando se estremeció el aire imprevisible
corrió una lánguida vibración eléctrica en los pastos.
Las matas se inclinaron
- gentiles, saludando
alentando los primeros aleteos voladores.

Alguien silbó en el fondo oscuro del horizonte,
y ese sonido se fue acercando
hasta crecer armónicamente
en una burbuja incomprensible
del movimiento acelerado.
Peligraron entonces las llamitas débiles
de las estrellas,
y se aferraron las tísicas raíces
en el seno estéril de las mesetas.
Los mallines se peinaron hacia el este
con sus lujurias verdes
de oasis blandos.

Y se anunció la sinfonia majestuosa
mientras temblaban las piedras de los chenques.
El espíritu del polvo
salió a recorrer los secretos de las galerías del aire
y a medir compases
en el reloj de arena que es el tiempo.

Desde el vitraux del cielo en que se partía
la atenuada luz gótica de la luna,
intentaba una aureola
- conocida, premonitoria -
iluminar la esencia,
el corazón majestuoso
de la catedral construida
por el órgano tubal del viento.

Comodoro Rivadavia

DVE PESMI

SI ŽALOSTEN?

Lahnó dežuje, lahnó dežuje,
Si žalosten?
Ne smeš z opekami bóli
zidati ječe sten,
ne smeš.
Komaj včera je Gospod Jezus
v nebesa šel.

Lahnó dežuje, ves dan dežuje
slapove vrb.
Meglé se hiš oprijemajo,
ker z zidom ločijo
skrb.
Komaj včera je Gospod Jezus
v nebesa šel.

Vrtovi sonca stoje zaprti
in pot teži.
Tako je tiho, da z božjih dvorcev
sèm
smejanje doni.
Komaj včera je Gospod Jezus
v nebesa šel.

VOŠČILO S POTUJOČIMI ZVEZDAMI.

Beseda je postala človek,
da ostane človek.
Kako sem vesel pod severnim mescem
v Aómori!
Led pokriva bolno njivo riža -
nihče ga več noče.
Bol ji srebri lase,
da ji daje skladnost modrosti.

Beseda je postala človek
iz Marije
čudežno:
Beseda je komponirala Pesem iz živih not.
Zdaj jo tudi v mojem srcu znova igra
na gotovost.
Svod nad planjavo vriska, ker vriskam jaz
in je Božič.

Ne misli, da ne vem;
še zdaj leži na ledu prazen rob.
V božičnega mesca lesku pa nima ostrosti.
Del je,
z žarki upanja na milost
za bol, ki je Božič.
Z zvezdami, potujočimi v križ Vstajenja,
Ti voščim.

P.S. Aómori je veliko izhodno pristanišče na severu glavnega japonskega otoka Hónšu. Zaradi razsežnosti planjave, v kateri leži, in zaradi omejenega števila tovarniških dimnikov se njegove zvezde v decembrski noči čudovito svetijo.

TED KRAMOLC

VREČA ŽIVIL

*Novela je bila nagrajena na
II. literarnem natečaju dr. Ignacija Lenčka.*

1.

Marek Polanski je stal pri oknu v sobi, ki je služila njemu in njegovi ženi Jadwigi za spalnico in jedilnico. Stanovanje je imelo še tesno kuhinjo in majhno shrambo na koncu hodnika. Imela sta pravico tudi do kopalnice, ki jo je uporabljala še druga stranka.

Gospodar Hans Steiner je stanoval z družino v pritličju. Tam so bile tudi vse pritikline, tako da mu ni bilo treba hoditi v drugo nadstropje.

Hiša je bila pomaknjena v hrib nedaleč od mogočnega gradu, ki je bil edina omembe vredna stavba v vasici Edling. Razen nekaj kmečkih poslopij spodaj na ravnem, so si vse druge hiše v Edlingu podobne. V dva štuka, spredaj po nekaj sadnih dreves za pobarvanim plotom in kaka trta na prosojni fasadi.

Streljaj spodaj je državna cesta, ki pelje iz Celovca skozi spital ob Dravi proti Lienzu.

Stanovanje je Marek našel po sreči. Že večkrat so ga občinske oblasti hotele preseliti v taborišče za razseljene osebe, kamor so hoteli spraviti vse inozemce, pa se mu je vedno posrečilo, da je tega ali onega uradnika podkupil in sta z ženo ostala v Edlingu.

Soba je bila skromno opremljena. Postelja z dvema nočnima omaricama, vsaka s svetilko, ob drugi steni stara otomana, miza z dvema stoloma, ogledalo pa nekaj polic za knjige. Pod je bil svetlo pološčen, preproge v sobi ni bilo. Nad posteljo je Jadwiga obesila svojo visokošolsko diplomo s krakovske univerze, nad otomano pa so bili z risalnimi žeblički pritrjeni koncertni lepaki v poljščini z Marekovim imenom v debelih črkah. Eden je bil natisnjen v nemščini. Ta je oznanjal koncert v Feuerwehr Saal v Spitalu ob Dravi, 7. septembra 1947.

Marek je bil pianist.

Pred dobro uro se je bil vrnil iz mesta, kjer je v hotelu Die Alte Post igral klavir. Z lastnikom hotela sta se dogovorila, da se je lahko vadil na klavirju, kadar je hotel; le gostom pri kosilu je moral igrati dunajske valčke in lahke popevke.

Pomaknil se je bliže k šipi in opazoval zasneženo dolino pred seboj. Bil je visoke postave, a kljub šestindvajsetim letom sključen. Podolgovat obraz z visokimi ličnicami ni imel prave barve. Kadar je bil vzhičen, so se mu pordečile le ličnice. Ustnice so bile svetlordeče barve, kot da bi uporabljal rdečilo. Vodeno modre oči so bile pogreznjene globoko pod temne obrvi. Od časa do časa si je popravil svetle lase, ki so mu silili na čelo.

Marek je bil lačen. Res da je v hotelu dobil večerjo zastoj, tudi to je bil del dogovora z lastnikom za njegovo igranje, a hrana je bila gostilniška in ni kaj prida zalegla. Vrh vsega so mu odvzeli živilske karte; taka je bila postava po drugi svetovni vojni. Natarica Mitzi je, če je le mogla, odrezala samo nekaj kuponov in mu, če je nihče ni opazoval, zastoj prinesla nekaj peciva.

Domov grede je pri Sagmeisteru kupil štruco kruha in jo takoj načel. Gospa Weissova pa mu je odkimala, ko je hotel kupiti mast in nekaj jajc, ki so bila na karti. „Masti nimamo več, jajca pa je treba naročiti teden prej. Vorbestellen... Saj veste, kako gre!“

Pozabil je.

Zunaj je obstal pred ogromno reklamno desko. Rdeče in modre črke so kričale o ameriški pomoči avstrijskemu ljudstvu in trdile, da je petindevetdeset odstotkov vsega kruha v Avstriji dar Američanov. Pričel je drobiti štruco težkega kruha in ko je prišel v Edling, mu je ostal le še krajec.

Zdaj je čakal na ženo Jadwigo.

V dolino je legal mrak. Po državni cesti spodaj je videl to-vornjake angleške okupacijske vojske. V ozadju, za enolično leseno ograjo, temne ploskve taboriščnih barak. Iz dimnikov se je kadilo počasi, dim se je vil navpično kot vedno, kadar je bilo hudo mraz.

Gospodarja ni bilo doma. Tišino v hiši je motilo le tiktakanje stenske ure v pritličju in Marekov neprestan, tih kašelj.

2.

„That's far enough!“

„Are you certain? I thought you lived up there in the hill?“

„That's quite far enough!“ je ponovila Jadwiga. Njena angleščina je imela čuden prizvok.

„All right then!“

Major Newson je ustavil džip. Po kratkem molku se je obrnil k Jadwigi in jo poljubil.

„I hate to let you go, Mrs. Polanski! You're terrific!“

„This bag! Let me help you with the damn thing!“

Stokajoč je dvignil z zadnjega sedeža veliko vrečo iz debelega vojaškega platna. Na eni strani je bila bataljonska insignija:

bojne sekire in že precej zapacan naslov oddelka, čigar poveljnik je bil major Newson.

Salutiral je Jadwigi:

„See you sometime, darling!“

Potem je pognal džip in zavil spet na glavno cesto.

* * *

Stemnilo se je in Jadwiga je pogledala okrog. Na ozki cesti proti gradu ni bilo žive duše. Sklonila se je, se uprla v sneg in s težavo premaknila vrečo. Še dobro, da je bil sneg skorjast in kolesnice poledenele, sicer bi ne zmogla. Major Newson je imel prav. Vreča je bila kot iz cementa. Skoraj celo uro ji je vzelo, preden je zadihana in zmučena dosegla dom.

Okna v pritličju so bila temna. To jo je pomirilo. Steinerjevi so bili radovedni ljudje, posebno gospa je veliko opravljala.

Jadwiga je zaprla za seboj in s težavo potegnila vrečo čez prag.

* * *

Marek je videl ženo, ko je stopila iz teme. Opazoval jo je skozi okno, kako je odpirala in zapirala leso, njen napor, ko je vlekla tovor čez dvorišče. Slišal jo je, ko je odpirala vežna vrata in njeno sopihanje, ko je dvigala vrečo od stopnice do stopnice. Šele ko je začul njeno stokanje na hodniku, ji je stopil naproti brez pozdrava.

„Tukaj“, je rekla in pokazala na vrečo. „To sem prinesla. Lahko bi mi pomagal.“

Marek je motril vrečo.

„Dva dni te ni bilo nazaj“, je rekel mrzlo.

„Tako smo se domenili! Molčij zdaj!“ je odbila Jadwiga in v plašču legla na divan.

3.

Ko je Marek potegnil vrečo v kuhinjo, je zastokal. Zaklel je po poljsko. Ko se je slednjič odkašljaj, je s težavo prevesil vrečo na zaboj, kjer je bilo kurivo. Nestrpno je odvijal vrv in pričel prazniti vrečo. Oči so se mu svetile, ko je gledal konzerve. Corned Beef iz Argentine, Poam in Spam iz Kanade, norveške in kanadske sardine, ameriški sir in slanina, mleko v prahu, riž, testenine, čaj iz Anglije, prava brazilska kava Santos, zavitki rozin iz Kalifornije, keksj in čokolada, zavojček ameriških cigaret in skrbno zavita steklenica škotskega viskija. In še in še.

Razvrstil je živila po mizi, kot da bi bil božični večer, drugo pa je začel zlagati na police v shrambi. Toliko hrane že dolga

leta ni videl. Nobena trgovina v Špitalu ni imela takšne zaloge.

Odprl je konzervo in ugriznil v meso, ne da bi ga pogrel. Potem je sedel in z nepopisnim užitkom pasel oči po dobrotah.

„Tu je vsega dovolj do pomladi!“ je ves navdušen zaklical proti spalnici.

4.

„Kaverna je za zdaj zaprta!“ je rekel Mareku primarij sanatorija za pljučne bolezni v Seebodenu. S poklicno pozornostjo je gledal rentgensko sliko. „Pravim, za zdaj!“ Potem je resno pripomnil: „Ne delajte veliko! Ničesar si ne ženite k srcu. Počivajte čim več. Potrebna vam je tečna, obilna, močna hrana, svež zrak in mir. Sicer se vam lahko vse skupaj ponovi!“

Potem je pisal v beležnico.

„Čez dva meseca pridite spet na pregled.“

Ko je Marek odšel, se je zdravnik zagledal skozi okno proti Milstadtškemu jezeru in čez čas rekel asistentu: „Kakšne neumnosti klatimo včasih zdravniki! Kako naj ta ubogi fant v teh časih sledi moj nasvet. Močna, tečna hrana, ko pol Avstrije crkava od lakote!“

5.

Major Newson je dobre volje prižvižgal v jedilnico, kjer so njegovi vojaki večerjali. Bil je poveljnik pionirske enote polka Kensington iz Londona. Nekateri vojaki so mu prikimali kar s polnimi usti. Major je bil med moštvom priljubljen. V vojsko so ga poklicali še mladega rezervnega podporočnika. Bil se je najprej pod generalom Montgomeryjem v Afriki; bil je v invaziji na Sicilijo, prevzel poveljstvo sedanje enote, ki je gradila pontonske mostove in zasilne ceste po italijanskih bojiščih prav do konca vojne. O tem so pričali številni trakovi na prsih njegove uniforme.

Major Neyson je bil pravo nasprotje kapitanoma M. Hollingtonu, A. T. Howarthu in še drugim poklicnim častnikom, ki so na preprostega vojaka gledali zviška. Newson jih je imel nekaj čez trideset. Bil je zmeraj nasmejan, hitrih kretenj, dobre besede do vseh, z velikim smislom za masten vojaški humor.

„How's the grub, boys? Same damn corned beef hash, ah? Christ, you wouldn't believe that we won the goddamn war! Got to tell that cheap regimental supply bastard off. Right?! To send us some fresh meat! Bloody right I will!

„What's that Clark? To send us some birds, ah? Ha, ha, yes! Bloody right, I'll tell him that!“

Vojaki so se smejali.

„Here's some tea for you, sir!“ mu je ponudil eden od vojakov.

„Thanks old boy! Love that stuff!“

Čaj je bil temen, kapucinaste barve, sladak, z mlekom.

„We got to do something about this crummy place!“ se je major ozrl po jedilnici.

„Some drapes to hide these ugly windows, a coat or two of fresh paint could do wonders for these walls. The place still stinks of the bloody Krauts. What do you say boys?“

„Yes sir, great show sir!“ so pritrjevali vojaki. In potem: „What about some pictures of naked women, ha, ha?“

„That's all you guys? think about ah? How that the war is over, ha?“ Ok, ok, we'll get some of those too! Thanks for tea!“

Potem je stopil v kuhinjo in poklical glavnega kuharja. Potegnil ga je v stran:

„Jimmy, get me some canned food ah! A bit of everything, you know what I mean! Get a sack, what I mean is, get a damn big sack and feel it up!“

„Another one?“ je pomežiknil staff sargent Jimmy.

„This one is a knock-out, old boy! Absolutely beautiful! Great looking dama! Here, Jimmy! Oh, come on, take it! That's the old boy! Thanks Jimmy!“

Narednik si je zataknil za bluzo debel zavitek ameriških cigaret.

„Thank you, sir!“

„Put the bag in my jeep tonight and cover it with some blankets!“

„Yes sir!“

Brž ko je major Newson odšel, si je Jimmy prižgal eno od cigaret, ki mu jih je dal major. Kadir je počasi, z velikim užitkom.

„What a man! Boy, o boy, what a man! je dihnil Jimmy in požvižgal skozi zobe.

6.

Dvorana v drugem nadstropju gasilskega doma v špitalu je bila nabito polna. Ljudje so bili nemirni, kot da ne spadajo tja, so se premikali v vrstah zločljivih stolov, se praskali in nervozno pokašljevali.

Zunaj v veži, po hodnikih in spodaj pri vhodu so bili nabiti lepaki, ki so znanili: KLAVIRSKI KONCERT. MAREK POLANSKI, PIANIST. Spored je naznanjal Čajkovskijeve, Musorgskijeve in Chopinove skladbe.

Več kot polovica udeležencev je bila zastonjkarjev. Jadwiga ni trpela pol prazne dvorane. Med znance in prijatelje je že pred dnevi razdelila brezplačne vstopnice. „Zaradi rezonance“, se je

opravičevala Mareku. V resnici pa za vzpodbudo in za reklamo. Včasih je v dvorano padel tudi reporter za Die Neue Zeit. „It pays to advertise!“ je ponovila Jadwiga preskušeno ameriško geslo, z nasmehom. „Polna dvorana je polna dvorana. Kako naj tuj reporter ve, če so bile vstopnice plačane ali ne!“

Marek je le pokimal. Praktičnost ni bila njegova krepost.

Koncert je šel že h kraju. Marek je igral niz Chopinovih študij. Docela se je zatopil v svoj umetniški svet. Potopil se je v svoje umetniško ustvarjanje. Ko je uspešno prešel nekaj zares težavnih prehodov, ki so mu pri pripravi na koncert povzročali precejšnje težave, je začutil, da gospoduje gradivu, s katerim ustvarja, kot jezdec, ki je bil pravkar ukrotil divjega žrebca. Igral je z lahkoto in z občutjem, da je najhujše že za njim. Prsti so mu polzeli po tipkah brez posebnega napora, dušo pa mu je polnil tisti težko razumljivi užitek, ki so ga od časa do časa deležni le resnični umetniki, če pri svojem ustvarjanju stremijo zgolj za odličnost stvaritve. Ni čutil zadušljivega zraka, ne nemira, ne vročine, ki so polnili dvorano.

Jadwiga se je nenadoma zavedela, da jo nekdo od zadaj opazuje. Notranji čut ji ni dal miru; zato se je čez čas nanaglo obrnila.

Tri sedeže v stran, dve vrsti za njo sta sedela dva angleška častnika. Eden je gledal na oder, drugi, mlajši; pa njo; z desnico se je po vojaško dotaknil čela v pozdrav.

Jadwigo je obšel nenavaden nemir. Hitro se je obrnila spet proti odru, da bi skrila zadrego. Kri ji je udarila v lice. Kot da si hoče rdečico izbrisati, si je obraz položila med dlani. Vedela je, da jo drugi častnik še vedno ogleduje. Na tilniku, v ramah, v pasu, v bokih je čutila premikajočo se, žgočo težo njegovega pogleda.

Čutila se je ogroženo. Nagonsko se je dvignila, da bi odšla iz dvorane. Po letih sive begunske vsakdanjosti je Jadwiga zopet začutila v sebi tisto razburljivo, pa bistveno sladko nemirnost, ki jo je čutila enkrat poprej kot mlado dekle, ko so ji znanci predstavili Mareka. A spet se je vdala notranji spoznavi in obsedela. Prvič je bilo, da med odmorom ni šla za oder k Mareku.

Z drugimi vred se je počasi pomikala na hodnik, kjer so moški kadili. Tudi sama si je vtaknila cigareto v usta in brskala po torbici za vžigalicami.

„Allow me!“

Pred njo je stal tisti oficir. V roki je držal zlat vžigalnik. Ne da bi čakal njeno privoljenje, ji je prižgal cigareto.

„That's quite a concert! Isn't it? Extremely talented chap, this, a - this Mr. Polanski! Don't you agree?“

„Yes!“ je rekla Jadwiga. „Thank you!“

Obrnila se je v stran. Kri ji je spet pordečila lica.

„Did I say something wrong? I'm sorry if I did! No offence meant, you know!“ je dejal s poklonom mladi častnik. Jadwigi je ušel nasmešek. Oficirjeva uglajenost ji je ugajala.

„You don't mind if I talk with you, do you?“

„No, not at all“, je rekla Jadwiga še vedno v zadregi.

„I'm so glad that you speak english! By the way, your english is excellent, excuse my presumptuousnes; we English expect everyone to speak our language somehow, as if God himself were an Englishman... George Bernard Shaw said something like this at one time, I think...“

„Forgive me, how clumsy of me... I never told you my name, did I? Well it's Newson, mayor Newson!“

„I'm Mrs. Polanski!“ je rekla preprosto Jadwiga.

Major Newson se je glasno zasmel.

„Oh, I'll be... It allways pays to say nice things about people, doesn't it! If I may and to my initial criticism. Your husband handles Chopin beatifuly!“

„Do you know music! Don't you?“

„Well“, je povzel z nasmeškom major Newson, „I play piano a hist myself, for my own amusement, nothing, well, nothing as well as your husband... I love Chopin. Never missed a Chopin program in the old Victoria and Albert Hall, back in London.“

„Oh that's nice! Quite unusual for a soldier to be interested in music!“ je rekla Jadwiga.

„Some of us do, you know? Besides I'm not a professional soldier, all stiff and regimented like some of those chaps seem to be!“

„Oh?“ se je prvič zasmejala Jadwiga. „That's really nice!...“

Iskala je cigareto. Ponudil ji je eno svojih. Tobačnica je bila iz glajenega srebra. Cigarete, skrbno zložene, so bile ameriške. Podržal ji je roko, kj se ji je tresla, z dolgimi, toplimi prsti, in ji prižgal cigareto.

„Steady now!“ Potem pa komaj slišno Jadwigi na uho: „I like very much to talk to you again!“

„Oh, I don't know.“

„Please, Mrs. Polanski, I simply got to see you again!“

„Why?“

„Because you're so beautiful!“ je odgovoril major Newson, ne da bi umaknil oči. „Yes? Say yes! Please!“

Jadwigi se je zdel kot navihan fantek, ki prosi mamo za zadnje jabolko. Oči so se ji svetile. Srce ji je zopet bilo.

„All right then, say maybe!“

„We live in Edling“, je rekla Jadwiga počasi z globokim glasom, ne da bi sama vedela, čemu.

„OK, then! I'll look you up!“ je salutiral s poklonom major in se poslovil.

Odmor je bil končan.

* * *

Jadwiga se je vrnila na sedež v dvorani. Zastor je bil odgrnjen. Marek je po ploskanju pričel z drugim delom koncerta.

Srce se Jadwigi ni hotelo umiriti. Kar naprej ji je v glavi odmeval pogovor z oficirjem, ki ji je bil še pred dobro uro popoln neznanec. Vendar si je morala priznati, ko je resno premislila, kako prijeten je bil v bistvu ta pomenek. Kot da bi tega moža poznala že nekaj let. Obenem pa je bila jezna sama nase, da je majorju dala upanje na ponoven sestanek. Pa spet zadovoljna, da ga ni dokončno odbila. Pred očmi ji je še vedno plavala podoba tega predrznega, pa elegantnega moža.

Kakšno nasprotje je bil major Newson v svoji krojeni uniformi, skrbno počesan, gladko obrit, s temi prebivalci iz lagerja, ki so v zanemarjenih zelenih Unrinih površnikih izgledali kot neotesani rokomavhi.

Jadwiga se je po dolgem času spet zavedela svoje revščine in begunske usode. Ko sta z Marekom našla tisto sobo v Edlingu, se ji je zdelo, da se je njuna usodaboljšala. Srečanje z majorjem Newsonom pa ji je kruto pokazalo razliko med zmagovalci in premaganci.

* * *

Marek je bil s koncertom zadovoljen. Ploskanje – moral si je priznati – mu je prijalo. To pa največ zaradi spoznanja, da je bil ta aplavz potrdilo lastnemu spoznanju in zadovoljstvu, ki ga je čutil, ko je premostil tiste zahtevne prehode.

Poslušalcev se ni več spominjal. Množica je, če ploska ali ne, v prvih vrstah le toliko obrazov, v zadnjih le toliko oblik.

Marek je v postelji segel po ženi. Po napornem koncertu jo je vedno potreboval. Ko jo je našel, je kot vedno za trenutek počakal.

Jadwiga se ni branila. Omenila ni to pot ničesar o glavobolu, o bolečinah v hrbtu... Oklenila se ga je z neznansko strastjo.

Ko si je potem v temi še oznojen prižgal cigareto, je gledal na mehki obris njenega telesa brez nežnosti ali kakega posebnega čustva.

Živčna napetost je odnehala.

Bil je pomirjen. Podtaknil si je pod glavo več blazin in se zagledal v strop. Pričel je misliti na nov koncert.

Jadwiga je bila obrnjena v steno. Gola, bela pleča so se enakomerno dvigala in padala. Če bi jo človek opazoval, bi mislil,

da bo vsak čas zaspala. Jadwiga pa je, kot ves čas prej, mislila na majorja Newsona.

7.

Vreme se je obrnilo. Sonca ni bilo videti. Listje na trepetlikah je zašumelo v mrzlem ritmu. Dež je končno pobral še listje s topolov ob Dravi in ob Lizeli. Le hrasti so obdržali rjavo obleko.

V špitalsko dolino so se naklatili oblaki. Bili so sive barve, pahljačastih oblik in viseli so tako nizko, da vrha gore Goldeck ni bilo mogoče več videti.

Nekega večera v novembru je prišlo tihoma snežiti. Sneg je bil v nepopisno veselje otrokom in še kakemu psu, ki je igravo hlatal po snežinkah.

* * *

Dva tedna po prvem snegu je Jadwigo pred hotelom Zellot pri oboku starega mestnega zida ustavil angleški vojak.

„Mrs. Polanski!“

„Yes?!“ Jadwiga je obstala.

Izročil ji je pismo v rjavi kuverti.

„But, how did you know who I was?“ je vprašala Jadwiga.

„We have ways!“ se je nasmehnil vojak. „Good day, Mrs. Polanski!“

8.

„Ta naš Poljak“, se je oglasil dr. Stefančič, „kako mu je že ime?“

„Poljak? Kateri Poljak?“ se je obrnil asistent dr. Mrak.

„Tisti visoki fant s plavimi lasmi; bil je tu pred kosilom. Saj veste, kdo. A?“

„Mlad? Plavolas? Poljak? Ja, ja, seveda, zdaj se spomnim.“

Dr. Mrak je listal po kartoteki.

„Da. Tukaj je: Polanski Marek. Poljski državlján. 185 cm, teža 75 kg. Oči modre, lasje. . . Polanski, seveda! Kaverna, zgornje pljučno krilo. Medikacija. Kaj pa je z njim?“

„Ta možak“, je rekel dr. Stefančič, ne da bi se odmaknil od okna, „ta možak bi moral biti tu v bolnici. Žene se z igranjem klavirja, menda po šest ur na dan, vsak dan. Jeseni je imel koncert v špitalu. Lep koncert. Bil sem tam. Ima resničen talent. Po vrhu vsega pa kadi tiste nemogoče avstrijske cigarete. Ne da si dopovedati.“

„Toda, pogledjte sem, gospod doktor!“ Doktor Mrak je obesil rentgensko sliko v svetlobni okvir. „Kaverna je zaprta. Pogledjte sami!“

Primarij dr. Stefančič se je počasi obrnil. „Že res, dragi

gospod kolega. Stara kaverna je resnično zaprta. Kaj pa to?"

Potrkal je s svinčnikom na osvetljeni film.

Dr. Mrak se je v zadregi popraskal po bradi. Stopil je bliže k sliki.

„Oprostite, gospod primarij. Nisem opazil.“

Nad konico svinčnika je bila na skrajnem pljučnem vršičku komaj zaznatna senca.

„Še nekaj, dragi kolega!“

Dr. Mrak je pozorno prisluhnil.

„Več kot trideset let je, kar sem se posvetil specializaciji. Nekako pol mojega življenja, ali ne? Rad bi vam povedal, kako vzhičen sem bil, ko sem slišal prvič po vojni o novih zdravilih... In kako razočaran pozneje! Nekaterim ta nova zdravila pomagajo, drugim ne. Zakaj? Kako to?“

Kot da bi se mu nit mislj utrgala, je za trenutek molčal.

„Človeško telo je trdnjše od marsikaterega stroja. Razlika je samo v dejstvu, da pri stroju izrabljene dele izmenjaš. Telo se ponajvečkrat samo popravi. Potrebuje pa čas... in mir. Mir. Telesni mir. In kar je še bolj važno: duševni mir. Nemir v človeku je vzrok več kot polovica vseh naših bolezni. Naduha, čiri, oslabiljenost žil, srčne bolezni, kožne... morda tudi tuberkuloza. Poznamo Kochov bacil in njegovo razdiralno delo. Je pa tu še problem melaholije. Ne vem, ali je ta duševna abnormalnost vzrok ali posledica jetike? – Vsa ta dolga leta že opazujem meni le napol razumljivo sorodstvo med umetniškim ustvarjanjem in jetiko. Večina naših modernih pesnikov je umrla od jetike. Murn, Kette in še drugi... Lirika, melanholijska, tuberkuloza. Ali pa bolj verjetno: jetika, melanholijska in lirika. Kdo ve?“

Dr. Stefančič se je zagledal v okno. Milstadsko jezero je bilo mirno. V vodi so se ogledovali vrhovi obrežnih hribov in bližnjih gorá. Gladko površino, posejano z odsevi številnih krpastih oblakov, je rezal le obris debla, ki ga je zanesel tja najbrž zadnji zimski vihar. Primarijev obraz je preplavila nenadna otožnost. Gube na čelu, črte pri očeh in okoli ust so izgubile profesionalno ostrino, kot da bi se ga polastila ista bolezen, o kateri je bil ravnokar razpravljal. A le za trenutek.

Vzravnal je upognjena pleča in odprl tesno stisnjene pesti.

„Tudi spolnost postane bolj akutna pri jetičnih. To veste, ali ne? Kot da bi šlo za podzavestni upor življenja smrti. Spolni akt fiziološko ne pomeni več kot propagacijo življenja.“

„Kaj pa spolnost in ljubezen?“ je povzel do zdaj tihi dr. Mrak. „Kaj ni ljubezen več kot spolnost?“

„Ljubezen,“ je povzel primarij, „je le atrakcija za spolno zblížanje. Vse drugo so zgolj romantični priveski, pa iluzije, brez katerih bi morda bilo naše življenje neznesljivo.“

Dr. Mrak je imel pripravljen odgovor. Imel je oster razum pa hiter jezik. Če se dejanja kot tudi pogovor niso strinjali z njegovimi osebnimi pogledi na svet, je to povedal. Tako prepričanje je bilo vzrok, da se je še mlad znašel v emigraciji.

Zavedel pa se je, ko je še enkrat pomislil, da resnično o ženskah, torej o spolnosti sam, razen nekaj omembe komaj vrednih eksperimentov, zaradi neprestanega študija in izgubljenih vojnih let ni vedel skoraj nič. Njegov značaj mu ni dal, da bi govoril o stvarnosti zgolj z akademskih vidikov. Zato je molčal.

9.

Jadwiga se je začutila ogroženo. Kako, da je ta kurir vedel, kje bo? Kako jo je spoznal?

„We have ways. – We have ways...“

Kako grozeče so bile te besede. Nagonsko se je kot ženska zavedela, kaj hoče od nje major Newson. Ko pa je spoznala, da ji to ugaja, jo je obsedel preplah. Da bi ga premagala, se je spustila v tek.

Ustavila se je šele ob mostu čez Lizero. Naslonila se je na kamnito ograjo.

Kar je bila na skrivaj upala, se je dogajalo; to, česar se je bala, je bilo pred njo.

S tresočimi prsti je odprla pismo. Papir je bil navaden, pisarniški.

„Dear Mrs. Polanski.

I've been away the last three weeks. Couldn't help thinking of you all the time. Missed your lovely, shy smile. Your voice. Please forgive my forwardness. Could you see me tomorrow at 2 PM in the little Caffee opposite the Portia Park. It's rather urgent! – Yours, mayor Robert Newson.“

Jadwiga je prebrala pismo dvakrat in spet, kot človek, ki ne razume angleščine.

Ko je zopet preletela z očmi te vrstice, ji je vstala pred očmi podoba pisca. Kri ji je udarila v lica. Šla je hitro v klanec in zavila proti hotelu.

Takoj ob vratih je zaslišala glasno igranje klavirja.

„Marek! Marek, nekaj ti moram povedati! O, – Marek, poslušaj!“

Marek je pokimal, ne da bi se ozrl. Bil je sredi prstne vaje. Na klavirju pri notnem stojalu je bila pol prazna škatlica vžigalic. Ko je vajo dokončal, je dvignil vžigalico in jo položil na desno stran klavirja. Odgovoril ni, pač pa je začel z isto vajo. Ponovil jo je še enkrat in zopet. Ko je bila škatlica prazna, je pogledal ženi v obraz.

„Kaj pa je? Saj veš, da delam. Čemu me motiš?“

Vzel je iz torbe novo partituro in listal po njej. Končno jo je položil na stojalo. Skrbno je pobral vse vžigalice in napolnil škatljico. Pričel je z igranjem.

„Marek! Marek! Poslušaj!“

Marek je zamahnil z roko kot človek, ki se hoče znebiti nadležne muhe.

Jadwiga se je pomaknila h koncu velikega koncertnega klavirja, da bi ujela njegov pogled.

Marek je bil zopet potopljen v delo. Gledal je na partituro, potem po tipkah. Našla je njegove oči, ki pa je niso videle. Obraz ni razodeval nobenega čustva. Bil je še bolj bled kot navadno. Napete čeljustne mišice so razodevale koncentracijo misli.

Jadwiga je vedela, da je zdaj ne potrebuje. Bil je v svojem svetu, nekje daleč, kamor ona ni mogla. Zavedela se je prvič meje med njima. Ograje, ki ni imela lese. Zazdelo se ji je, ko ga je znova pogledala, da je najbrž nikoli ni resnično potreboval. Začutila je v prsih veliko praznino.

10.

Ko je Jadwiga stopila v kavarno, ji je major Newson stopil naproti nasmejan.

Thank God! I'm so glad to see you again!“

Prijel jo je za roko in pokazal v kot, kjer je bila mizica za dva. Pomagal ji je pri plašču in vljudno počakal, da je sedla.

Ko je prišla natakarka, je naročil kavo za oba.

„I wish to be able to order champagne for us. Coffee is all, there is. Unless, you would rather have some tea?“

„Coffee is fine.“

„What is there that you have to tell me?“ je vprašala Jadwiga, kot da bi ji bilo žal, da je prišla.

„That I missed you terribly... that...“

Natakarka je postavila kavo na mizo.

„That. I couldn't stop thinking of you all the time,“ je povzel major Newson, čim je natakarka obrnila hrbet.

Vzel je Jadwigino roko v svojo in jo toplo stisnil.

„You look so very very beautiful, Mrs. Polanski!“

Jadwigi je kri zalila lica.

„Oh thank you! You're so kind.“ V zadregi je mešala kavo z žlico. „You've said in your message, that this was an urgent matter you wanted to discuss with me. What is it? Please tell me!“ je rekla in umaknila roko.

„Oh well,“ se je zasmel major Newson, „well to tell you the truth, I...“

„It wouldn't be something, what I mean – it isn't anything to do with politics? Is it? The fact that my husband and I de-

fect. . . your people have, as you very well know, repatriated all kinds of people against their will? . . ."

„Oh no, no – definitely not! It's nothing as you call it, political. I can assure you of that!“ Major Newson je bil vidno v zadregi. „I know very little about politics, national or any other kind. I'm a soldier, you know, that's all. No, no, there iz nothing to fear! Nothing!“

„Why then, did you say in your letter, that it was urgent?“

„Well, let me see now,“ je rekel major. Nagnil se je preko mize in poiskal Jadwigin roke. Vzel jih je v svoje in pogledal Jadwigi v oči. „Well,“ je rekel z nizkim glasom, tiho: „Had I not used those words. . . I doubt very much that I would be holding your hands in mine, now.“

„Probably not!“ je zopet zardela Jadwiga. „Probably not at all!“

„I'm so glad that you came!“

„I wanted to tell my husband about it! I intended to show him your letter!“

„Did you?“

„No.“

„How come?“

„I wanted to tell him. . . he didn't seemed to care. He was too busy. Piano is his only interest in life, it seems!“

„I see,“ je rekel tiho major Newson. Srce mu je poskočilo od radosti, kot poveljniku, ki sluti zmago. „How is Mr. Polanski?“ je vprašal previdno. „He didn't look at all well at that concert. He looked pale and exhausted. How come? Oh, I'm sorry, I really didn't want to imply. . . It's really none of my business, I'm sorry.“ Umolknil je, kot bi ga vsa reč ne zanimala. Vedel je, da bo Jadwigin odgovor odločilen za njegov nadaljnji uspeh. S težavo je torej zakril svoje vzhičenje.

„You're right. He's not well!“

„Is he very sick?“

„He is.“

„Good God in Heavens!“ je vzkliknil major Newson. „What's - . . . wrong with him?“

„He's got T. B.“

„Bad?“

„Quite bad. He smokes, never rests. There's hardly any food. . . as you know. Doctor said, he needs a lot of rest and ample nourishment. It's not easy to be a refugee.“

Jadwiga je odtegnila roke.

„Food? You said food? Please Mrs. Polanski, let me help you! I can't promise you any other help for your husband, but I can certainly do with food. Please let me help you. Please!“

Roke so se mu tresle. Zavedel se je, da je našel ključ do temnih hodnikov njenega srca.

„How can you help me?“

„Leave it up to me!“ je hlastnil major Newson. „I'm the commander, you know. I'll fix it!“

„We have ways... ah?“ se je nasmehnila Jadwiga. „We have ways, right!“ kot da bi šlo za kak propagandni ameriški film iz zadnje vojne.

„Yes indeed, we do! Let me sweeten this horrible coffee!“

Potegnil je iz prsnega žepa upognjeno steklenico iz srebra in nalil v obe skodelici.

„First rate whiskey! Damn hard to get these days!... Good, ah?“

„Very nice,“ se je zasmejala Jadwiga.

Major Newson je pomignil natararici. Prinesla je dve novi skodelici kave. Obema je do roba dolil žganje.

„Cheers, my dear Mrs. Polanski! Cheers!“

„Cheers!“ je odzdravila Jadwiga. Žganje jo je ogrelo.

Po dolgih letih je spet čutila v sebi mladostno sproščenost, Toploto v prsni, kot že dolgo ne. Brezskrbnost, občutje, da je življenje sladko in življenje vredno. Srce ji je bilo hitro. Tista vzhičenost, katere se je megleno spominjala le iz mladosti, jo je objela. To je bila vzhičenost, čustvo, ki ga čuti ženska, kadar je zaželena.

„Cheers!“

„Cheers!“

Zunaj se je stemnilo, Steklenica je bila prazna.

„I have to go now,“ je rekla Jadwiga in vstala.

Major Newson je namignil natararici, plačal in pustil na mizi kup napitnine. Natararica se je smejoča se zahvalila z globokim poklonom: „Vielen Dank, Herr Major! Vielen Dank!“

Zunaj je naletaval sneg. šla sta čez cesto in stopila v mestni park.

„Do you like snow?“

„Yes. It's so white, so fluffly.“

Ob vodnjaku je major Newson obstal. Objel je Jadwigo okoli pasu in jo nežno stisnil k sebi.

„Mrs. Polanski... I want you to come with me. I like you so very much, You're the most beautiful woman I ever saw in my life... you...“

„Oh you!“ se je hotela izmakniti Jadwiga. „You're like all the men.“

Majorojeve roke niso popustile.

„I want you to come with me, for a few days... skiing.“

„Skiing?“

„Yes! Skiing and – a good time. Please!“

„Why? Why me!“

„Because, because I love you!“

„You do?“

„Yes, yes, I do! Very much!“

Koliko let že, odkar je zadnjič slišala te besede. Koliko mesecev, koliko dni, koliko noči? Te besede, ki pomenijo ženski, vsaki ženski več kot sonce in voda cvetoči roži... Koliko noči?

Major je zaslutil njeno otožnost. Objel jo je močneje, da bi ji onemogočil unik.

„Will you come, please? To Tyrol! It's simply beautiful there. Next weekend?“

„I could, you know... I could perhaps,“ je rekla komaj slišno Jadwiga.

„Will you? Say that you'll do it.“

„I will, – but I'll have to tell my husband about it.“

„Do you have to?“

„I have to!“

„OK then, do it, – but for Heaven's sakes, Mrs. Polanski, please, ah... be carefull.“

„Yes!“

„OK then! Let me know. I'll send the same man for the answer!“

„I'll let you know.“

„For sure?“

„Yes.“

„Au revoir, then.“

„Adieu!“

Ko sta se razšla, je bil park že v temi.

11.

Jadwiga je v polsnu tipala po blazini. Čez njen lepi obraz je bil razlit nasmeh.

„Robert... Robert...“ je dahnila. Roka ji je zdrsnila z blazine. Ko je zatipala steno, se je zdrznila. Stena je bila vlažna. Mrzla. „Robert!... Robert where are you?“

Kot da bi jo prebudil njen lastni glas, je planila pokoncu.

„Rob... – oh, my God!“

Kulise njenih sanj so se podirale kot igralne ploščice domine. Moške poteze Roberta Newsona so izginile, kot da bi ji nekdo obrisal spomin s kislino.

Tista smučarska kočja v tirolskih gorah! Strma streha zasuta z globokim snegom. Na oknih polknice z izrezanimi srci. Topla izba, obložena z lesom, polna lovskih trofej. Sklednik z obarva-

nimi krožniki in lončeno posodo. Police polne knjig. Mehki naslonjači. S kožami pokrit temen hrastov pod. Prasketajoči ogenj v kamenitem ognjišču. Mehke melodije Glen Millerjevega orkestra na radiu. Ohlajeno belo vino v kozarcih z visokimi podstavki. Potem noč, noči.

Majorjeva vljudnost, nežnost. Njegova moč, njegova moškost...

Sonce in pršičast sneg... Modro nebo z belimi oblaki. Kosilo v družbi mladih, od sonca ožganih prijaznih ljudi. In smeh! Smeh!

Končno spet življenje.

Prebudila se je bila iz sanj v moro resničnosti. Pred njo je bila kruta vsakdanjost. Veselje zadnjih dni je to resničnost podarjalo.

Prvič v življenju jo je objela taka groza, da ni vedela, kam.

Položila si je roki na grlo, kot da bi ji manjkalo zraka. Zavedala se je končno, da sedi še v plašču. Odpela je gumbe in ga vrgla v kot. Potegnila je s sebe tudi pulover. Razpela je bluzo in oprsник.

Šla je k oknu, da bi se umirila.

Zunaj je bila noč.

* * *

Marek se je na postelji obrnil. Zakašljal je in v spanju nekaj momljal. Na nočni omarici je bila prazna steklenica viskija. Na podu ob postelji krožnik z ostanki mesne konzerve.

Čez stol je vrgel površnik. Hlače in srajca so visele čez mizo.

Jadwiga je pustila vse, kot je bilo. Bilo je prvič, da ni nagonsko pričela s pospravljanjem.

Zdaj je vedela, da njeno življenje ne bo nikoli več tako, kot je bilo. Kot da bi bil nekdo odgrnil zaveso z odra njene preteklosti, je zdaj prvič videla razpoke v temeljih svojega zakona. Zavest, da teh razpok ne bo nikoli več možno zazidati, jo je zopet navdala z obupom.

Iz grla se ji je izvil tenak jok kot otroku.

„Oh, atek moj! Kje si?“... O, Marija sveta čenstohovska!“

Kaj naj še počne v tem bornem stanovanju? V tej tuji, mrzli deželi, sredi neprijaznih ljudi, brez zaslužka, brez upa na bodočnost? Naj bo zdaj le še strežnica, bolniška sestra jetičnemu? Koliko dni še? Koliko let? Kaj bo z njo?...

Zdrznila se je ob spoznanju, da je bilo to prvič, da je pomislila le nase. Prej je bil Marek vedno prvi. Bila mu je dobra, pokorna žena. Bila je tako ponosna nanj, na njegove koncerte. Bila je rjegova kuharica, ljubica, pripravljala mu je koncerte, izrezovala iz časnikov kritike in jih lepila v posebno knjigo.

Potrpežljivo je prenašala njegovo muhavost, temperament, slabo voljo. Ko je obolel, njegovo bolezen. Marek je bil vedno urvi. Zanj je in bi vse storila.

Srečanje z majorjem Newsonom pa je zbudilo v njej nekaj, česar se poprej ni nikoli zavedala. Zavedala se je zdaj svoje osebnosti. Sebe. Svoje duše. Kot zbučen, preplašen otrok ta oseba zdaj ni vedela, kam. Ker poprej nikoli ni mislila le nase, so jo te misli dohitele nepripravljeno. Odgovora ni vedela, niti ni vedela, kam.

Kaj bo z menoj? Kam bom šla?

„Oh, atek moj, kje si?“

Odgovora ni bilo, ne tolažbe.

Noč se ji je zdela še bolj črna. Stanovanje bolj mrzlo kot ponavadi.

Težko tišino v sobi je motilo od časa do časa le Marekovo pijano momljanje. In kašelj. Prvič se je zdaj zavedala tega kašlja, kot da bi ga prvič slišala. Sekal je tišino noči in jo opominjal znova in znova na Marekovo prisotnost.

Zatisnila si je ušesa. Obup se je umaknil novemu čustvu. Kot močno žganje se je širila žgoča jeza po njenem ožilju.

„Tiho bodi! Tiho bodi!“ je zakričala.

Marek se ni prebudil.

Jadwiga je besna planila s stola.

„Zakaj, zakaj,“ ji je zmanjkalo sape in je morala počakati... „Zakaj si mi dovolil, da sem šla?“

Zakaj? Zakaj?

„Če bi me ljubil, da... če bi me ljubil... bi rekel – ne!...“

Pa nisi, rekel nisi nič!... Če bi rekel ne, bi ne šla!“

Marek se kljub njenemu kričanju v svoji pijanosti ni prebudil. Momljal je nekaj in se obrnil v postelji.

Jadwiga je v besu in v napadu sovraštva iskala najhujšo psovko v poljščini. Ni je našla, ker ni nikoli preklinjala.

„Ti... ti, ti...“ je po končnem jecljanju končno zatulila, „ti prekleti, prekleti – pianisti!“

Sesedla se je na stol ob oknu. Oči so ji zalile solze. Vzdiha ni bilo. Le solze.

Končno je nehala jokati.

Nad goro Goldeck se je danilo.

Na državni cesti spodaj v dolini se je prikazal konvoj tovornjakov. Njihovi motorji so votlo bobneli.

Jadwiga tovornjakov ni slišala. Ne videla. Sedela je nepremično.

Njen obraz je bil brez izraza.

Čutila ni v sebi ničesar.

PREVOD BESEDIL V ANGLEŠČINI:

Kar tukaj ustavi! - Tukaj? Mar ne stanuješ više v hribu? - Ne, ni treba naprej! - Kakor hočeš! - Kako težko je to slovo, gospa P.! Strašno privlačna si! - Daj, da ti pomagam vzeti to vražjo vrečo dol! - Na svidenje, ljubica!

Kakšna je hrana, fantje? Zmeraj isti haše iz konzervirane govedine? Za Boga, nobeden ne bi verjel, da smo zmagali v tej hudičevi vojni! Polkovni dobavitelj je navaden pankrt - shruliti ga bom moral. Je tako ali ni tako?! Sveže meso naj nam pošlje! Ali ga bom! - Kaj praviš, C.? Naj nam pošlje kakšne ptičke, he? Ha, ha, seveda! Od hudiča si! To mu bom moral naročiti! - Nate malo čaja, major! Hvala, dečko! Všeč mi je žlobodra!

To beznico bo treba preurediti! - Zavese, da pokrijejo ta grda okna. In če prebarvamo stene, bo jedilnica kot spremenjena. Saj še zdaj smrdi po peklenskih zaverkravtih. Kaj pravite, fanti? - Ja, gospod, sijajno? - Kaj se Vam zdi, če nalepimo kaj nagih žensk, ha, ha? - Vi fanti samo na to mislite, kaj? Se že vidi, da je vojske konec! Prav, prav, bomo tudi to poskrbeli! Hvala za čaj!

J., pripravi mi nekaj konzerv! Vsakega malo, saj veš, kaj mislim reči! Poišči si kakšno vrečo, to se pravi, prekleto veliko vrečo in nabaši jo do vrha! - Spet kakšna druga? - Ta zdaj je nekaj ekstra, fantič! Le-po-ti-ca! Prava dama! Na, J. Beži o, vzemi! Tako je prav, Hvala J.— - Hvala, major! - Drevi položi vrečo v moj džip in jo pokrij z nekaj odejami! - Da, gospod! - Takih moških je malo, premejšuš malo!

Reklama se plača sama.

Dovolite mi! - To pa je koncert! Se Vam ne zdi? Izredno nadarjen človek tale... P.! Se strinjate? - Da! Hvaležna sem Vam! - Sem kaj napak rekel? Če je tako, oprostite prosim. Nič slabega nisem mislil, prav res! - Kajne da niste hudí, če govorim z Vami? - Ne, kako bi! - Tako me veseli, da znate angleščino! Mimogrede: Vaša angleščina je odlična. Oprostite moji vsiljivosti. Mi Angleži mislimo, da morajo vsi znati naš jezik, vsaj kolikor toliko, kot da bi sam ljubi Bog bil Anglež... G.B.S. je nekoč rekel nekaj podobnega, če se ne motim... - Oprostite mi, kako neroden sem pač... Saj Vam nisem niti povedal, kako se pišem. Ime mi je N., major N.! - jaz sem gospa P. - Naj me strela! Je že res, da se splača lepo govoriti o drugih. Če smem dodati k svoji prejšnji kritiki: Vaš mož Chopina krasno interpretira! - Vi se razumete na glasbo, se mi zdi. - No ja, sam igram klavir, seveda za lastno zabavo, še daleč ne tako dobro kot Vaš soprog...

Ljubim Chopina. Doma v Londonu nisem nikoli zamudil nobenega Chopinovega programa v stari Viktoriji ali Albert Hallu. - O kako lepo! Res nenavadno, da se vojak zanima za

glasbo! - Nekateri se, verjemite mi. Razen tega nisem poklicen vojak, tog in discipliniran, kot se nekateri vojaki zdijo! - Res? To je pa res lepo!... - Pazi zdaj! - Zelo rad bi se z Vami spet sešel! - Oh, ne vem. - Prosim! Gospa P., moram Vas spet videti! - Zakaj neki? - Ker ste tako lepi! - Da? Recite da! Prosim! - Dobro, pa recite vsaj mogoče!? - Stanujeva v E. - OK torej! Poiskal Vas bom!

Gospa P.? - Da?! - Ampak kako ste vedeli, kdo sem? - Take stvari mi znamo! - Na svidenje, gospa P.!

Take stvari mi znamo... take stvari...

Draga gospa P. Zadnje tri tedne sem bil odsoten, a ves čas nisem mogel nehati misliti na Vas. Pogrešal sem Vašega ljubkega, plašnega smehljava. Vašega glasu. Oprostite moji drznosti. Ali bi se lahko videla jutri ob dveh popoldne v kavarnici nasproti parka P.? Stvar je nujna! Vaš major R.N. Hvala Bogu! Tako vesel sem, da Vas spet lahko vidim! Dosti rajši bi naročil šampanjec, pa se dobi samo kava. Edino če bi hoteli čaj? - Rajši kavo. - Kaj mi imate povedati? - Da sem Vas strašno pogrešal..., da sem... - Da sem moral ves čas misliti na Vas. - Tako zelo, zelo lepi ste, gospa P.! - O hvala! Zelo ste prijazni. - Sporočili ste mi, da je nekaj nujnega, o čemer hočete govoriti z menoj. Kaj ne? Povejte, prosim! - No res, da povem po pravici, jaz... - Ne bo imelo kakšnega opravka s politiko? Je to? Ker sva z možem pobegnili...? Vaši so, kot Vi dobro veste, poslali nanj različnejše ljudi proti njihovi volji nazaj... - Ne, ne, zadržno ne! Nima nobenega opravka, kot Vi pravite, s politiko. Zagotavljam Vas! - Zelo malo se razumem na politiko, ne na našo ne mednarodno. Jaz sem vojak, verjemite mi. Ne, ne, ničesar se Vam ni treba bati! Ničesar! - Zakaj pa ste potem rekli v pismu, da je nujno? - Hm, čakajte, da pomislim. - Stvar je ta: ko ne bi bil rabil tistih besed..., zelo dvomim, če bi zdajle držal Vaši roki v svoji. - Verjetno da ne! - Bržkone sploh ne! - Tako sem vesel, da ste prišli! - Nameravala sem govoriti o tem sestanku s svojim možem. Mislila sem mu pokazati Vaše pismo. - In ste ga? - Ne. - Kako to? - Hotela sem mu povedati... pa ga ni zanimalo. Bil je preveč zaposlen. Klavir je edino, kar ga zanima, tako se vsaj zdi! - Razumem. - Kako je z njegovim zdravjem? - Na tistem koncertu ni izgledal dobro. Zdel se je bled in izčrpan. Kaj mu je? Oh, oprostite, nisem hotel reči... Ne bi se smel vtikati v nekaj, kar se me ne tiče. Žal mi je. - Ne motite se. Bolan je. Zelo? - Zelo. - Bog nebeški! - Kaj... kaj ima? - Jetiko. - Nevarno? - Da. Kadi, ne počiva. Hrane ni... vi to dobro veste. Zdravnik pravi, da mora veliko počivati in se dobro hraniti. Beguncu ni lahko. - Hrana? Hrana, ste rekli? Gospa P., Vam smem pomagati. Ne morem Vam obljubiti nikakšne druge pomoči za Vašega soproga, a kar se tiče živil, Vam lahko pomagam. Dovolite mi, da Vam pomagam. Prosim! -

Kako mi morete pomagati? - Pustite to meni! - Poveljnik sem. Stvar bo urejena. - Mi take stvari znamo... kajne? - Mi take stvari znamo, ne res? - Da, res je. Vam smem osladiti to grozno kavo? - Prvovrsten viski. Dandanes ga je za vraga težko dobiti!... Dober, kaj? - Imeniten! - Na zdravje, draga moja gospa P.! Na zdravje! - Na zdravje! - Na zdravje! - Na zdravje! - Zdaj moram oditi. - Hvala lepa, gospod major! Hvala lepa! - Imate radi sneg? - Ja. Tako bel in prhek je. - Gospa P..., pridite z menoj. Tako zelo rad Vas imam, Vi ste najlepša ženska, kar sem jih kdaj videl... Vi... - Oh, Vi! - Vsi moški ste enaki. - Hočem, da pridete z menoj, za nekaj dni... ne smučanje. - Smučanje? - Da, smučala se bova in zabavala. Prosim! - Zakaj ravno jaz? - Ker vas ljubim! - Me res ljubite? - Ljubim Vas, ljubim! - Boste prišli? Pojdeva v Tirole! Tam je prekrasno. Za prihodnji konec tedna? - Mogoče bi res lahko... - Boste? Recite, da boste. - Bom, - a bom morala povedati možu. - Je treba? - Moram! - OK, povejte mu, a za božjo voljo, gospa P., prosim, bodite previdni. - Bom! OK. Obvestite me. Isti sel bo prišel po odgovor. - Odgovorila Vam bom. - Zatrдно. - Da. - Na svidenje torej. - Zbogom! Robert, Robert, kje si? - Rob..., o moj Bog!

KRISTUS V PREDMESTJU
materi Tereziji

1.

Hodim pota,
kjer še nikdó ni hodil
kot hodim jaz.

Kjer hišice so kočje
kot otepeno snopje,
ožgano od pozab.

Čez ostro kamenje
človeških src
zagazim v črne vode mlak,

kjer se smeji mi medla osenčava
in modri slak.

Moj koteninast sari
v soncu pran
obseva temni prag
z neznano lučjo,
v svetinjah je iz blata stkan.

Zdaj vstopim.
Z glavo trčim v črni pógrad.
Nekdo zastokal je,
izdihnil v mojo dlan,
a nihče ni zajokal.

Tu nihče več ne joka,
nihče se ne smeje.

Izpod nadstreška mišjih lin
je oškropilo sonce
tuberkulozno dete.

Izpljunki pljuč so
v mojih nedrih zasijali
kot rubin.

Zdaj sem res trudna
od veselja, ko držim
v dlaneh to malo šanti.

2.

Počila bom doma,
kjer čaka me moj Ljubi.

V naročje položim
mu trudno glavo,

tako bo dolga noč
odšla,
kot tista starka
v mojem slomu,
ki s palico štorclja,

sloneč na pol zares
na pol zasanjana
na poti proti domu.

SANTA MARIA IN FONTIS (MARIJIN STUDENEC)

Avtomobile so pustili spodaj na poti in se počasi bližali stari samostanski cerkvi. Ustavili so se pred ribnikom brez rib. Otroci so posedli po zidani pregraji in čakali na gospodarja. Prišel je s ključem v roki in važno poudaril, da je vse to njegova last.

„Ti“, je Vida zašepetala prijateljici: „ali si že slišala, da bi bil kdo lastnik tako velike cerkve in vsega okoli nje?“

„Kaj pa veš“, je brezbrizno odgovorila. „Končno je vse mogoče.“

Gospodar je odklenil velika cerkvena vrata in zatohel zrak jim je udaril v nosnice. Otroci so se prerivali spredaj, a Vida je hčerko potegnila nazaj in ji nejevoljna ukazala:

„Najprej spravi tisto „packarijo“ iz ust!“

„Packarija“ je bil žvečilni gumij, katerega ni trpela.

„Ne ugovarjaj mi“, je kregala hčer, ki se je branila.

Cerkev je bila prostorna, le močno se ji je poznal zob časa. Po tleh, med mozaiki je rasla trava. Klopi ni bilo. Obledede slike na stenah so bile nema priča nekdanjih časov. Lesena prižnica, že vsa trhla, je samevala.

„Je še kdaj maša tukaj?“ so se pozanimali.

Gospodar je odkimal z glavo.

„Patrov že davno ni več“, je pojasnil.

To so seveda vsi vedeli. Ugotavljali so, da je španska oblast okoli leta 1760 pregnala jezuite iz kolonije in zapolnila vso njihovo posest. In od takrat naprej vse njihovo delo vedno bolj propada. Za cerkvijo so si ogledali na pol podrti, z grmovjem zaraščena poslopja, kjer so nekdanj živel Indijanci. Jezuiti jih niso učili le krščanske vere, ampak tudi obrti in obdelovanja polj.

„Ne bližajte se zidovju, tam so kače“, jih je lastnik opozoril. Pokazal je na visoka drevesa, desno ob cerkvi:

„Tam se lahko spočijete in namalicate. Ognja ne smete kuriti. Do večera imate čas.“

Plačali so mu pristojbino in vrnil se je spet k cerkvi, da jo zaklene. Vida je stekla za njim. „Nikar je ne zaklepajte“, je poprosila. „Rada bi si jo bolj natančno ogledala.“

Začuden jo je pogledal.

„Pa, saj ni kaj videti. Streha pušča, v stolpih zvonov tudi ni, stopnice so vse majave in skoraj prerasle s travo. No ja, če hočete... Saj sem jo že hotel podreti. Turistov malo sem prihaja, tako, da ni kaj prida dobička s tem; pa nazadnje je le cerkev.“

„Kako vam kaj takega sploh na misel pride!“, se je Vida ogorčena čudila. „Sploh pa je to prepovedano, gotovo je po državi zaščitena.“

„Tisto o prepovedi povejte drugemu“, jo je zavrnil. „Kaj vem, kadar sem najbolj odločen, da vse podrem, se nazadnje vedno premislim. Podedoval sem jo po očetu. Pa on jo je še popravljaval in od časa do časa dosegel, da se je maša brala v njej. Sam nimam več časa za vse to.“

Ali pa ne smisla, je pomislila, stopila v cerkev in za seboj zaprla vrata.

Ko se je privadila poltemi, se je počasi bližala oltarju. Ustavila se je pod prižnico. Od tukaj je nekđaj pater razlagal evangelij Indijancem. Cerkev je bila polna ljudi. Poslušali so duhovnika, peli in molili. Bose noge so zdrsale mozaik in šopov trave ni bilo v njih razpokah. Leseni kipi svetnikov so se takrat še svetili v živih barvah. Tudi indijanska, doma stkana ogrinjala so se svetila v živih barvah... Bila je nedelja, bil je praznik. V stolpu se je monotono oglašal zvon...

Nenadoma jo je obšlo spoznanje. Ta cerkev je v svoji samoti in zapuščenosti podobna drugi taki cerkvi. Daleč proč od tukaj! Na drugem kontinentu. Tudi tam so patre cistercijane približno v istem času pregnali in vse si je prilastila država. In tista daljna cerkev spada k njenemu rojstnemu domu. Ko je še tam živela, domača cerkvena streha ni puščala in tudi trava ni rastle med mozaiki, ki jih sploh ni bilo. Stolp pa je bil prazen, brez zvonov. Zunanje cerkvene stolpnice je prekrivala trava. Tam si nikoli ni v duhu predstavljala božjega hrama polnega patrov v dolgih belih haljah. Prižnice ni bilo več in ne oltarjev. Indijancev pa sploh niso poznali...

V samostanu, kateremu je cerkev pripadala, so nekđaj živeli učenj patri, ki so študirali latinske knjige, in spet drugi, ki so oskrbovali samostansko posest. In v tisti mogočni cerkvi ni ostal en sam oltar, ne prižnica, ne orgle in ne zvonovi. Bilo je predragoceno, da bi po odhodu patrov tam pustili. Raznesli so po drugih cerkvah, daleč naokrog. Ostal je le gol zid.

In ko je tam, stoletja kasneje, doraščala z drugimi otroki vred tudi Vida, ki je z vedno večjim zanimanjem opazovala to opustošenje, se je dostikrat vprašala, zakaj to. V farni cerkvi je vsako nedeljo videla krstni kamen in dva lepa marmorna stranska oltarja,

za katere je vedela, da so bili nekoč v domači cerkvi. Večkrat je nejevoljna pomislila: „A, ste jih nam ukradli, kajne!“

Govorili so tudi, da je glavni oltar in prižnica na Golem, zvon in orgle na Raki.

Prerada pa je pozabljala, da njen, tako ljubi rojstni dom ni v resnici grad, kot ga oni imenujejo, ampak samostan pregnanih belih menihov. Da je v resnici tudi ona tujka v njem, z vsemi drugimi vred!

Saj patrom avstrijska oblast prav tako ni odvzela le cerkve, ampak tudi samostan in vso zemljo, ki jim je pripadala.

„Ena, dva, tri“, je štel Marjan, naslonjen na lipo, in škilil skozi prste, da bo videl, kam se bo mladež razletela.

Nehal je šteti in še ugledal Danico, ki jo je cvrla proti grajski cerkvi.

„Ha, ta mi ne uide“, si je mislili in tekeli za njo. Takrat pa mu je Alenka prekrizala pot, zletela k lipi in „se zabila“.

Cerkev je bila prazna. Le kam so se vsi poskrili? Pa komaj se je približal odprti grobnici, je vse oživel. Iz za vrat, stebrov in grobnice same so se vsuli otročaji in z njim vred leteli k lipi, da se zabijejo. Nikogar ni prehitel, o pač, nerodna Vida se je lovila okoli drvarnice, bivše samostanske kapelice križevega pota. No, to je pa že lahko ujel.

Upehani so posedli po travi, prve sence so že padle in vedeli so, da jih bodo mame kmalu poklicale domov.

„Ali veste“, se je domislila Helenca, „slišala sem, da bo v cerkvi prav kmalu spet maša. Saj križ je že narejen, manjka le oltar.“

„Maša“, se je začudil mali Jožek, „potem bomo pa lahko šli kar v copatah k maši!“

„Kako, v copatah“, so se zgražali. „Le kaj si misliš! Zapri bodo grobnico, postavili klopi.“

„Saj, kam pa bo potem gospod Pepi spravljaj svoj avto, ti, ki vse veš!“

„Nekam ga bo že dal, saj cerkev si garaža.“

Ne, cerkev zares ni bila garaža in tudi ne smetišče kot pred časom. Zadnji oskrbnik je napravil red. Poklical je zidarje in lotili so se popravila cerkve. Patri so pred odhodom zazidali stebre in menda skrili zaklad. Le kam so ga dali! Nekateri so trdili, da je zakopan tam, globoko spodaj, kjer je stal glavni oltar. Drugi so spet bili prepričani, da je pod na pol podrtim vodnjakom na dvorišču, da, prav tam, kjer sedaj grajski študentje igrajo odbojko. Krožile so čudovite vesti. Tako, v mraku, je najbolj primeren čas za skrivnosti. V lahni grozi so poslušali ustna izročila. Marjan je zvedel, da so patri pred odhodom nekemu mlademu fantu za-

vezali oči in ga peljali po dolgem rovu, globoko v zemljo. Ko so mu jih razvezali, ni vedel kje je. A lahen šum vode nad glavo ga je spominjal samostanskega vodnjaka. Tam jim je moral nekaj zidati, kaj, otroci ne vedo. Večji so ugibali, da so to bili gotovo kelih in ciboriji, pa sploh vrednote, kar so jih imeli.

Bog sam ve, koliko je bilo resnice na tem, a Vida še ve, kako je ob večerih z vedno mešanimi občutki spremljala domačo služkinjo, ko je nesla prašičem pomije. Urška je rada pogodrnjala: „Tak, daj no, posveti, saj se bom še ubila!“

Sence so se zgostile in mame so odpirale kuhinjska vrata. Nič se niso poslavljali. Tekali so po temnih stopnicah, saj grad takrat še ni imel elektrike, in popadali v s petrolejko osvetljena stanovanja.

Inženir Košir, oskrbnik grada, majhen a odločen, je natikal na konice svoje palčice papirčke, ki so jih otroci raztresali, in glasno protestiral: „Preklicani otroci, jaz vam bom že dal!“ Grajska mladina je imela primeren strah pred njim. Vendar toliko pa še ne, da ga ne bi krstili za „Preklicanega“. Ob njem je vedno hodil njegov pes Ari. Kar nisi si mogel predstavljati enega brez drugega.

Ko je opravil svoj dnevni obhod, se je podal v svojo gozdno pisarno. Na skrbi ni imel le gradu, ampak tudi vsa imetja, ki so mu pripadala. Pred agrarno reformo je grad posestvoval velik del Opatove gore, raztegnjene parcele okoli grada in pa ogromen hrastov gozd Krakovo s pristavo onstran mesteca. Pod njegovim vodstvom so sekali les v gori in ga prevažali v dolino po žični železnici. Pri tem so pomagali Vlahi, rod, ki je živel na gori. To so bili divji ljudje in oskrbnik nikoli ni šel med nje brez puške in brez zvestega ovčjaka.

Kadar se je Jamnikova družina napotila v Opatovo goro na sprehod, je pogosto slišala tako znani jim žvižg železnega vagončka, polnega meterskih polen, ki se je s precejšnjo brzino spuščal v dolino. Mlajša, Vida in Ravnikova Helenca sta tekali od ene do druge visoke lesene žične podpornice, katerim so rekli postaje. Nabirali sta gorske cvetice. Kadar pa je učitelj zaslišal znani gorski klic: „Alo, lop, lop“, jima je naglo ukazal, da se umakneta s poti in bližine postaj. Tu pa tam so v travi ležala meterska polena, ki so se odtrgala z vagončka.

Že v gori, blizu najvišje postaje, je stala prijetna majhna hišica, s pompoznim imenom: „Aleksandrova koča“. V njej je pogosto živel Helenin oče, ki je bil gozdni čuvaj. V poletnem času je poredko hodil in grad, kjer je živela ostala družina. Bil je strah divjih lovcev.

* * *

V grajskem drugem nadstropju, prav pod gozdno upravo, je imelo svoje prostore okrajno sodišče. Na istem hodniku je bil

tudi notariat. V istem nadstropju, v drugem traktu, je stanoval predstojnik sodišča. Njegovo prostorno stanovanje je bila nekdanja velika meniška slavnostna dvorana. Prav pod njo, v prvem nadstropju, pa je bil sodniški zapor. Zavzemal je isto površino, kot stanovanje nad njim. Poleg zapora je stanoval sodnijski sluga, v pritličju istega trakta pa se je razprostirala velika klet državne trsnice in drevesnice. Takratni mestni župan je bil tudi „grajski“, ki je poleg občinske pisarne v mestecu vodil v gradu uspešno vinarsko zadrugo.

Grad je bil tako prostoren, da je še ostalo prostora za stanovanje uradnikov pa tudi učiteljev. Prav tako ni manjkalo kleti, ne hlevov in ne drvarnic. Še več. Od učiteljevega stanovanja naprej je del trakta stal prazen, nedokončan. Iz neznanih razlogov patri v petsto letih tistega niso dokončali. Bil je zid in streha in obokan, nedokončan pod v prvem nadstropju, odkoder si videl naravnost visoko gori tramovje na podstrešju. V obeh nadstropjih so bila okna zabita z deskami, pa tudi vrata so bila le zasilna. Tam so nekateri spravljali slamo ali seno.

Na velikem grajskem dvorišču, katerega je dvonadstropna stavba oklepala krog in krog, so rasle lipe. Tam so se pozimi najmanjši poskušali s prvimi sankami, grajski študentje pa so si uredili igrišče za odbojko, katera je bila najpriljubljenejši grajski šport.

Grad je imel trojno stopnišče in sicer široke „sodnijske stopnice“, druge ožje in bolj strme in pa tako imenovane „straniščne“ stopnice. Prav tako so bili tudi trije vhodi.

Ožja cesta, ki se je odcepila ob robu mesta v smeri proti Opatovi gori, je v ovinku obšla grajski park. Glavni del ceste se je vil po vzpetini proti vasi Orehovec, do podvznožja gore. Krajši pa je zavil mimo grajskega mlina, ob takrat še mladem lipovem nasadu, tu in tam spremljan z mogočnimi starimi topoli, preko dvojnih težkih glavnih vrat, prvih, utesnjenih med dva stražna stolpa, preko dvorišča mimo cerkve, prav do vinarske zadruge.

Manjša, ali nič manj težka vrata so vodila mimo grajskih vrtov k potoku Obrhu.

Pa še tretja, zadnja, so peljala mimo hlevov na grajsko smetišče.

Kakor so vsak večer zvesto zaklepali z ogromnimi ključi glavna in stranska vrata, tako so zadnja ostajala malo manj kot odprta in vsi „grajski“ so bili mnenja, da se ravno tam od časa do časa pritihotapijo v grad tatovi.

Debelo, staro zidovje je že marsikaj preneslo. Ne samo vpadov sovražnikov še v meniških časih, ampak tudi potrese, zato so bili stebri in hodniki povezani z železnimi reverzami.

Pa mladina ne bi bila več mladina, če ne bi tudi na teh preizkušala svojo moč in spretnost. Na stari strehi niso stali le dimniki, ampak mladim toliko privlačne line. Čeprav se je grajska mladina delila na stroge starostne skupine, vendar so bili vsi enako nori na pohode po podstrešju, na naskakovanje visokih lin, predvsem pa na cerkveni stolp, ki pa je na žalost stal prav nad oskrbnikovo posestjo. Visoko nad glavnim oltarjem je vabil še drugi, majhen, rdeč stolpiček, iz katerega je zvonček nekdam patrom oznanjal molitvene ure.

Za mlade nihče ni bil zares „grajski“, če ni prelezal vse podstrejše, prevrnil in vtaknil nos v vse kotičke, se kot opica vžijal po visokem tramovju in skozi line pomilovalno gledal na navadne smrtnike.

Kako je oskrbnik vneto zaklepal vhod na podstrešje, pa kaj, ko pa so tudi vhodi bili trije. Tisti „pri straniščnih stopnicah“ je imel za vratj ogromen sod, poln vode, za slučaj požara, in se ga ni dalo zapreti. Za to je, seveda, vedel že vsak otroče, ki je dobro shodil in prav kmalu že skušal držati korak z malo večjimi, ki so se tiho kot duhovi plazili po stopnicah.

Na podstrešju so gnezdile postovke. Iskali so njih gnezda, vsi umazani in rdeči od vneme in strahu, potihno brodili po prahu in razbitih opekah. Če jih je ovohal pes Ari, je z laježem opozoril oskrbnika. Jezen se je približal podstrešnim vratom in vpil na „preklicane paglavce“ in spuščal psa za njimi.

Takrat pa se je pričelo! Naglica jim je dala peruti, pa tudi marsikatero buško.

Grajska, že skoraj odrasla mladina je seveda imela svoje predpravice. Zviška je gledala na druge, mlajše. Prvi so igrali odbojko, drugi pa so posedali okoli igrišča in pobirali žogo. S hrepenenjem so čakali, kdaj bodo tudi njih milostno sprejeli v svojo družbo.

Med prvimi so bili nekateri fantje naravnost velikani.

„Ti, doktor“, – je oskrbnik nagovoril sodnika, s katerim sta skupaj študirala na Dunaju, pa se nikdar klicala po imenu, – „kako pa tvoji fantje rastejo, da jih je veselje pogledati.“

„No, saj so tvoje hčerke tudi že prave gospodične“, ga je zavrnil počaščeni doktor.

Tudi učiteljev Stanko je vidno rasel. Njegova sestra Mimi, ki se je, odkar je skrivaj prebrala roman „V vrtincu“ prekrstila v Melito, je tudi stegovala vrat in hodila prav pokoncu, da bi bila čim večja.

Staničev Boris si je pred ogledalom nategoval lase, da bi bili daljši, si posadil klobuk postrani in jo na tihem oboževal.

Ta njegov oče! V strahu, da se fant ne zaljubi, ga je prisilil, da se je moral po vojaško ostriči!

Melita, na videz brezbrizna je s ponosnim obrazom hodila mimo njega in uživala ob gorečih pogledih.

Tudi njene prijateljice so žele uspehe. V počitnicah je nastalo med mladimi čisto posebno ljubezensko vzdušje, ki je starejše spominjalo mladih dni, otroke pa spravljalo v smeh, pa tudi v zadrege.

Ko je Boris poprosil Vido, naj reče Meli, da jo bo čakal na straniščnih stopnicah, je ta, vsa presenečena tekla domov in to sestri glasno povedala. Brat se je takoj vmešal:

„Ne smeš tja, to ne gre“ in naročil mlajši sestri, naj poišče Borisa in mu pove, da Melite ne bo.

Vida mu je to povedala vpričo drugih fantov.

„Kako, – kaj je rekla.“, je ves rdeč ponovil Boris – „da je ne bo!?“

„Ja, to je rekla“, je spet ponovila in ni razumela njegovega razburjenja in ne zadržanja fantov, ki so se kar zvijali od smeha. Prav tako pa tudi ni vedela, da si je s tem nakopala Borisovo mržnjo za dolga leta. . .

Na sončno poletno nedeljo so prišli turisti. Oskrbnik jih je peljal v cerkev in razlagal:

„Vidite na koru zapisano letnico 1234? Od takrat je prva samostanka ustanovna listina, druga pa iz 1249 leta.

Grajska otročad, ki je pritekla za njimi, je molče poslušala.

„Koroški vojvodi Spanhajmi, ki so že imeli v svoji oblasti bližnje mestece, takrat imenovano Landstrost, kasneje Landstrass, so spoznali potrebo, da nudijo kraju tudi versko oporo. Leta 1226 so poklicali iz Vetrinja na Koroškem patre cistercijane, ki so tu z njihovo pomočjo pozidali novo opatijo. Dalj so ji ime Santa Maria in Fontis ali Marijin studenec. Tudi samostanska cerkev, pozneje bazilika, je bila posvečena Mariji. – Beatae Mariae Virginij ad Fontes. Prvi opat je bil pater Miklavž in zadnji Aleksander Haller, plemeniti Hellerstein v letu 1786.

Avstrijski cesar Jožef II pa je leta 1785 pričel menihe preganjati in 2. oktobra naslednjega leta je opatija zapadla odpravam. V svoji najplodovitejši dobi, to je nekako sto let pred njegovim razpustom, je imel samostan sto vasi pod seboj in oskrboval veliko župnij. Prav tako je vzdrževal ljudsko in samostansko šolo.“

Oskrbnik je popeljal turiste mimo drvarnic, nekdanjih kapelic križevega pota pred glavna vrata. Strmečim gostom je nadaljeval:

„Kljub svoji moči in utrjenosti je samostan trpel pogoste turške napade. Pa tudi sosednji Vlahi in Uskoki mu niso prizanašali.“

Pokazal je na sliko nad vrati, naslikano med dvema stražnima stolpoma. Na gornjem delu je Marija zrla z oblakov, na sredi je opominjal latinski napis, spodaj pa prestrašeni razbojniki gledajo odsekano glavo.

„Kot vidite,“ je nadaljeval, „piše latinsko:

eCCE IanVa CoeLI

non fVres neC VallaChi neqVe Latrones

ast IVstI IntrabVnt In eaM

to je: Glejte vrata nebeška,

niti tatje, niti Vlahi niti razbojniki,

ampak pravični bodo vanje vstopili.“

Otroci so jim zvesto sledili in vneto poslušali razlago. Imena, letnice, vse se jim je neizbrisno vtisnilo v spomin. S žudnim ponosom v srcu so nekako podzavestno sodoživljali vse tisto, kar je že davno minilo. vendar si kljub temu niso mogli prav predstavljati, da je kdaj grad obstajal tudi brez njih. Zanje je bil njihov dom, vsa grajska mladina, sploh vsi v njem, so na nek način pripadali njemu. Bilo jim je, kot da so ena sama velika družina.

Oskrbnik je z gosti odšel na grob patrov. Vida se je spomnila, da je mama pravila, da so tri vozove razmetanih kosti prepeljali v novi grob.

„Koroški vojvoda je tako cenil novo opatijo, da je dal v njej pokopati leta 1237 svojo ženo Juto in sina Bernarda 1249. Tukaj je bil tudi pokopan Viljem Ostrovrhar...“

V mraku, pod lipo je spet mladina obujala spomine in ustna izročila, kako so Vlahi samostan z zvijačo skušali premagati:

V gostem mraku se je v samostan priplazil Vlah in se skril. Ko je padla noč in je samostanski vratar zaklenil vrata, se mu je približal in ga umoril. Preoblekel se je v njegovo obleko in čakal na svoje ljudi. Ko jih je začutil pred vrati, jim jih je odprl, a preoblečenega niso spoznali. Eden izmed njih mu je z mečem odsekal glavo. V težki slutnji jo je drugi dvignil in ko so ga spoznali, so se zgroženi razbežali. Tako se je samostan rešil in menihi so v spomin in Mariji v zahvalo naslikali fresko.

Novi grob je bil v zatišju, obdan od visokih dreves, prav ob zunanjem cerkvenem zidu. Z oskrbnikovega kuhinjskega okna se je videlo nanj. Grob je bil izredno dolg, imel je visok križ in za Vse svete so tudi tam pozno v noč gorele sveče...

Pa tudi v gradu so umirali ljudje. Še so se spominjali smrti županovega očeta. Imel je dolgo, sivo brado. Prav tako ni bilo več očeta učiteljice Valči. Kap ga je v drvarnici zadela. Umrl je sinček

sodnika Kumpa, triletni Jelko. Zaprle so se njegove plave očke in ležal je kot speči angelček. Deklice so ga v belih oblekah pospremile na zadnji poti.

Obenem pa se je obujalo novo življenje. Pri Marinčkovih so dobili spet hčerko. Tudi pri sodnikovih so spet čakali, prav tako gospa Erna.

Stanko in Ravnikov Janez sta tekla skozi kuhinjo v Urškino sobo, potihlo odprla okno in razburjeno zadrževala smeh. Vida je radovedno odložila knjigo in hotela za njima. Pa sta jo kar pri vratih napodila.

Komaj pa sta spet izginila iz stanovanja, je potrkalo na vrata. Fant Staničeve Jože se je prišel pritožiti učiteljevi ženi, da, ko sta z dekletom sedela na vrtni klopci, jima je njihov sin metal fižol na glavo. Učitelj Jamnik je bil strog oče. Ne samo, da je fanta ozmerjal, še dobil je, kar je smatral za zaslužen kaznen.

Ko pa je zaročenec moral na nabor, je šel od stanovanja do stanovanja in se od vseh lepo poslovil.

Mariničeva Marjanca je ujela Vido pri grajskih vratih.

„Ne veš, kaj se je zgodilo!“ je hlipala. „Spuščali smo balončke iz milnice, saj veš, in Helenca se je preveč nagnila, izgubila je ravnotežje in padla s prvega nadstropja naravnost na kamen. Sedaj je zdravnik pri njej.“

Vida je odrevenela poslušala. Pa saj menda ne bo umrla! Samo to ne! Helenca! Tekla je k njim, gledala prestrašeno Helenčino mamo, iz sobe se je slišal stok. Odšla je domov, mama ji je ponudila malico, pa ni mogla spraviti grižljaja vase.

„Mama, Helenca . . .“ je pričela, pa mama je že vedela.

„Bova molili zanjo, kajne! je usmiljeno pristavila.

In Helenca si je zares opomogla. A Vida ni nikoli pozabila prestanega strahu. Od takrat naprej je prijateljico vzljubila kot lastno sestro.

Ko je jesensko listje pozlatilo Opatovo goro, so se skoraj nehote zastrmeli vanjo. Tudi ob gradu so porumenele breze in pordeli divji kostanji. Ko se je mladim lipam vsulo prvo listje, se je pričela šola. Samo kilometer je bilo do nje. Zjutraj so šolarji tekli zaspalih obrazov in se bali zamude, opoldne pa se nikamor ni mudilo. Kilometer se je vlekel, po cesti, ali po bližnjici po travnikih. Sproti so nabirali hrastove šiške, gledali postrvi v Obrhu, deklice so nabirale marjete, pletle venčke ali pa trgale listke in ugibale: kupil, dobil, najdel, ukral . . .

Ampak šiške so bile pravzaprav stvar zase. Že v poletju so jih iskali v zgodnjih jutrih, pod mogočnimi grajskimi hrasti in jih sušili na soncu. Ko pa jih je bilo že vsaj pol vreče, so jih nesli usnjarju na otok. Dal jim je zaslužene dinarje, katere so hranili

za porcijunkulo. Ko je bližnje podružnice Matere dobrega sveta, zvon, oznanil njen praznik, se je na hribčku, na Slinovicah, zbrala množica ljudi. Prišli so lectarji, Turek je točil turško kavo, pekli so jagnje na ražnju, prodajali igrače, blago, čevlje in kaj še vse. Piskali so na piščali, ljudje so hodili od stojnice do stojnice, otipavali, barantali in kupovali. Velika podružnica se je napolnila do zadnjega kotička in pevci so zapeli:

„Pozdravljena, Mati dobrega sveta...“

Vida je z mamo sedela v klopi in poslušala. Pesem se je uje-la med oboki, odmevala pod stropom in v njenem srcu. Ob glavnem oltarju so visele odrezane kite, bergle, spominski napisi in pesem je plavala čez ljudi in duhovnika, tja k Mariji na oltar.

Po maši so fantje dekletom kupovali spominke; lectove rož-ne vence, punčke ali srca. Taka velika, z ogledalcem v sredi in listkom.

Tudi železnikova Marjeta iz grada je dobila svojega. Zardela ga je skrila v taško, pa mimogrede je le prebrala:

„Ko bi ona vedela,
kako jo ljubim jaz srčno.“

„Nalašč sem tega zbral,“ ji je zatrdil Tine.

Do sedaj sta se lovila le s pogledi. Če je le mogla, je šla na-mesto mame v mestece in tam sta se srečavala. Bil ji je všeč. Sa-mo všeč? Sedaj ve, da ga ljubi. Ve, da ga ljubi za vse življenje.

„Popoldne te bom pri grajskem mlinu čakal.“

S pričetkom šole je grad potihnil in se nekako spraznil. Štu-denti so odpotovali, tudi druga šolska mladina je bila zaposlena, da so se matere oddahnile.

Učitelj je zvečer pri mizi z otožnim pogledom objel ženo in Vido in vzdihnil:

„Kako malo nas je!“

„Malo,“ se je potihno začudila Vida in se bežno ozrla na prazne stole. Seveda, brata in sestre do božiča ne bo nazaj, pa saj so še drugi tukaj. Ne, njej ni dolgčas! Sedaj sama kraljuje v sobi in v postelji naskrivaj bere knjige. Mama jo je sicer že zasačila in ji zagrozila, da pove očetu, tudi baterija ponehuje. Kaj niso pravili, da bo tudi grad dobil elektriko! Celo jame za drogove so že sko-pali. Jesensko deževje jih je napolnilo z vodo in blatom, elektrike pa še ni.

Mraz je, v peči pokajo polena. Urški je pomagala pospraviti z vrta zadnja jabolka, trde zimke.

„Gesput“, se je oglasila Urška, „a naj pričnem pitati prašiča, da se do praznikov poredi?“

„Do praznikov je sicer še daleč,“ se je pomišljal oče, „pa naj bo, kar pričnite ga.“

Drugo jutro pa je bilo, kot bi treščilo v grad. Iz grajske ječe sta ušla dva pripornika. Ko je sodni sluga, železnik, ki je bil obenem tudi ječar, odprl celico in našel železno mrežo na visokem oknu odstranjeno, je ves prestrašen dirjal k sodniku v gornje nadstropje. Sodnika je kar vrglo s stola ob novici. Oba sta tekla spet v ječo in ugotovila, da sta jetnika z lopatico za pepel počasi in vztrajno kopala toliko časa, da sta odstranila veliko skalo ob oknu in tako omajala železje. Grajsko zidovje je bilo skoraj meter debelo. Našla sta tudi navezane odeje — in pod oknom strjeno kri, katere sled se je na zmrznjeni zemlji še nekaj časa poznala.

Poklicali so orožnike, ki so ubežnika načrtno iskali. Po cesti, v smeri proti sosednji fari so pod mostičkom našli ranjenega moža, ki je glasno tožil. Ob padcu si je bos zadril v nogo vejo otrdele vrtnice. Ker je ni mogel izpuliti, jo je le odlomil in potem šepaje skušal uteči. Pa noga je zatekla in bolečine so bile vse hujše. Čudili so se, da je sploh prišel tako daleč. Drugi pa je brez težav ušel in so ga šele čez precej časa ujeli.

Grajska ječa je bila namenjena le za kratke kazni. Večkrat je samevala, včasih pa se je tudi napolnila s cigani, ki so vpili in kleli, da je bilo veselje. Služila pa je v prepirih med sosedi na vasi, pijancem in tatovom. Najbolj obiskana celica je bila ravno pod sodnikovo kuhinjo in tako služkinje kot otroci so se večkrat zabavali na njih račun. Restantji so prosili cigarete, posebno pa vžigalice. Sodnik pa je družini strogo prepovedal vsak pogovor, še bolj pa kakšno „pomoč“.

Zvečer je Jamnik popravljaval naloge in se jezil na nemarne otroke. Naveličan je snel očala in stopil na hodnik.

„Po snegu diši“ je menil ženi, ko se je vrnil.

In res. Drugo jutro, ko so se zbudili, je bila zemlja pokrita s snežnim plaščem. Otroci so ga vsi veseli gazili na poti v šolo. Popoldne pa so privlekli na dan sanke in jo mahnili na grič za gradom. Vrnili so se premraženi in premočeni, saj je ves dan snežilo.

Potem pa je pritisnil mraz in burja je vlekla. Kašljali so in kihali v upanju, da ne bodo šli v šolo, pa vse ni nič pomagalo.

Na dvorišču so postavili snežnega moža, fantje pa celo nekak snežni oder, kjer so se spakovali in drug drugemu solili pamet.

Bližal se je Miklavž. Večji so manjše pohujševali, češ, da ga ni, obenem pa le premišljevali, kaj jim bo prinesel.

Na Miklavžev večer so vsi otroci že v zgodnjem mraku izginili v stanovanja. Naenkrat je nekaj po hodniku grozno zatulilo in zapopotalo, vrata so se odprla in vstopil je Miklavž. Vsedel se je na pripravljen sedež, obstopili so ga angeli, zadaj pa rohneli parkeljni in grozili z verigo.

Otroci so prestrašeno molili kesanje. Sodnikov nepridiprav je ves trd zlezel pod mizo in obljubljal, da bo priden.

Vsa stanovanja je Miklavž obiskal, delil bombone in piškote in obljubljal, da se jih bo tudi ponoči spomnil.

Za praznike so se vrnilo študentje. Mame so odkrile, da je fantom spet vse prekratko, — mlajši so se smukali okoli njih in jih nadlegovali. Staro zidovje je spet oživel. Fantje so si pripravljali smuči, lezli na hrib in se pobirali v dolini. Jamnikovega Stanka so posadili na stol in prvič slovesno obrili. Bil je ves obrezan in krvav in tako ponosen! Staničev Boris je še vedno sanjal o Meliti. Pa ni bil sam. Pri obisku, na topli peči, mu je Marinčev Milan priznal, da je tudi njemu všeč. Gledala sta se v zadregi.

Vida je občudovala sestrine kratke lase in sanjarila, kdaj bo tudi sama velika. Z ihto si je česala temne kite in se zatekala k Helenci v svoji tegobi.

Mame so spekle potice, fantje so šli v gozd po čmreke in mah. Na sveti večer so se družine zbrale pri jaslicah. Otroci so kmalu pospali.

To leto je Vida prvič šla z domačimi k polnočnici. Z vasi so si ljudje svetili z baklami in ogorke odmetavali v sneg. Ozrla se je v hrib. Tu in tam so migotale luči. Sneg je škripal pod nogami, in zvonovi so pritrkavali.

Zadihana je prestopila cerkveni prag. Cerkev se je kopala v morju luči. Orglje so zadonele. Pevci so peli lepo kot nikoli in vsem je bilo slovesno pri duši.

Po božiču so klali. Urška je s ponosom merila prašičjo mast in pomagala mesarju. Drugi dan pa je mama poslala Vido raznašati kolone po gradu.

Za Silvestrov večer so organizirali ples. Tudi Meli in celo Stanko sta bila povabljeni. Natihem sta izginila, da ne bi oče zvedel. Vido sta, s knjigo v roki, pustila na straži. Naenkrat se kuhinjska vrata odpro in Vida v strahu zagleda očeta.

„Kako, kaj si sama?“ se je začudil.

„Jaz, to se pravi Meli, ne, Stanko...“ je jecljala.

„No, kaj!“ je postal oče nestrpen. „Kaj ne znaš govoriti? Kje sta?“

„Sta, se pravi, sta šla, k Junkovim.“

„A tako in to brez vprašanja, kajne!“ se je jezil oče. „Pojdi takoj ponju!“

Ni si dala dvakrat reči. Kmalu bi podrla vrata, s tako silo je planila v stanovanje. Joža in Franci, mlad zakonski par, sta povabila prijatelje. Igrali so na klavir, peli, plesali. Meli je bilo sram, kregala je sestro in nalašč je hodila počasi. Oče ju ni čakal. Stan-

ko se je, večno lačen, spravil nad potico, sestra pa je užaljena odšla spat.

Drugo jutro je mama obesila na steno nov koledar. Stopili so v leto 1939.

Za Tri kralje so se mladi fantje oblekli v kraljeva oblačila. Imeli so dolge lase in zlate krone. Nosili so veliko zvezdo, v katero so pritrdili papirnate kralje in svečo. Hodili so od stanovanja do stanovanja in peli:

„Mi smo sveti Trije kralj'
Gašper, Miha, Boltežar...“

Predno so študentje spet odšli, je Mariničev Milan nagovoril Jamnikovo Meli:

„Veš,“ je nerodno začel, „zrasla si.“ Zardel je kot kuhan rak in umolknil.

„No, kaj“, ga je vprašala. Uganila je, za kaj gre, ali radovedna je bila, kako ji bo povedal.

„Že prava gošpodična si,“ je naglo dodal.

„A tako,“ je zategnila.

„Gotovo ti je Boris všeč. On, veš, je fest fant. Vem, da ga imajo dekleta rada.“

„To si mi hotel povedati?“ je bila razočarana.

„Ne, ne to,“ je hitel. Umolknil je in ni znal naprej...

Dolge večere so si krajšali z igro „Človek, ne jezi se“, pa se kljub temu togotili. Inova mama in hčerka, učiteljica Valči, sta vabili vido v vas. Na poti iz šole so sledili zajčjim stopinjam. Vsak dan so vlekli sanke na grič. Fantje so trgali podplate na grajskem bajerju. Gospa Olga, Helenčina mama je pripovedovala dolge povesti. Urška je redila mladega prašiča po učiteljevi novi metodi — in sicer le s surovo hrano. Pa prašič se je upiral. Zaskrbljena se je obrnila na gospodarja: „Crknil bo“, mu je dopovedovala — „že cele dni skoraj nič ne je.“

„Nič se ne bojte“ jo je učitelj miril. „Ko bo dovolj lačen, bo že jedel.“

Po štirinajst dnevnem postu se je prešič vdal. Od takrat naprej pa je hotel hlev podreti, kadar je zaslišal njene korake.

Vsak dan po kosilu je župan prihajal na kratek obisk k sodniku in skupaj sta prereševala zadnje novice. Bala sta se vojske. Zvečer pa je gospod Kump, kot vsak večer, leto za letom, zavil v oskrbnikovo stanovanje, kjer so redno tarokirali.

Prišel je pust, z njim maškare, domače, otročje, pa tudi druge iz mesteca. Pripeljale so se na vozu, s seboj so imele harmoniko, vpile so in plesale. Tudi otroci so se vrteli, vsak po svoje, kakor je kdo pač znal. Prav tako je prišel cigan z medvedom. Za pustom pa je prišel post.

Naveličani snega, so že vsi težko čakali pomladi. Sneg je ležal umazan in steptan po dvorišču. Snežen mož je izgubil metlo, klo-buk mu je zlezal postrani. Ves je bil majav in poklapan. Oder pa se je še držal. Vendar nanj že niso več lezli fantje, ampak punčke in jih oponašale.

„Predragi firniki,“ se je drla Marjanca in se sama sebi sme-jala.

„Kaj še je meni danes šanjalo...“

„Prismoda,“ jo je nadrl brat in jo vlekel z odra.

Zavel je jug in stopil sneg. Z grajske strehe so se solzile dol-ge sveče. Ljudje so se ogibali luž. Danica je našla prvi zvonček. Obrh je narastel. Tu pa tam so še ležale bele lise, tudi drevje je še stalo vse onemoglo, brez življenja. Velika noč pa je prinesla pomlad. Čez noč je vse ozelenelo. Vida je stekla na grič, v gradu so se prižgale prve luči. Zaklicala je: „mama!“ Odmev je poglo-bil in potrojil ta njen klic. S Helenco sta se stisnili v kot hodni-ka in zapeli. Bila je pesem pomladi, prerojenja.

„Veš, saj sva tudi midve zrasli“, je zaupala prijateljici. „Samo poglej, kako so kratka najina krila. Ampak, ali misliš, da bova kdaj dočakali dvajset let?“

„Dvajset let!“ je v dvomu ponovila Helenca.

Brat, ki je bil dober risar, je pomagal pri pirhah. Urška je pekla potice in razburjena zapirala vrata, da se testo ne pre-hladi. Mami ni bilo dobro. Prehladila se je in obležala. Oče je zamišljen hodil okoli. Tudi Meli se je spremenila. Fantje so na-peli mrežo za odbojko. Oskrbnikova hčerka je prinesla usnjeno žogo. Spet so posedli otroci v travo in željno gledali, kako se je žoga dvigala in padala na sovražno polje.

Na veliki petek pa je vse potihnilo. Inova mama je poprosila Vido, da bi ji nesla k blagoslovu. Vsako leto je pripravila koša-rico vijoličastih pirhov in Vida jih je previdno odnesla v oskrb-nikovo stanovanje. Tam so že čakali cekarji, košare in koški za blagoslov.

Fantje so tekli v cerkveni stolp in čakali kaplana. Ko se je odtrgal s Kočarije, je v gradu jeknil strel v pozdrav. Otroci so mu tekli nasproti. Po blagoslovu so vsako leto posedli k mizi. To leto pa se jim kar ni dalo. Šele ko je vstala mama in malo bleda pogrnila mizo, so se približali.

V nedeljo zjutraj pa je bilo Vstajenje.

Na vrtu, okoli ute so cvetele šmarnice. Meli je sedela v uti. Potem pa je prišlo pismo zanjo. Tekla je v sobo, pa brat je že bil za njo.

„Pokaži,“ je silil vanjo. Ni hotela. Iztrgal ga ji je iz rok

in glasno bral: „Dajem ti častno akademsko besedo, ki mi je sveta...“

„Kaj!“ je zavpil in takoj obmolknil.

„Saj to ne piše ne Boris in ne Milan. Kdo pa je to?“

„Dali ga bomo v okvir, saj to je tvoje prvo ljubezensko pismo“, se je smejal. Meli ga je besna gledala in mu ga s silo potegnila iz rok.

„Ampak kdo je ta bedak, povej mi“, se je naprej norčeval. Takrat pa se je udaril po čelu.

„Že vem, tisti iz bolnice, kajne!“ „Od kdaj pa že dajejo bruci častne besede, povej mi!“

„Pusti sestro“, se je ujezila mama, „zakaj se norčuješ!“

„Saj se ne z nje“, se je branil.

Milan je ves teden iskal prave prilike, da bi spet govoril z njo, pa je ni našel. Tudi pisma ni pisal. Ni našel primernih besed. Zadnji dan počitnic pa je v parku srečal starejšo Helenino sestro. Veselo sta se pozdravila.

„Glej ga no“, se je čudila Zdenka. „Kmalu te ne bi poznala. Dolgo te že nisem videla. V mestu delam, veš.“

Prijateljsko ga je prijela pod roko.

„Vsediva se, in kaj povej.“

Naenkrat se je znašel. Pozabil je na boječnost, njene ljubeznive oči so ga sprostile.

Sence so legle v park, ko sta se pogovorila.

„Veš, jutri spet grem, ali pisal ti bom“, je obljubil, „zares“.

„Mama, kje je moja Ančica?“ je obupana Joža spraševala svojo mater.

„V nebesih je“, ji je mati žalostna odgovorila.

„Mama, kje je moja Ančica?“, je spet vprašala in mama ji je isto ponovila. Marjanca se je pretresena še enkrat ozrla na mrtvo punčko, potegnila Danico za rokav in šla iz sobe. Sestrica ji je sledila.

„Saj to je grozno poslušati“, se je stresla. In niti tri mesece ni imela. Jožin mož je naslonil glavo na majhno krsto in zajokal. „Zakaj?“, se je spraševal. Nihče ni vedel odgovora.

Gospa Mariničeva, kj je sama rodila toliko otrok, jima je pomagala največ, kar je mogla. Zdravnik je prišel...

Postovke so krožile po dvorišču in bližnjih gričih iskale hrane za svoje mladiče. Lastovke so gnezdirile po hodnikih. V Malborštu se je oglašala kukovica. Inova mama je spletla nova gnezda svojim kanarčkom, se pogovarjala z njimi in obešala kletke k odprtemu oknu. Oskrbnik je molče natikal papirčke na palico in pes Ari ga je spremljal.

Punčke so na dvorišče prinesle svoje igrače; bile so mame, gospe, trgovke, ušive dekle. Včasih so bili fantje ranjenci in one usmiljene sestre. Prihajale so Vlahice, posebno Vlahica Anica je bila poznana. Prosila je po hišah. Že na daleč je klicala: „Dobri dan“... Nosila je belo krilo in pisan predpasnik in škornje z visokimi petami. Tudi Vlah Peter je prihajal. Enkrat je šepal, drugič si je roko povil v umazane cunje. Kmetje so na dvorišču puščali kolesa in vozove, ko so se odpravljali na sodišče ali notariat.

Včasih pa so imeli tudi ponočne obiske. Naenkrat je pes Ari pričel divje lajati. Oskrbnik se je prebudil, odprl okno in jezno zavpil: „Kdo je?“

Nihče se ni oglasil. Naenkrat je Joža, ki je stanovala blizu stopnic, slišala težko hojo, tek in padec. Nekdo se je kobalil po stopnicah...

Zjutraj so tam našli poln nahrbtnik nakradenega svežega perila, tatu pa nikjer...

Opazili pa so tudi, vsi začudení, kako je Marjan, Helenin brat, brezbrizno sedel visoko gori v rdečem stolpiču in noge so mu bingljale navzven. Janezek je kar zažvižgal, od samega začudenja. To pa je podžgalo deklice in takoj drugi dan so tudi te šle, prav potiho na pohod.

Srečno so visoko po tramovju prijadrale v cerkven stolp. Tam jih je na deski pozdravil prijazen napis: „Kdor gre gor, ta je nor!“ Še več takih duhovitosti se je tam dobilo in Vida je v pisavi spoznala roko svoje sestre. Previdno so posedle na meter debelem zidovju. Odprl se jim je razgled na grajsko dvorišče. Otroci, ki so se tam igrali, so bili kot mravlje. Na drugi strani pa jim je pogled splaval preko grajskega vhoda in mlina, čez park, mimo grajskega kozolca, proti Zaborštu. Pa spet na cesto, ki pelje v Orehovec. Kako lepo je bilo tako zviška opazovati svet pod seboj! A njih cilj je še vse večji. Spet so se odpravile po cerkvenem podstrešju, prav do odprtine, pri kateri se vidi v cerkev in v grobnico. Helenca se je prestrašena umaknila. Nazadnje so se ustavile pod rdečim stolpičem in zadihane opazovale razmajano ozko tramovje. Marjanca se je prva okorajžila. Že je skoraj pri vrhu, ko ji sledita. Vse tri se tišče majavih sten, zdi se jim, da se bo stolpiček zdaj, zdaj podrł. Rdeče in razkuštrane pomole glave raz lin. Tam pa se jim je nudił pogled prav do otoka reke Krke. Prestrašene so bile in obenem srečne. Koliko časa so sanjale o tem trenutku! Torej tam je barje, je „ceglanca“, tam stoji zadnja mogočna jagnjed! A na dvorišču so ugledale Arija. Pri priči so izginile vse tri glave. Na slepo srečo so se spuščale navzdol, tekle so kar po pesku in kamenju,

vse do straniščnih stopnic. Vvedle so se na stopnice in se oddihavale.

Naenkrat zaslišijo, kako se je grajska Micka, tista, ki je živela v ceglanci in pospravljala pisarne, glasno kregala v spodnjem nadstropju, na železnikovega Aleksa, ki je v zadregi stal pred njo.

„Pospravljala sem v pritličju“, je hitela razlagati firbceem, „kar naenkrat mi je začelo leteti nekaj na glavo. Letim gor in kaj ne dobim to nesrečo, kako sedi na polomljenem stranišču in meni na glavo stresa...“

Vsa druga stranišča so bila vedno zaklenjena, zato so otroci pri igri na dvorišču uporabljali tega, ki je bil edini pri roki.

Pomladansko deževje je napolnilo nizko Obrhovo strujo. Grajski vrtovi in travniki na drugi strani so bili preplavljeni. Fantje so si iz lesene banje naredili zasilen čoln in ga s koli porivali po blatni vodi...

Po gradu se je raznesla vest, da je oskrbnik bolan. Saj ni ležal, vendar mu je zavratna bolezen krajšala življenjsko moč. Tudi sodnik Kump je bolehal.

Ko je njegova hčerka Marija na vrtu, pri okopavanju cvetlične grede, našla veliko potemnelo kost, je pretresen ugotavljal, da je to človeška kost. Bog sam ve, koliko časa je tam ležala. Morda še iz časov sovražnikovih napadov na samostan.

Kot vsako leto je skrbno negoval svoj vrt, obenem pa zaskrbljen mislil na ženo in številne, mladoletne otroke in na grozeče razmere.

Tudi učitelj Jamnik je imel svoje dvome. Ponudili so mu naučiteljsko mesto na Gorenjskem, pa se kar ni odločil. Bil je Dolenjc, po rodu in po srcu. Ni vedel, kako bi se uživel v drugačne ljudi. Otroci niso hoteli nič slišati, da bi zapustili grad.

Železnik, sodni sluga, pa je pridno zidal svojo hišo blizu mesteca.

Župan Pepi je spoznal lepo dekle in sedaj je sodniku ves navdušen pripovedoval svoje načrte. Kupil si bo nov avtomobil in minili bodo časi, ko so mu grajski otroci porivali starega forda, ker baterija ni hotela vžigati. Tudi umivali ga ne bodo več. Pa je bilo tako zabavno! Pripeljal ga je pri minuu prav do Obrha, oboroženi s kanglami so se spravili nanj. V zahvalo pa jih je popeljal na daljši sprehod. Drveli so, sedeli drug na drugem, se tresli in smejali. Avto je sopihal, šofer trobil in preganjal kokoši, ki so vedno letele čez cesto ravno zadnjo sekundo. Eno so pa le povozili. Gospodinja je pritekla izza skednja in vpila, pa oni so bili že mimo.

Res je pripeljal mlado in lepo ženo, za katero se je vnelo marsikatero pubertetno srce. . .

In čudo božje! Še celo elektrika je prišla na vrsto. A grad je bil velik in grajski zidovi debeli. Trajalo bo nekaj časa, da jo napeljejo po vseh hodnikih in vseh stanovanjih.

V maju so hodili na otok k šmarnicam in otroci so nabirali zvončke in trobentice.

Ravnikov Marjan je spet peljal njihovo sivko na pašo. Še drugi vaški pastirji so se mu pridružili. Med tem, ko so se fantini igrali, so si krave prerade poiskale prepovedani sad. Pa tudi fantje so se spomnili, da v Obrhu plavajo postrvi. Marjan jo je kar z roko ujel. Brez posebnih ceremonij so jo vrgli na žerjavico. Na repu ožgana, pri glavi pa na pol surova je šla vseeno v slast. Spet so se vrnili študentje in grajsko dvorišče je oživel. Prav tako tudi bližnja reka Krka. Kumpovi so kupili čoln, ki je bil tudi drugim na razpolago. Toliko se jih je spravilo vanj, da so morali popolnoma mirno sedeti, sicer bi se znašli v vodi. Tudi preluknjani čoln Rega je še služil, pa čeprav je nekdo moral z vejico ves čas splahovati vodo. Plavalci šo se merili v razdalji in v skokih. Prav tako so se pomerili v odbojki z meščani. Hodili so v Opatovo goro, do Mirčevega križa, ali pa celo do Hanzlowskijeve jame. Rekli so ji tudi Pogaja jama. Že pred letj po deževju se je sesul del hriba in pokazala se je velika odprtina. Iz nje je tekel studenček in pravili so, da v njem žive človeške ribice.

Tam so se napajali divji prašiči. . . Pridne roke pa so po gori nabirale borovnice, maline, robide, gobe, pa tudi arnike in druga zelišča. Helenčin oče je spet pridno preganjal divje lovce, pa obenem pazil na gozdne nasade in še kakšno s trudom uravnano njivo.

Mama ji je naročila naj odnese očetu potrebščine v goro, in Vida jo je spremljala. Urno sta jo pobirali po serpentinasti poti, ko pa sta se usotavili pri Aleksandrovi koči, kjer je oče živel, sta jo našli zaklenjeno. Iskali sta ključ po vseh kotičkih, čakali na očeta, pa nič. Šele takrat sta opazili odprto, z železnimi križi obito okno.

„Veš kaj“, se je domislila Helenca, „poskusila bom zlesti notri, saj križi niso preveč ozki.“

Korajžno je porinila glavo med križe in je kar šlo. Ko pa je hotela še ramena, se je pa ustavilo.

„Porini me“, je zaprosila in Vida jo je porinila, pa ni šlo.

„Kaj pa sedaj!“ je javkala vsa rdeča in stegovala vrat.

„Nazaj moram“, je spoznala, pa z grozo dognala, da ne gre.

Porivala je glavo med križe, sopla, pa nič. Spet jo je Vida vlekla za noge, da bi jo kmalu obglavila. Vsa obupana je visela med križi, Vida se je ozirala po poti, pa nikogar ni bilo, ki bi jima pomagal.

Končno pa je le nekako postrani potisnila glavo spet ven, in se onemogla otipavala.

Ob poletnih večerih, ko so mamice že poklicale najmlajše, pa je grajska mladina stopila v krog in zapela. Najstarejši so vodili petje, med njimi je bilo nekaj dobrih pevcev, mlajši pa so jim sledili. Kumpov Peter je prišel s kitaro in ob svetlih večerih so odšli na bližnji grič k veliki lipi, ki je imela klopec poč seboj. Ob pesmi pa so vstala spet stara in se zbuvala nova čustva. Milan je zaverovan videl le še Zdenko. Meli je bila dokončno pozabljena. Železnikova Marjeta je Sanjala o Tinetu, ki je odšel v tuj kraj. Potrpežljivi Boris je še vedno čakal na Melito, ki se nikakor ni mogla odločiti. Janez, Helenin brat pa je pogledoval po Marjanci. Oskrbnikova Amalija, tako nežna in ljubka, pa se je poročila. Grajska otročad je pogrešala njena vabila v njihovo prostorno stanovanje. .

Jamnikova starša sta namenila tudi Vido v šole. Prišla je domača šivilja, Anica, pa tudi čevljar. Bil je orehovški Bršan, h kateremu si zavil ob starim znamenjem na smrt žalostnega Zveličarja. Hudobni ljudje so menili, da se Bog zato tako bridko drži, ker mu je žal, da je Orehovec ustvaril. Tisti je šival tudi po hišah in pri delu prerad obujal spomine na prvo svetovno vojno. Jamnik, ki je bil izvzet vojaške službe, ga je rad poslušal. Njegova žena pa je bila že malo naveličana vedne Galicije sem in Galicije tja. Prav tako je sumljivo poslušala, kako se je ravno on, Bršan, vedno rešil, vedno znašel, in njegova četa je vedno zmagala.

Ampak čevlje pa je znal narediti. Bili so močni, vsaj dve številki preveliki; saj mulcem noga raste in podplatov sploh nisi videl, tako so bili okovani z žebli. Pa za fanta naj bi končno še šlo, sestri pa sta se odločno uprli. Nekaj je trajalo, da sta očeta prepričali, da „Bršanski“ čevlji niso za v zavod!

Spet je pela mlatilnica pri grajskem kozolcu in Vida se je natiho poslavljalna od doma.

„Saj ne bo tako hudo“, jo je tolažila mama. „Za vse svete se pa tako vrneš.“ Časopisi pa so bili polni vedno bolj alarmantnih novic.

„Skrbi me za našo Vero, kj učiteljuje ob meji“, je potožil oskrbnik sodniku. Jamnik, ki se je še dobro spominjal stiske med prvo vojno, je s prihranki nakupil živež in obleke. Tudi sod-

nikovim so težaki v predsobo naložili težke vreče moke, koruze in žita, da so se vsi čudili.

Prvega septembra pa je župan Pepi ves iz sebe tekel k sodnikovim in že na hodniku glasno klical:

„Gospod doktor, vojska je! Nemci so napadli Poljsko!“

Učitelj Jamnik je vse tri otroke spremil do avtobusne postaje. Tudi njemu je bilo težko. Vida se je ves čas ozirala, dokler ni avtobus zapeljal na most in očetove otožne oči so jo spremljale. Potem pa je tudi sam odšel v šolo.

Po gradu so pridno napeljavali električno. Vendar se je že bližala zima, ko so prišli do Jamnikovih. Zakonca sta spoznala, da je najbolje, da se začasno umakneta. Konec poletja je bil Marinič službeno prestavljen. Grajska mladina je obžalovala odhod prijateljev. Posebno deklice so obžalovale Marijaničin odhod.

V to trenutno prazno stanovanje sta se preselila Jamnikova. Vidi je bilo zelo žal, da se ni udeležila selitve. Vsak dan je mislila na dom in domače, čakala pošte in Vseh svetih.

Ko pa je vesela in premražena prišla do grajskih vrat, kjer jo je pozdravilo tako ljubo in znano šumenje grajskega vodnjaka, je kar naenkrat zaslišala Urškin glasni in odrezavi:

„Vida, domu!“

„Kaj pa je to“, se je glasno začudila in tekla domov.

„Zakaj pa me kličete, saj sem komaj prišla?“, je povpraševala.

„A, sem mislila, da si šla najprej k sosedom v vas“, se je cdrezala Urška.

„Zdi se mi, da si zrasla“, jo je mama pozorno ogledovala. Očeta ni bilo.

„Veš“, je mama dodala, „gospod Kump je zelo bolan. V bolnici je. V pisarni mu je prišlo slabo in so ga odpeljali.“

Tekla je k Helenci, saj sta si imeli toliko povedati. V gradu je vladala čudna tišina. Ostalih študentov ni bilo domov, otroci pa so bili v šoli ali se tiščali peči. Bilo je mrzlo, da je kar škripalo pod nogami.

Drugo jutro je zapadel sneg. Po maši so obiskali grobove. Prižgane sveče so topile sneg in rože so ledenele.

Komaj pa se je vrnila v zavod, jo je dohitela žalostna vest, da je sodnik umrl. Pripeljali so ga v grad in njegovega pogreba so se ljudje še dolgo spominjali. Poleg številne družine, stanovskih tovarišev in organizacij, ga je spremljala na njegovi zadnji poti vsa fara in vsi patri bližnjega samostana... In zvečer je na hodnikih žarela luč. Čeprav je bila električna že nekaj časa napeljana, je varčni oskrbnik hodnike puščal v temi. Takrat pa so gorele vse luči, skozi vso noč. Inženir Košir sam pa je žalosten

in samoten hodil po gradu. Ni preganjal zlikovcev, pač pa se poslavljaval od svojega dolgoletnega prijatelja. In kdo ve, če ni premišljeval, koliko let življenja je še njemu namenjenih.

Božič je spet prinesel življenje v grad. Posebno fantje so bili živahni. Spravili so skupaj kar pravi tamburaški zbor. Staničeva fanta sta bila posebno podjetna. Kumpov Janez pa je neke staknil nekakšno starinsko opereto, poiškal igralce in se lotil vaj. Povsod se je pelo in muziciralo, treskalo z vrati, da so jih bili starši že do grla siti.

S takim navdušenjem so se vadili, da so vsi znali vloge vseh. Po velikem uspehu na domačem odru so se šli predstaviti še v sosednjo faro. Tam pa je nastala zmeda. Ko je Ravnikova Zdenka s svojim lepim sopranom dopela vlogo princeze, ji je vitez Tomaž zapel v odgovor napačno arijo. Janez se je jezil in potil, pa nič ni pomagalo. Od samega prenavdušenja so še drugi zmešali svoje vloge. Ljudje so se nekaj časa čudili, saj sploh niso razumeli, za kaj gre; nazadnje se je vse končalo z gromkim smehom. Janez se je zaklinjal, da ne bo nikdar več kaj organiziral, pa je na to kmalu spet pozabil.

Vojska je sicer res nekje daleč bila, a to jih ni dosti prizadelo. Ko so poklicali najstarejše na nabor, so se zaklinjali, da se preje poženijo, predno jih pokličejo v vojsko. Pa k sreči so bile to le prazne grožnje.

Niti takrat se grad ni popolnoma pomiril, ko so študentje spet odšli.

Ob pomladanskem deževju je Krka prestopila bregove. Preplavila je mestece in ljudje so se s čolni vozili po cestah. Opoldanski omnibus je s trudom še pripeljal po preplavljeni cesti do mesteca, potem pa se je promet ustavil. Duhovnik je maševal v župnijski kapeli in prvem nadstropju.

Vihar je podrl star topol, ki je stal ob Koširjevih vratih in stegnil svoje orjaško deblo preko vrta, prav do sodišča.

Samostan je nekoč stal v dolinici, prerasčeni z visokimi hrasti in topoli. Stolp so patri zaradi varnosti znižali in tako se samostan z mestne strani skoraj ni opazil.

Preko stoletij pa je drevje strohnelo in viharji so vsako leto našli novo žrtev. Samo še dva zares stara hrasta sta stala blizu gradu, pa tudi topolov je bilo vedno manj. Oskrbnik je posadil nekaj novih, spet bi morali čakati stoletja, da bi našli take orjake.

V veliki noči so se mladi organizirali v pevski zbor. Učili so se Tomčevo mašo. Prav tako so sklenili organizirati grajski klub.

„Veste“, so razlagali drug drugemu, „mi, kar nas je, moramo držati skupaj. Tudi, če se preselimo, pomožimo in poženimo, ne smemo pozabiti, kje smo rasli.“ Prešteli so se, milostno pripustili k njim še Helenco in Vido in se zaobljubili, da se čez deset let spet zberejo. Slikali so se, slike razmnožili in se spet spuščali v nove načrte.

Po končani električni napeljavi je oskrbnik dal grad tudi prebeliti. Prav tako je izboljšal prostor na Obrhu za perice in določil svetlo in široko podstrešje nad vinarsko zadrugo za sušenje perila. Tudi na cerkev ni pozabil. Stebri so v glavnem spet dobili prvotno obliko, prebelili so jo, postavili nova okna, in vsi so pričakovali, da bo zdaj, zdaj spet maša v njej. Otroci so ugibali, če bodo vrnili pobrane oltarje. Skoraj se že niso več skrivali v njej. Oskrbnik jo je zvesto zaklepal, pa tudi sami so se pričeli zavedati, da je to v resnici hram božji.

V grad je pripeljal avto. Po zvočniku je oznanjal trgovinsko propagando. Otroci, pa tudi odrasli so se radovedno zbrali pred novostjo. Šofer je izstopil, vrata avtomobila je pustil odprta. Jamnikov Stanko se je okorajžil, zlezal v avto in v zvočnik zavpil. Utrujeni šofer ni protestiral. To je otroke opogumilo, in Helenca je stopila pred mikrofon in zadeklamirala. Smejali so se.

„Kakšno zapoj“, so predlagali, pa ni hotela.

Takrat pa se je opogumila Melita.

Jamnik je šel po hodniku, ko je presenečen zaslišal hčerkin glas:

„Neke divne tihe majske noči...“

Hčerka je imela lep glas. Ko je končala, so hoteli, naj še poje, pa ni več hotela. Ugledala je očeta in pričakovala pridige.

Pa oče je imel druge skrbi.

„Vojska nam ne uide“, je razlagal ženi in ugibal, kaj naj stori. Tudi drugi starši so s skrbjo sledili dogodkom.

„V poletnih nočeh se je, med prvo svetovno vojno, do sem slišalo grmenje topov“, je pripovedovala Inova mama.

„Ko sva šla z možem peš v dvajset kilometrov oddaljeni kraj, sva nesla žgance s seboj, ko ni bilo kruha“, je nadaljevala. Pa še potem, po koncu vojske, še dolgo časa se ni ničesar dobilo. Takrat so dekleta po gradu nosila krila, narejena iz odej“, se je spominjala.

„Le kam sta se zarinila fanta, da ju od nikoder ni“, sta se razburjali Borisova in Jankotova mama. Ves grad so preiskali, pregledali podstrešja in tudi kleti, kjer sta natiho rada kakšno uganila. Odkar sta imela fotoaparata, niso bili več varni pred njima. Sama sta razvijala filme in na slikah po svoji volji predstavljala

akademski kipar

france gorše

koroska

OGENJ (žgana glina)

FRANCE GORŠE: DVE DEKLICI

(žgana glina, 1979)

FRANCE GORŠE: TRIJE LETNI ČASI
(žgana glina, 1979; last dr. Feiniga)

FRANCE GORŠE: PASTIRSKA IDILA

(risba, rjava kreda)

(Fotografije kiparjevih del: Foto L. Domanjko, Celovec)

nedolžne žrtve. Kadar sta se glasno krohotala in nista pustila nikogar blizu, so že vsi vedeli, da imata spet nekaj za bregom.

A klet je bila prazna.

Po dolgem klicanju in spraševanju so dognali, da so ju srečali na poljski bližnjici in da sta nosila vrvi in nahrbtnik.

Večerilo se je že, ko sta se vrnila. Utrujena sta pripovedovala, kako sta preiskovala novo podzemsko jamo, ki se je pred nedavnim neurjem odprla blizu ceste, ki pelje proti Oštrcu. Opisovala sta podzemsko jezero in kapnike. Manjšega sta tudi prinesla s seboj. Nekateri so trdili, da je podzemska vez med Hanzlowskijevo in to, novo jamo. Vsi so vedeli, da je Opatova gora votla. Ugotavljali so, da iz jezera v njej na pobočju izvirata potoka Obrh in Studena. Spadala je torej že med kraški svet. Ko sta razvila film, so celo ostrmeli in najraje bi se vsi spravili na pohod.

Urška je z ihto metala odeje, blazine, in žimnice kar z drugega nadstropja na grajsko dvorišče. Utrujena Vida je s Helenčino pomočjo prijela za veliko košaro polno steklenine, nanjo vrgla mamin slamnik in počasi sta se napotili proti mestecu. Grajsko dvorišče je bilo polno vozov, konji so se naveličani prestopali, voli mulili travo. Oskrbnik je dobil ukaz, da mora biti grad v štiriindvajsetih urah izpraznjen, ker ga bo zasedla jugoslovanska vojska. Družine so hitele iskat zasilna stanovanja, vozove, prav tako se je selilo sodišče, gozdna uprava, bil je pravi sodni dan.

„Le poglej“, se je stožilo Vidi: „Poslali so nas domov, ker pravijo, da bo vojska! Mi pa se selimo! Si ti moreš to predstavljati!“

Grajski prebivalci so se naselili nekateri ob mestecu, drugi po bližnjih vaseh. Grad pa so zasedli vojaki. Sredi dvorišča so zakurili ogenj in pometali vanj vse tisto, kar družine v naglici niso mogle odnesti s seboj: klopi, police, drva. Jamnikovi so našli prijetno stanovanje, le gospodarskih prostorov je manjkalo.

Na Cvetno nedeljo zjutraj enainštiridesetega leta so ljudje v joku tekli iz cerkve domov, s strašno novico, da je zares vojska. Ko je učitelj ponovil domačim, so obnemeli. Toliko se je govorilo o tem, koliko ponavljalo, a sedaj, ko se je zares pričela, se niso znašli.

V gradu so vojaki nakopičili pušk in nabojev in čakali sovražnika.

„Le pomislite“, se je zgražala grajska Micka, ki je prišla v vas, da si malo napase radovednost: „Veliki petek je, v gradu pa so vojaki pobili vola in ga pečejo na dvorišču!“

Vendar tudi Jamnikovi so imeli kolone. Ker niso vedeli, kam s prašičem, ga je učitelj sklenil zaklati.

„Da se mi nihče ne pritakne mesa!“, je zabičeval in obenem žalostno gledal še mladega prašiča. Tudi Urška, ki se je vedno postavljala s svojo rejo, ga je nezadovoljna otipavala. Nad mestecem so krožila letala in strašila ljudstvo. Janko je v kleti pripravljaval zasilno zaklonišče.

Pa vojska je kmalu minila in nastopila je okupacija. Srbski vojaki so popustili orožje in se razbežali. Nekega jutra je nemški tank drdral preko mesteca. Vsi so tekli k oknom in ga s strahom gledali. Kmalu so se pojavili nemški vojaki. Na hišah so zaplapolale prve hitlerjanske zastave...

Grad je ostal odprt in za nekatere iz bližnjih vasi je bila skušnjava prehuda. Odnášali so puške, te so celo otroci vlačili za seboj in je pokalo po cele dneve po Opatovi gori. Lotili pa so se tudi pečic, električnih žic in sploh vsega, kar se je dalo odrezati, izkopati in uničiti.

Nekega jutra pa je pred cerkvijo edini mestni policaj kričebral ljudstvu ukaz grajskega oskrbnika, da morajo pod strogo kaznijo vrniti spet vse nazaj.

Helena je pritekla k Vidi.

„Veš“, je hitela, „naš Marjan je šel v grad, ko bi ti videla, kakšno je tam! Ampak kmetje so pa le marsikaj prinesli nazaj, ker so se bali kazni. Greva popoldne še midve tja!“

Tekli sta po poljskj poti, ko pa sta se približali, sta upočasnili hojo.

„Poglej“, je Helena kazala na odprta okna njihovega stanovanja. Tudi grajska vrata so bila odprta. Pred glavnim vhodom je ležal velik kup pečic. Voda je pri vходу enakomerno šumela. Bili sta sami. Njuni koraki so odmevali po praznih hodnikih.

Vido je tesnil ta molk.

Prijela je prijateljico za roko in jo odpeljala v domačo kuhinjo.

Res, tudi tukaj je manjkala pečica in celo kovinasti rob so hoteli izruvat, pa se jim ni posrečilo.

Odšla je v sobo in se ozirala po praznem prostoru.

„Kaj misliš, se bomo kmalu spet vrnili nazaj? Je kdo kaj rekel?“, je spraševala.

Helena tega ni vedela.

Čutila je dom oskrunjen in neznana teža ji je legla na srce.

Drugo jutro je stara mlekarica navdušena pripovedovala učiteljevi ženi:

„Da veste gospa, kakšno angelsko petje sem slišala na cesti! Bili so mladi nemški vojaki, ki so korakali in peli.“

Čeprav se je vojska navidez končala, je učitelj slutil, da se v resnici vse le pričinja. Otroci bi morali spet nazaj v šolo. V

grad se niso smeli vrniti. Stanovanje je bilo oddano le začasno. Napel je vse svoje moči in nazadnje dosegel prestavo.

Ko se je sončnega jutra Zdenka s kolesom odpeljala na grajski vrt po solato, se je na ovinku iz prahu izvila dolga italijanska kolona. Vojak, ki jo je prvi zagledal, je navdušeno zavpil: „Signorina!“

Presenečena je gledala te črne, prašne obraze, pozabila na solato in jo ubrala nazaj domov.

Jamnik je pohitel s selitvijo. Vida se je s težkim srcem poslovljala od rojstnega kraja.

„Ti greš!“, ji je potožila Helena, „mi pa se bomo začasno preselili v Krakovo, na grajsko pristavo.“

Zadnji dan, ko je bil tovornjak naložen, se ji je približal Tomaž. Bil je doma blizu gradu.

„Sedaj greš, Vita“, jo je ogovoril.

Začudena ga je pogledala.

„Vita pomeni življenje“, ji je pojasnil in dodal:

„Vita vitae meae – življenje mojega življenja!“

Hotel je govoriti lahkotno, pa se mu ni popolnoma posrečilo.

Zardel je stegnil roko:

„Tudi sam bom spet kmalu odpotoval. V mestu se bova morda srečala.“

* * *

Držala je pismo v rokah in ni verjela. Ni mogla verjeti!

Kaj tam zares piše, da gradu ni več! Tistega gradu, kjer je doraščala, ki ga je ljubila iz vsega srca!

Mama jo je nemirna opazovala.

„Naš dom je požgan, uničen...“ je topo pojasnila.

„Pokaži!“, je poprosila.

Izročila ji je list.

Mama je počasi brala.

Hčerka je obupana vstala:

„Ves ta čas, kar smo tukaj, sem se ga spominjala! Dan za dnem sem čakala tistega trenutka, ko se bomo lahko spet vrnili nazaj.“

Prijela je za kljuko in obupana pristavila:

„Nikdar mi ne reci, da se bodo povrnili mirni časi in da bodo morda grad spet rešili!“

Vendar so grad rešili, kolikor se ga je rešiti dalo, je pomislila, a kdo bo rešil nas, kj smo daleč, in nas privedel spet nazaj? Nekaterih že davno ni več, druge nas je življenje razpršilo, kakor jesenski veter razprši porumenelo listje...

„Vida, kaj ti je, slišiš!“

Tomaž je lahko stresel ženo in zaskrbljen gledal njen odsotni obraz.

„Pozno je že, gospodar hoče zakleniti cerkev.“

Začudena ga je pogledala.

Odrasli so se počasi spuščali po vzpetini proti cesti, otroci pa so tekli pred njimi in Vidina hčerka Melita je glasno deklamirala:

„Sveti Frančišek solanski
se spominjaš nas, Indijancev,
ki te tako potrebujemo!

Bolezni, lakota in tuji ljudje,
malo, malo nas ostaja...“

MILENA ŠOUKAL

NA MEJI DNEVA

NEVIDNI je rekel svojemu služabniku:

— — — podarim ti oblast
nad zemljo in morjem — — —

takrat so se zagnali prvi valovi
do obrežja,
se bližali in oddaljevali v naglici
neznani vse do tiste ure.

potem je NEVIDNI prislonil uho na zemljo
in vzradostilo se mu je srce:

zemlja je dihala sunkovito,
v njenih razpokah
je previralo življenje.

rodila je BESEDO,
ki je bila dar NEVIDNEGA —

v njegovi lastnini je našla uteho.

na pobočju gore se je ustavila
v odmevu in od tam je jeknila
v dušo, jo pretresla,

udar je vzbudil vetrove,
iz njihovega šepeta
se je porodila pesem

v slavo tistemu, ki jo je spočel.

preprosto pot sem izbrala
v temini brez in dotokov do reke:
blagoslavljajo me kaplje dežja
v neprestanem teku
preko tesnih mostišč na močvirju.

izbrala sem žive trave
in njihovo klanjanje;
veter mi pripoveduje,
kako so iz grude
vstali betezni vzdih, ko je
rodila snovi za prenovo življenja v celici.

obrnila sem se v snu
in zadihala globoko:
pojoči otroci so se rodili,
gibali so z drobnimi rokami,
ko da bi hoteli objeti svetlobo,
ki jim je slepila nevajene oči.

DVIGNI SE, SVETLA,
in zapoj pesem hvalnico dnevu, ki te je
sprejel vase v sožitje z drobnimi sokovi,
pretakajočimi se v cevkah ožilja.

sprejmi dar, ki ga je naročila ljubezen
iz globokih vrecev.
daruj in pokloni se duši, ki je sprejela bolečino
in se brez prestanka bori v sebi.

NJEN DAR JE VEČJI IN VELIČASTNEJŠI.

naj se mi pesem sprevrže v besede,
ki so v prvem začetku
razvijale potek steza
med brezami in grmi,
med dimom, ki se je spočel
v gorečem jeziku, ko so se vnele
suhe veje in prvič zapele
v tenko pokajoči zrak - - -

uho je sprejelo zvoke
in jih poslalo v zamegljeno močvirje,
iz katerega so kipeli hlapovi
in se odvijali v nejasnih podobah,
dokler se niso nasmehnil
iz oblaka, veselo gledajoč na polje -
pod temnimi vrhovi smrek
v sence naravnane v sončno ravan,
potekajoč v nasprotja
ob življenju in smrti.

VSAK DAN ZNOVA

JE TREBA UMRETI,

da se utrdbe naših misli
porušijo in predajo podvigom,
ko sejejo seme v razorane brazde.

prišli so z belimi posevki
v črno brazdo.

naj lije svetloba,
naj se širi, dokler se še sence
krivenčijo sredi popoldneva.

razmahnili so se po polju –
s cvetjem naslikanim na okrogli mizi,
kjer raste izpod tresočih se rok
kakor valovi vetra na večer;
gibajo se med temnim listjem
in drevesa si pripovedujejo
dogodke, zarisane med brazde v lubje,
ki se je komaj oddahnilo od zimske zmrzali.

vidim poti v perspektivi,
ko se povračajo na točko,
odkoder se misli rodijo
v dokončnem risu na belih tleh
počasi drseč preko gladine.

tja nosijo vse, kar se je nabralo
v teku časa.
izmena sredi temačne celice
je dokončna zasnova
iz katere se previrajo
skozi temo na površje.

hrepenenje gore bleščeče se v soncu:

neobdelani vrtovi strme prazni -
višava se beli in kliče,
toda planjave oddajajo le šume
sunkovito iztrgane iz grude.

kar je tihota nabrala misli,
ki so ležale v črnem polju
je v jutru prinesla v dar,
da se MATI
olajša na koncu težkih sanj.

prekrižane roke so se odprle,
da bi izbrale najlepše cvetove
in jih podarile
neznanim bogovom
iz ostaline prvih svetov
rastočih iz megle in morja.

**BOLEČINA JE SVETA.
V NJI NI PROSTORA SEBIČNOSTI.
NJEN CVET KIPI IZ TEME PROTI SVETLOBI
IN NJEGOVI RDEČI POLJUBI
SE SPAJAJO Z USTNICAMI, ZRELIMI ZA SMRT.**

ob prehodu čaka mnogo ostalin preteklosti.

videli smo rjave sledove,
ko se je zemlja napajala z dežjem -
njeni žeji ni bilo konca.

pridršli so po kolenih
romarji
in se poklonili,
nezadevno prinašajoč
šepet razdvojenih duš
prav do sten,
kjer se je povečal v krik,
dokler se misel ni ustavila.

tedaj smo se zavedeli,
da je trpljenje
zrastlo na njivi,
ki smo jo posejali
ob jutranji zori -
v najvišjem vrhu protiutež
samorastlim krivicam,
da se izpolni vse
v pravico,
ki je nismo klicali in iskali.

**SIROTNi NAJDENČEK
IŠČE POTI DO SRCA.**

približali; so se s svetlimi meči
ko da so se dvignili izza neba:
na strmini pred vhodom v kupolo
se je grela kača
in sonce se je vpijalo v mozaik
cvetoč iz zvitega hrbta.

tedaj je napolnila množico groza:
med njo ni bilo nikogar,
ki bi se upal približati
in tvegati vstop.

V E D I :

mnogi so spremenili smer
in se napotili drugam.

v besnečem pogonu
je begala divjad,

toda prostor, ki je bil majhen,
ni nudil zavetja.

**NA PRESTOL SE JE DVIGNILA SILA,
DRZNO JE NAPOLNILA IZPRAZNJENO MESTO,
KI JE JOKALO ZA UMRLO RADOSTJO.**

potem smo živeli v pogorju svetov,
ki so se izkristalizirali
v bolečini in

**NAŠA BIT JE DAR NJIH, KI SO SE IZZARELI Z DARITVIJO
NA OLTARJU MOLKA.**

ležiš in čakaš odrešenja.
(mnogi so odšli pred tabo na pot,
do vrha se jim je napolnila kupa.)

strah kaplja počasi in previdno
na tla, kjer se zbirajo kaplje,
prežete s hitrostjo
mikrobov in celic,
gibajoč se, dokler jih trenutek ne razdvoji.

tako se množe dan na dan;
kdo jim bo preštel število, kdo
se bo podal z njimi v
D A N ,
ki je bil napovedan po prerokih?

NE MISLI VEČ NA KONEC.

SIJ MNOGIH ZVEZD BO SEGEL DO DNA.
POTEM SE BO RAZPOTEGNIL S SILO,
KI BO OBJELA RADOST IN JO PREPOJILA
Z MOČJO,
PRAVIR SNOVANJA V STVARITVE,
ZAMIŠLJENE V ISTEM ZAČETKU OD VEKOV.

SIROTI NAJDEMO
LACE OD TON KOLA

NAŠA BIT JE DAR KIM, KI SO SE IZKARILI V DAVITIVO
AN GLASLU MOKKA

vrgli smo mreže v vodo
in čakali do ranega jutra
v upu in obupu -
v srcu
se ni premaknila noč.

preden je vstalo jutro
je iz globin zavpila misel -
kot kamenje z vodo
oblita s skrbjo.

vedeli smo, da je med nami
čuvar naših skrivnosti,
prepuščenih v nemilost
besed, ki so se zaklenile v temnico,
da bi predčasno ne planile
v svetlobo, lijočo skozi okno.

tam smo obstali, ne vedoč,
ali bomo še uživali toploto sonca.
(v jutru je deževalo -
in potem se je vsa naša bit
izpraznila v slutnji,
ki je tipala iz skritih kotov.)

**KOSA JE PELA - VENDAR TRAVE SO BILE ZRELE
IN NJIHOVA MOČ JE SEGLA V KORENINE.**

ROSNİ KRİSTALI SO SE SPOJILI ŽARKI OB PREHODU.

na obrežju so se ustavili
v oblačilih iz tenke trave;
na pesku se je razcvetel regrat
v pesem,
ki je zadihala iz valov
v večno gibanje skrivnostnih zapletov.

SVETLOBA JE DAR.

pojoč se razteza v ranem jutru
in stopinje se širijo v nedogled.

iz tihe melodije narašča v fortissimo –
na predverju
je sila, ki preplavlja jezove noči.

misli se čistijo in razigrano
podé v beli ravni.

POJ IN VRISKAJ – KER VSTALO JUTRO
JE ZADOSTILO HREPENENJU
SPOČETEMU V NOČI.

ognjeni pas se bliža
z naglico vetrov
prihajajočih iz vzhoda.

kamenito polje žari
in vsa nebesna stran se odpira svetlobi,
kričeči v barvi strasti
poslednje valovanje.

zdaj se bomo zbudili
in gledali skozi prosojno mrežo
v žarke, tipajoče skozi temo.

zvodnica nepripravljenih misli
se smeji v široko ravan.
tam begajo in iščejo –
vendar pretrgana vez
ne privlačuje lačnih pevcev.

veš, da jih bo treba priklicati
v hipu, ki bo razodel vse,
kar je bilo v bistvu preprostih stvari.

iz globin se je oglasila pesem.

tam daleč nekje strmijo skale
v svetlo jezero in vedo,
da se bodo valovi povračali
do obrežja v sunkovitem razmahu.

čoln se ziblje pripet na obrežje.

obok neba
s sinjim pogledom
samotno povživa
šklepetanje vode ob skalah.

treba je doseči vrtnec
in ga premagati
v ponosnem naskoku.

ali si sprejela
NEVIDNEGA naročilo,
kot ga je v tihj uri
dihnil v veter, da ga raznese na vse strani?

vsem, ki so se zbrali v krogu,
se je v mogočnem prelivu
nenadno pokazala rešitev
in stiska se je odmaknila preko,
da se potolaži z lastno boljo
preko noči – čakajoč roso,
ki je silila na površje.

ko je razvila cvet,
so se začudili
in mrmraje gledali osivelo glavo;
lepota jih je navdušila,
čeprav so bili v njeni bližini
le sivi starci,
pripravljene oditi ob uri.

NAŠE POTI SO MORDA DRUGAČNE,
TODA BISTVO SE NE IZPREMENE S POTJO.
VSI JO MORAMO PREHODITI –
KONEC JE ZAČETEK IN ZAČETEK JE PONAVLJANJE.
NAŠ KROG SE STAPLJA S CELOTO.

dolgo smo čakali,
da nam strune zapoje pesem,
ki bo v nas odzvala odmev
in sprejela vase bolečino
v trenutku, ko se v nas razcvetejo
rdeči cvetovi.

rast je radost
in sprejemanje iz rok,
ki so nam neznane, čeprav
nam delijo miloščino vsak dan,
da moremo nenehno pošiljati
misli
v studenec pod goro.

tja smo namenjeni,
da se napijemo studenčnice
pred hramom,
kj je kot tiho zavetje
pripravljen sprejeti nas
vase

v dokončno

postopno

združenje.

POTEM SMO ATOMI SVETLOBE,
KI LJJE NA STVARSTVO IN MU NUDI
VSE, KAR JE POTREBNO.

ko so se poslovili svetli dnevi
in odleteli v vsemir — — —
kaj nam je ostalo
na zemlji,
kjer je dih nevidnih daljav
izpraznil mehove
in v bregovih iztrgano žalost
odnesel v puščavo?

PREJMI, KAR TI JE DANO.

roke naj sipajo radodarno
v vsakem pozabljenem kotu
in oči naj nosijo smehljaj
da bi se sprostili,
kjer so pregrade nastale iz nuje
in nezaupljivosti.

besi so se poganjali vanje
in žalost je prihajala
in odhajala po svoji volji.

nocoj smo kakor otroci ob ognjišču.
plamen se nam toplo smehlja —
naša pesem dosega vrhove,
se odbija in odmeva preko planjav.

prijatelji,
posedimo
ob ognju...

nastal je premor – v tihoti smo zbirali
misli, da bi se mogli
premakniti iz mrtve točke.

na samotnem kraju,
kleče in povračajoč se v preteklost.

izbrani pogovori so utihnili
kot tiktakanje ure ob prelomu časa.

vsí smo čutili bližino
rastočo iz sredine –
iz naših pogovorov noseč srž
do **PREBODENEGA TELESA NA KRIŽU.**

komaj zaznana svetloba trhlega debla
nas je nagonsko ujela v zanko;
upali smo, da ne bo več dolgo
trajala noč.

drvarji so zadeli sekiro na ramo
in se podali v goro.
mimogrede so si peli pesem,
trdo pesem hrapavih grl.

ALI POSLUŠAŠ?

smeli pogovori
so zaživelí
v trdo govorico na meji dneva.

Chicago, jesen 1978

FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI (II)

1. UČITELJI IN ŠOLE

1. Človek ne more biti nikoli zadosti hvaležen za marsikaj, kar je v življenju dobil. Ko z višine let gleda nazaj, spoznava, da mu je bilo v prid celo to ali ono, kar se mu je prej zdelo rajši nesreča kot pa dar. Ko se ozira nazaj v svoje življenje, šele lahko pravilneje in pravičneje presodi, kako so ga razni dejavniki oblikovali, kako so mu pomagali, da je mogel postati, kar je, in je mogel doseči, kar je storil. Seveda najde v svojem življenju tudi to in ono, kar je skrivilo njegovo življenjsko pot ali ji je zmanjšalo silo, za kar bi raje videl, da se ne bi zgodilo. Vendar, ko premerja vse te dejavnike, lahko spozna, da mu tudi dobri niso bili samo v prid, in da tudi manj dobri niso zapustili samo temnih sledi, da so marsikdaj tudi oni pomogli obrniti življenjsko pot v pravo smer, da tudi brez njih verjetno ne bi prišel do cilja, ki ga je dosegel.

Ne samo za marsikaj mora biti človek hvaležen, tudi marsikomu mora biti hvaležen za tisto, kar je od njega dobil. V tej zvezi bi gotovo bilo treba imenovati starše in še koga, a tukaj mislimo predvsem na učitelje, ki so komu usmerjali pot ne samo v življenje sploh, marveč zlasti v delo, ki ga je potem mogel opraviti.

Naj se mi oprusti, da bom teoretske misli tega sestavka skušal ponazoriti in branje olajšati z osebnimi izkušnjami, katerih glavni smisel je torej prav tale: biti ponazoritev.

Zavedam se in že večkrat sem tudi povedal, da za svoje delo mnogo dolgujem svojemu akademskemu učitelju filozofije Francetu Vebru. Skušal sem se mu za to po svojih močeh oddolžiti s tem, da sem poživljal zanimanje za njegovo filozofijo. Nisem v položaju, da bi mogel napisati zares celoten prikaz njegovih filozofskih dosežkov. Manjka mi za to večina njegovih objav, manjkajo mi zapiski njegovih neobjavljenih predavanj na univerzi, manjka mi časa za tako delo, četudi bi mi bili dostopni vsi potrebni viri, in končno tudi ne vidim, kdo bi bil pripravljen tako delo izdati, če bi ga mogel dogotoviti.

2. Vem torej in cenim pomoč, ki mi jo je v svojem uku dal Veber. Prav tako pa vem, da bi mi pomoč mogla biti celo v oviro pri mojem delu. Že ponovno sem povedal, da vidim enega od baconskih idolov, ki more motiti videnje resnice, v pretesni zapisanosti

učitelju ali šoli, iz katere je mislec izšel. To zlasti velja, če je učitelj bil močna osebnost in če šola goji dobro razvito in zgodovinskemu trenutku in kulturnemu položaju ustrezno filozofijo.

Veber je brez dvoma bil močna filozofska osebnost, oster in izviran mislec, ki je zlasti filozofsko ne navdahnjene učence sicer odbijal, a druge, ki so vztrajali pri njem in se res zanimali za filozofsko delo, je potem zajel čar njegovega filozofiranja, da so se mu težko odtegnili. Kajti tisto, kar nas je v mladostnih študijskih letih pri njem najbolj pritegovalo, je bila njegova zmožnost razčlenjanja dejstev in razpletanja misli, vsekakor tedaj vsaj mnogo bolj kot njegove misli same. Da smo mogli pravilno vrednotiti tudi te, za to je bila potrebna večja človeška in filozofska zrelost, kot pa smo jo že takrat imeli.

Učitelji in šole morejo v dveh pogledih manj dobro vplivati na učence. Morejo jih zaslepiti s svojimi nauki, katere utegnejo sprejeti kot popolne in dokončne resnice, ki jih je treba učiti, zgolj nadaljevati in morda le še čistiti; zato ne vidijo na miselnem obzorju drugih, morda celo zelo perečih vprašanj, ki bi se jim tudi morali posvetiti. Filozofijo svoje šole otrdijo v ideologijo, ki ni več nenehno iskanje resnice, vedno globlje in popolnejše resnice, marveč dokončen sestav „rešitev“, ki se ne ravnajo po stvarstvu, temveč hočejo stvarstvo prirediti sebi. Morda s tem pridobijo na učinkovitosti, resničnosti so se s tem izneverili. Ideologije so nasprotje filozofije. Tako presilen učitelj ali prenestrpna filozofska šola lahko pomore k smrti filozofije pri svojih pripadnikih.

Lahko pa učence, na drugi strani, zaslužnijo mišljenjske metode učitelja ali šole, da skušajo po njih rešiti vsa vprašanja, s katerimi se srečujejo, čeprav za reševanje vsaj nekaterih priučene metode niso najboljša pot. Veber sam je izpovedal, da iz temeljev Meinongove filozofije, kakor se je je naučil v Gradcu, marsikakega filozofskega vprašanja ni mogel rešiti ali ga je le nasilno reševal. A ker je bil dovolj samostojna in izvirna filozofska narava, se je vplivu učitelja in šole znal izviti in stopiti na svojo pot. Manjšim duhovom pa je to težje in se često vse življenje zapletajo v izročilu, ki bi jim pač moglo dobro služiti kot izhodišče njihovega lastnega filozofiranja, kot opora pri tem in tudi za navdihe, ne bi pa smelo postati neposredno in celo dokončno merilo pravega in nepravega.

3. Vsak mislec in ne samo kak miselni velikan, mora v svojem mišljenju razvijati svojo in lastno filozofijo. Tudi sem že razložil, kaj s tem menim, a ne bo odveč, če to kratko ponovim. Vsak človek je nekaj posebnega, svojega, enkratnega, v nekem smislu drugačnega kot so njegovi vrstniki. Njegova naloga je doseči čim polnejše, pa tudi čim pristnejše, to je res njegovo, lastno življenje. To zmore tako, da si ustvari lastno, osebno kulturo, k čemur spada tudi lastno mišljenje in z njim lastni miselni dosežki. Ne pomeni in ne terja to kake nasilne izvirnosti, kakega iskanja drugačnih resnic, kot so že poznane; kar je resnično, je re-

snično za vse in za vsakogar, za nikogar ne more biti v povsem isti zadevi drugačne in v takem smislu lastne resnice. A v dvojnem pogledu more vendar nekdo doseči lastno resnico. Najprej lahko že spoznane resnice ne le trpno sprejema, marveč tudi dejavno podživlja, nekako na novo tudi sam odkriva. To se pravi, da more tudi sam uvideti njihovo resničnost, ter razloge, ki to utemeljujejo in potrjujejo, obenem pa se to pravi, da more tako prevzeto in tudi osebno overjeno resnico včleniti v skupek lastnih, čeprav ne strogo izvirnih spoznanj. Mogoče pa je tudi kako že spoznano resnico zagledati v novi luči, mogoče jo je očistiti in izpopolniti, mogoče je pri tem uvideti in spoznati še kaj več, tedaj zares novega in svojega, česar prevzeto spoznanje še ni vsebovalo.

Mislec, ki tako dela, ne taji resnic, ki jih je našel pri drugih, vendar si jih še sam notranje, z lastnim mišljenjem in kritično pridelava, obenem pa izpopolni. S tem doseže svojo lastno in osebno filozofijo, ki tedaj ni nekaj drugega kot filozofija sploh, vendar pa osebno pridelana in izpopolnjena filozofija.

4. Tudi s človeškimi skupnostmi je podobno kot s posamezniki. Kakor ne moremo imenovati v strogem pomenu besede filozofa, kdor le prevzema pa naj bo še tako izredne in dognane izsledke drugih filozofov in jih ponavlja, ne da bi jih tudi osebno podomisli in dalje razvil, tako se ne bi mogel imenovati zares kulturnen narod (če bi se sploh smel imenovati narod), kj bi le in čeprav še tako vneto in polno prevzemal kulturo od drugih; za to mora biti tudi sam kulturno ustvarjaljen.

Vsak narod potrebuje za to, da je narod, svojo lastno kulturo, v njej svojo lastno filozofijo, ki tudi ne moreta in ne smeta biti v nasprotju s kulturo in filozofijo sploh, marveč njuna obogatitev, a zaznamovani s posebnostjo narodnega značaja. Nihče manjši kot Max Scheler je študiral tudi pogoje in uspehe različnih narodnih značajev v kulturnem delu, ugotavljal je, kako ni bilo slučajno, da je kdaj prav pripadnik tega ali onega naroda odkril ali iznašel kako stvar, ne pa kdo drugi, ker da je duševna zgradba njegovega naroda bila že nekako bolj naravnana na tisto dejstvo.

Isto velja za manjše človeške skupine, recimo za narodne drobce, kakor smo mi. Če hočemo biti kulturni in veljati za take, ni dovolj, da le sprejemamo in ohranjamo kulturne vrednote, čeprav so to slovenske. Tudi mi moramo skušati ustvariti do neke mere svojo in lastno kulturo. K tej pa spada tudi filozofija, kakor jo tukaj pojmuje, to se pravi taka, ki bo tudi plod našega mišljenjskega napora, izraz našega skupnostnega značaja in naših življenjskih razmer. To ne pomeni, kakor vemo, da bi morali doseči nekaj absolutno izvirnega, temveč nekaj, kar smo tudi sami in po svoje pre-mislili ter bo pomenilo posebno obogatitev slovenske narodne in po njej občečloveške kulture. Prav je, da se zavedamo meja in ovir za tako delo, odpovedati se mu ne moremo. Načelo, da si mora vsakdo prizadevati, da doseže čim pristnejšo in čim polnejše življenje, velja tudi za nas, za posamez-

nike in za skupnost. Na tem spoznanju temelji pomen našega lastnega ustvarjalnega navora, ki se utegne komu zdeti neprimer- no in prerazpisno razkošje, v resnici pa je življenjska potreba. Brez tega ne bi bili, kar smo in želimo biti. Če se bomo kako ohranili, se bomo samo s tem.

Da tedaj ponovimo, vsak človek in vsaka človeška skupnost mora po svoje doživeti kulturne vrednote kot sestavine lastne kulture. Ta mora biti izraz osebnega ali skupnostnega značaja, katerega bo obenem tudi čvrstila.

Še posebej velja to za filozofa kot iskalca resnice. Čeprav potre- buje vsak iskalec tudi miselno šolanje, kar najlaže doseže pri kakem že zrelem mislecu, se mora pri tem vendar predvsem naučiti misliti sam in s svojo glavo ter tako dosegati to, kar smemo imenovati njegovo lastno filozofijo. Zato pravimo, da je sicer sreča, kadar je kdo našel dobrega učitelja, da pa veličina in sila učiteljeve osebnosti in mišljenja ni za učenca brez nevarno- sti. Saj ga lahko učenik pretesno naveže nase in na svojo filozofijo, da se iz te ne zna izviti ne dobiti do nje kritične razdalje, jo sam iz svojih temeljnih uvidov premisliti in domisliti ter tako pridelati lastno filozofijo. Zato je učencu potrebno, da pri študiju išče tudi nekake „protistrupe“, ki lahko oslabijo napačno presilen učiteljev vpliv ter tako pustijo učencu miselno svobodo in možnost vsaj nekakega lastnega filozofiranja.

5. Moj učitelj France Veber je bil močna in izvirna filozofska narava. Njegovi učenci smo lahko srečni, da smo imeli takega učitelja, bili pa smo v nevarnosti, da mu povsem podležemo. Zlasti nas je opajal s svojim mišljenjskim načinom, z vsaj navi- dezno lahkoto, s katero je načenjal, razčlenjeval in reševal vpra- šanja. Filozofija se nam je mogla zazdeti kar lahko opravilo, čeprav smo se največkrat morali zelo truditi, da smo po preda- vanju tudi sami miselno uredili in prebavili, kar smo si zapisali. Bili smo v bližnji priložnosti, če že ne v nevarnosti, da bi v filo- zofiji videli le nekako blestečo igro pojmov in besed ter s tem ostali na površini, ne pa znali iti do dna vprašanj.

Da bi mogli tej nevarnosti uiti, bi bilo potrebno priti v stik z drugimi učitelji, z drugačnimi mišljenjskimi načini in z drugimi filozofijami. To bi se lahko zgodilo po različnih poteh. Mogli bi iti poslušat še kakega drugega vzporednega profesorja filozofije. A zlasti v prvih letih mojega študija je Veber bil edini profesor filozofije na filozofski fakulteti. Morali bi tedaj iti na kako drugo fakulteto in poslušati še npr. Aleša Ušeničnika na teološki in Evgena Spektorskega na juridični fakulteti; tako bi se lahko se- znanili s tremi različnimi filozofijami. Kolikor se spominjam, je Cene Logar res hodil k Ušeničnikovim predavanjem. Drugim nam to ni prišlo na misel, bili smo premalo zreli in razgledani, nihče pa nas ni opozoril na te možnosti.

Drugi način uiti čaru enega samega učitelja ter pasti ene same mišljenjske metode in filozofije, je branje filozofskih spisov, ki

niso iz iste šole. Vebrova šola je bila med tistimi, ki tega ni ravno pospeševala, čeprav je filozofski seminar imel lepo knjižnico iz zapuščine Vebrovega učitelja A. Meinonga. Kot študent, ki sem sicer že tedaj bil zelo zaposlen zlasti z instrukcijami in tako imel malo časa, sem se te možnosti vendar poslužil in sem precej filozofskega bral, zlasti iz zgodovine filozofije, pa tudi manjše zaokrožene prikaze filozofskih problemov in predlaganih rešitev, recimo uvode v filozofijo, tako imenovane filozofske tečaje ali prikaze filozofskih panog, in podobno. To mi je bilo tudi zato koristno, ker po tedanji ureditvi univerzitetnega študija vsaj profesorji na filozofski fakulteti niso dajali zaokroženih tečajev iz svoje stroke, marveč so le na nekaterih izbranih vprašanih kazali, kako se je treba študija lotevati in kako priti do rešitev obravnavanim vprašanjem. Tako tudi Veber menda ni zaokrožil in končal nobenega svojega tečaja, ni v vseh letih obdelal celotnega področja filozofije in se nekaterih vprašanj sploh nikoli ni dotaknil. Kdor ne bi nič bral, bi dobil precej revno sliko o filozofiji v celoti. Le z branjem filozofskih spisov smo vsaj tisti, ki smo brali, mogli dobiti prikladnejši vpogled v vse področje filozofije.

6. A je bilo še nekaj ali bolje, bil je vendar še nekdo, ki nam je pomagal, in meni še posebej, da nismo povsem zapadli čaru Vebrove osebnosti in filozofije. Iz praktičnih razlogov namreč skoraj nihče med nami ni študiral same filozofije, marveč ob njej še kako drugo stroko in to je skoraj vedno bila pedagogika. To je tedaj predaval Karel Ozvald. Tudi on je zaoral globoko sled v moje življenje in mišljenje. Nekateri med nami, ki so ga poznali, vidijo to sled v mojem delu in se čudijo, da Ozvaldu nisem dal v svojem pisanju več prostora in poudarka. Razlog za to pa je zelo preprost: v usodnem letu 1945 sem z domom v celoti izgubil svojo knjižnico, s knjigami tudi mnogo zapiskov: zapisov univerzitetnih predavanj, izpisov iz prebranih knjig in lastnih osnutkov. Že v Argentini sem moral začeti povsem iznova. Za novo knjižnico sem iskal tudi slovenske knjige, katerih sem bil vaju, ki so me povezovale s slovenskim izročilom in ki bi mi lahko služile vsaj kot opora, v njih bi mogel dobiti miselna izhodišča za novo delo. Uspelo mi je s pomočjo prijateljev dobiti nekaj Vebrovih del (med njimi kupiti eno, ki je bila odnešena iz moje knjižnice in prodana na starini), tudi nekaj Ušeničnikovih in še to in ono, nisem pa mogel dobiti skoraj nič Ozvaldovega, čeprav sem poskušal na več načinov in po raznih osebah. Tako sem ostal od Ozvalda bolj odrezan kot od Vebra in celo Ušeničnika. Ko sem pred leti napisal članek o Ozvaldu (*Meddobje* IX, 4-6, str. 231 in sl.), sem se mogel opreti le na svoj spomin, na katerega pa se ne morem posebno zanašati. Da bi mogel razčleniti Ozvaldovo delo, pa mi brez njegovih spisov ni mogoče. Tako sem se mu za uk in vpliv mogel oddolžiti le s tem, da vendar tudi on nekako govori v mojih spisih, čeprav ne morem naravnost navajati njegovih nauk.

Tudi Ozvald je bil Meinongov učenec. Bil pa je drugačen značaj kot Veber in se z Meinongom ni mogel ujeti, ni si mogel priličiti njegove filozofije in jo je iskal drugod. Bil pa je vendar precej filozofska narava in njegova pedagogika je bila bolj filozofska kot izkustvena in praktična. Veber je ob neki priložnosti sebe označil za ostrega, Ozvalda pa za globokega misleca, ko je kazal na razliko med obema. Obeh oznak jaz sicer ne bi kar takih prevzel, a med obema profesorjema je bila razlika, kj jo Vebrove besede vsaj nakazujejo. Če bi razliko med Vebrom in Ozvaldom skušal označiti drugače, bi dejal, da je Veber zlasti vrtal v vprašanja in jih podrobno razčlenjal, Ozvald pa jih je jemal bolj globalno, iskal v bibliografiji nakazanih rešitev, jih medsebojno meril ter iz njih iskal svojo. V nasprotju z Vebrom je namreč Ozvald bil neutrujen bralec. Kakor hitro je odkril kje kako omembe vrednejše delo iz strok, s katerimi se je ukvarjal, ga je kupil za seminar ali za svojo lastno knjižnico. Velik del njegove profesorske plače je šel za knjige. Svoja predavanja je bolj zaokroževal kot Veber, vendar je od slušateljev terjal, da so tudi brali pedagoške spise. Ni poznal in ni hotel poznati nobene učne knjige, marveč je sestavil spisek kakih 120-150 knjig, med katerimi naj bi izbirali berivo. Menil je, da ni važno, katere od tistih knjig preberemo; če da bomo pametno izbirali, se bomo toliko poglobili v vprašanja pedagogike, da bomo izpite mogli prestati.

Ker se z Meinongom ni mogel ujeti, si je Ozvald poiskal druge učitelje. Ne enega samega, marveč kar lepo število in nikakor ne le pripadnikov ene same šole. Posebno je cenil Eduarda Sprangerja in njemu blizu stoječe filozofe in pedagoge (Theodor Litt, Hermann Nohl...), Georga Kerschensteinerja in Aloisa Fischerja, tudi Oswald Kälpeja in njegove sodelavce (Karl Bühler, August Messer...); njegova posebna ljubezen pa je bil Max Scheler. Seveda je zlasti te tudi nam priporočal in smo naravno njih najbolj brali, kateri in kolikor smo brali. Jaz sem jih precej bral in nikakor ne samo za izpite, prav tako ne samo v učnih letih.

Med sošolci sem veljal zlasti za Ozvaldovega učenca in sem tudi bil. Bil sem knjižničar v njegovem pedagoškem seminarju že kot študent, pozneje pa pomožni asistent; po njegovi pobudi sem za svetosavsko nagrado napisal spis o kulturno-pedagoškem pomenu Slomškove knjige „*Blaže in Nežica v nedeljski šoli*“, katerega sem potem izpopolnil za doktorsko tezo; ob njem sem se pripravljval za vseučiliško profesuro. Še pred vojno me je nagovarjal, naj se potegnem za dosego vsaj privatne docenture. Ko sem mu odgovarjal, da se še nisem čutil dovolj pripravljenega (pisal pa sem potrebno habilitacijsko delo), me je opozarjal, kot je sicer često ponavljal, da bi življenje marsikoga lahko opisali kot vrsto zamujenih priložnosti, in me je svaril pred to nevarnostjo. Vojna je potem zadevo po svoje rešila in priložnost sem res zamudil.

Vedno sem z Ozvaldom bil tudi osebno, medčloveško, v dobrem razmerju. Moja navezanost nanj pa me je ovirala v stikih z Vebrom, ker se oba profesorja nista posebno razumela. Ozvald, ki ni

mogel miselno iti z Meinongom, tudi ni šel dobro z njegovim učencem Vebrom. Vtis pa imam, da je znal Veber Ozvalda bolj ceniti. Še danes mi je žal, da sem bil ob osebne razgovore z Vebrom. Seveda pa me je pri tem oviralo tudi, da sem imel za to premalo časa.

Pozitivno pa mi je Ozvald pomagal k širšemu pogledu v miselni svet. Ob njem sem se seznanil zlasti z misleci, ki jih je on posebno cenil; ker sem precej bral, sem laže ušel tudi čaru Vebrove filozofije. Nisem postal tipičen Vebrov učenec in kdo ve, če prav zaradi tega ne pišem laže o njem.

Branje različnih del pa bi me moglo zanesti v drugo nevarnost, namreč v kak sinkretizem.

II. NEVARNOST SINKRETIZMA

1. Najti v svojem študiju dobre učitelje je velika sreča. Učitelji pa so lahko dobri v več ozirih. Dober je učitelj, ki zna dobro predavati in razložiti to, kar uči, da učenec lahko nauk zares razume in si ga prisvoji. V posebnem oziru je dober učitelj, ki za svoj nauk živi, ga izpopolnjuje in širi, tudi sam prideluje, ter ta nekako izžareva iz njega. Prva dobrost učitelja je toliko bolj potrebna, kolikor je študij še začetniški, druga pa, ko je študij na višku in teži, če je pravilen, k temu, da učenca navduši in usposobi za lastno delo v stroki, ki jo študira. Idealno bi seveda bilo, ko bi učitelji bili dobri v obeh ozirih alj ko bi učenec istočasno imel obojne učitelje. Pa usoda ni vedno tako ljubezniva, kot sicer v življenju je v študiju treba vzeti stvari take, kot so, in skušati ob njih doseči, kar se največ more.

Dobri učitelji so velika sreča, lahko pa so, kot smo ugotovili, tudi nevarnost ali ovira, da bi učenec dosegel vse, kar bi sicer mogel. Učiteljev vpliv, zlasti vpliv dobrega učitelja, je lahko premočan ter se mu učenec ne more odtegniti. Čeprav se ta ne omeji le na učenje in razlago učiteljevih naukov, se vendar lahko zgodi, da ostane vsaj pretesno vezan na učiteljeve temeljne uvide, na njegova osnovna spoznanja in izhodišča ali na način njegovega dela. Tedaj težko umeva drugačne nauke, težko jih stvarno presoja, težko prihaja v stik in začenja ter vodi razgovor z drugimi misleci, težko odkrije druge delovne metode.

Morala, ki jo lahko posnamemo iz tega dejstva, pa ni, da bi zato bilo primerneje imeti manj dobre učitelje. Nasprotno, dobri učitelji so najboljše, kar je mogoče najti, a učenec se mora tudi truditi, da si razširi obzorje, čeprav čez učiteljevo. Učiteljeve nauke se mora naučiti kritično prevzemati, to je, priznavati, kar je v njih pravega in zadetega, ne pa zapirati oči pred učiteljevimi omejitvami in spodrseljaji. Kajti brez teh ni nobeden, tudi največji učitelj ne. Zato mora učenec poslušati še druge učitelje, brati spise drugih mislecev, iskati razgovor z drugače mislečimi, zlasti pa skušati

tudi sam z lastnim mišljenjem prodreti v probleme in nakazane rešitve. To je, ne sme se omejiti na mišljenje z učiteljem in za njim, prizadevati si mora, da misli ob njem, mimo njega in, kadar je potrebno, tudi proti njemu. To se pravi misliti sam in samostojno.

2. Da ne bo to razpravljanje preabstraktno, kar nekatere odvrča od branja, naj zopet obravnavanje ponazorim z lastnimi izkušnjami. Razodel sem že, kako sta name vplivala moja učitelja Fr. Veber in K. Ozvald, kako so se njuni nauki izpopolnjevali in tudi nevtralizirali, zlasti pa kako so me silili, da sem začel tudi sam misliti. Pomagalo mi je še branje, h kateremu me je zlasti usmerjal Ozvald. Bral sem, kar mi je priporočal, pa še marsikaj drugega. Preseči pa mi je bilo treba tudi to dvojnost in poseči še po čem. V ozkih razmerah se je namreč še posebno treba truditi za širino. Če pa so bile razmere doma ozke, smo to še bolj čutili v zdomstvu. Saj je umljivo, da nismo mogli in znali takoj najti stika s tukajšnjim mišljenjem. Pomagati smo si morali, kakor smo pač znali in mogli. Tako so se nekateri moji znanci začeli zbirati k nekakim kulturnim razgovorom. Povabili so še mene in pri prvih sestankih smo največ govorili o umetnosti. To je bila tema, na katero sem bil filozofsko manj pripravljen. V Vebrovi šoli v času mojega študija o teh vprašanih sploh nismo govorili. Pri Ozvaldu smo se jih dotikali, a globlje tudi nismo segali. Ozvald, ki je bil po svojem študiju predvsem filolog, je bil bolj doma v literaturi kot pa v drugih umetnostnih strokah. Na sestankih v Argentini pa smo filozofirali zlasti o likovnih umetnostih in glasbi. Pri tem so moji sogovorniki, ki so si za nekako vodilo pri razgovoru izbrali Maritainovo delo o sholastiki in umetnosti, radi uporabljali sholastične filozofske izraze, ki so meni bili manj domači.

Res mi že takrat sholastična filozofija ni bila povsem neznana. V težnji po razširitvi miselnega obzorja sem že doma bral tudi spise iz te šole, od domačih predvsem Ušeničnika in nekatere manjše. Lotil sem se celo samega Tomaža v teološki sumi, ki pa me tedaj ni užgala. Njegova metoda je sedanjikom precej tuja in otežuje pristop človeku, ki nanjo ni pripravljen.

Sedaj pa sem se v Argentini znašel med ljudmi, ki so zlasti sholastične strokovne izraze radi uporabljali. Zato sem se ponovno spravil k študiju sholastične filozofije in zlasti prebral lepo vrsto Maritainovih spisov. Posegel sem spet tudi po Tomaževih delih, najprej po „filozofski“, potem tudi po „teološki“ sumi.

Bral sem še marsikaj drugega, zlasti dela francoskih mislecev (doma smo se morda preveč omejevali na nemške). Tako se nisem zaprl v nobeno šolo, mislim, da sem tudi do Vebrove dobil potrebno razdaljo. Uvidel pa sem nekaj drugega, namreč da se ob napajanju iz raznih virov mislec sicer res zmore odtegniti prehudemu vplivu ene same šole, da pa mu grozi druga, nasprotna nevarnost: utegne se izgubiti v raznoterosti naukov, utegne mu ošibeti smisel za enotnost in celotnost filozofije, utegne se mu

celo izmikati gotovost spoznanja in zato utegne zapasti dvomom, ki jih težko preмага.

3. Da ne izgubi izpred oči enotnosti in celotnosti filozofije, mora mislec seči vsaj od časa do časa zlasti po bolj sistematičnih filozofskih spisih. Ko se posveča podrobnemu mišljenjskemu delu in zlasti še če je miselno problemskega tipa (v Hartmannovem smislu), mu je samemu težko pregledati celotno področje filozofije, poglobljanje v lastna vprašanja pa ga zadržuje pred branjem velikih tujih filozofskih del, kot smo to videli pri Veburu. Zato je priporočljivo, da kdaj vzame v roke tudi manjše in skromnejše spise, kakor so npr. razni uvodi v filozofijo. To so dela, ki jedrnato prikazujejo razne filozofske probleme in predlagane rešitve, govore pa navadno še o sami naravi filozofiranja. Tako so lahko zopet nekaj protistrup, tokrat proti prevelikemu raztresanju.

V svoji knjižnici imam več takih „uvodov“ ali podobnih del. Rad vzamem od časa do časa kakega v roke in ga pregledujem, zdaj bolj za oddih, drugič spet pa iščem preprostejšo razlago kakega pojava, pojma ali izraza. Pri tem doživljam tudi presenečenja. Ne morem se namreč ponašati z dobrim spominom. Zapisikov iz branja in razmišljanja imam na kupe a neurejeno, zato zaenkrat neuporabno. Ne vem tedaj marsikdaj, kaj sem že kdaj bral, kje je bilo povedano kaj, kar bi mi pri delu moglo služiti. Prečesto se niti tega ne spominjam, kar sem sam napisal. Nedavno sem vzel v roke *Uvod v filozofijo* Louisa de Raeymaekerja, ki ga imam v dveh izvodih, v francoskem izvorniku in v španskem prevodu.

De Raeymaeker se ima za tomista in visoko povzdiguje Tomaževo in sploh sholastično filozofijo. A meni, da sholastično izročilo sicer vsebuje predragocen zaklad idej, toda filozof si mora to dediščino misleče osvojiti. Sam Tomaž da zavrača suženjsko ali lenobno sprejemanje tujih misli; človeško avtoriteto ima za najšibkejši razlog za pravilnost kakega nauka. Zato da je tomist nezvest načelom svoje šole, če se pri razvijanju svoje filozofije zateka k avtoritetam, pa čeprav je to isti sv. Tomaž. Tudi da ni mogoče znova oživetiti, kar je minulo. Sprejetje naukov iz srednjega veka, da bo zdravo in koristno, se mora podvreči ritmu sedanjega filozofskega mišljenja. Sv. Tomaž tudi niti ni imel namena, da bi vse probleme dokončno rešil in naslednikom prihranil napor. V dvajsetem stoletju bi Tomaž celo ista vprašanja reševal drugače, študiral bi druga vprašanja, upošteval bi znanstveni napredek, zatekal bi se k načelom, ki niso bila izrečno formulirana v njegovem času, uporabil bi delovne metode, ki se niso uporabljale v srednjem veku, skratka, bil bi sin svojega, to je v tem primeru našega časa. In tak bi moral biti danes tomist, ki filozofira sedaj. (Prim. L. de Raeymaeker, *Introducción a la filosofía*. 2a. ed. ampliada, 1969 (?), Madrid. Str. 216 in sl.)

De Raeymaekerjeve misli, ki sem jih kratko posnel, mi niso nove, saj enake ali podobne tudi sam večkrat razkladam. Napisal jih je precej podobno že tudi Ušeničnik in sem jih porabil, ko sem

označeval Ušeničnikov tomizem. Takrat pa bi mi zelo prav prišlo, ker bi se mogel opreti nanje. Tudi na tem mestu mi niso odveč. Kajti to, kar pripoveduje de Raeymaeker, velja za pripadnika vsake filozofske šole, ne samo tomistične, če se hoče, tudi za Vebrove učence. Saj je dovolj naravno, da se filozof ob svojem študiju všola v neko filozofijo, da mu je ta bolj domača, da mu odpira vprašanja in ponuja rešitve, naravnostne in dodelane ali vsaj nakazane. A prav tako je naravno in v bistvu resničnega filozofiranja, da filozof dobljene nauke tudi sam pre-misli in domisli, celo pri-misli, če se mi dovolj izraz, to je, jim doda kaj iz lastnega pridelka.

4. Če je učenec enega samega učitelja ali pripadnik ene same šole v nevarnosti, da se tako zaplete v nauke učitelja ali šole in v njihove miselne metode, da ga to lahko ovira pri razvijanju lastne filozofije, pa tistemu, ki se skuša kaj naučiti pri raznih filozofih, grozi druga nevarnost, da različnih naukov ne bo znal strniti v zares živ, notranje usklajen in lasten filozofski nauk.

Ko sem skušal označiti filozofijo A. Ušeničnika in njegovo razmerje do šole, kateri je pripadal, namreč tomistične, sem imenoval nekatere možnosti zbiranja in strnjevanja raznovrstnih filozofskih naukov, ki gredo od samega kopičenja do vedno večje miselne samostojnosti in samosvojesti. (Prim. *Meddobje XVI*, 1-2, str. 49 in sl.). Imenoval sem sinkretizem, ki res pomeni le zbiranje in kopičenje raznih mnenj in morda le še zunanje prikrojjevanje in povezovanje teh v nekako celoto. Potem je eklekticizem, ki prevzete nauke tudi notranje prireja, kolikor toliko medsebojno oploja in jih skuša zlit v enoto. Kot posebno zanimiv primer pa sem označil to, kar sem imenoval sintetizem, to je napor in uspeh misleca, ki sicer študira nauke raznih filozofov in se uči pri njih, a jih ne kopiči v svojem nazoru, niti tistih ne, ki jih spozna za pravilne, marveč jih skuša tudi sam odkriti in izpeljati iz miselnih temeljev lastne filozofije, tako da postanejo njena organska sestavina. Kolikor je namreč neka filozofija v svojih temeljih zares pravilna, virtualno vsebuje vse druge resnice, že odkrite ali še nepoznane, oziroma jih vsaj ne izključuje. Zato je mogoče, da nekdo, ki misli iz pravih temeljev, more tudi priučena spoznanja poustvarjalno odkriti kot svoja spoznanja in kot sestavino lastne filozofije.

Vendar pa mislec, ki se napaja pri raznih filozofijah in sprejetih naukov ne bi zlahka strnil v lastno filozofijo, mora tudi proti tej nevarnosti iskati protistrupe. Nekatere smo že omenili, namreč da je od časa do časa treba poseči po sistematičnejših delih, ki skušajo prikazati celotno področje filozofije in s tem misleca opozarjajo na notranje vezi med raznimi problemi in na potrebno skladnost med rešitvami, ki se zanje predlagajo.

A glavno sredstvo proti raztresanju spoznanj in neskladij v svojem filozofskem nazoru, mora mislec iskati in najti v samem sebi. Potreben mu je zaresen filozofski dar, živahna in plodna domisel-

nost, mišljenjska izšolanost in disciplina, zlasti pa še krepak filozofski ali spoznavni etos. Če bo znal pravilno zajeti, kar se mu bo odkrilo v uvidih, če bo znal to tudi izkoristiti in miselno dodelati, če bo vselej iskal resnico in samo to, če bo vedno skušal prodreti čim globlje vanjo, jo čim bolj utemeljiti in čim trdneje povezati z drugimi spoznanimi resnicami, tedaj bo res dosegel toliko enoten, notranje skladen, živ in lasten miselni sestav, kolikor je to v danem položaju mogoče. Saj uspeh filozofskega prizadevanja ne zavisi le od mislečevih sposobnosti in njegovega napora, usmerjajo in pospešujejo, ovirajo in zmanjšujejo ali celo zavajajo ga razmere, v katerih mu je filozofirati.

5. Iz tega razmišljanja tudi sledi spoznanje, ki sem ga že nekajkrat omenil, da si filozofije ne moremo izbirati po okusu ali primernosti med danimi in ponujanimi sestavi. Ali, da se umljujeje izrazim, da kot filozof človek ne more po izbiri postati tomist, marksist, eksistencialist ali kaj drugega. Filozofija se ne izbira, se išče in se najde ali odkrije, pa ne že povsem dogotovljena. Če je morda nekoliko pretirano reči, da filozofijo ustvarjamo (in bi še to veljalo le za največje duhove), pa lahko skromneje rečemo, da jo pridelujemo. Filozof kot filozof išče le resnico. To ali ono resnico morda odkrije naravnost v stvarstvu, marsikako drugo pa po-odkrikuje v naukih drugih mislecev. Po-odkrije jo v smislu, da je ne sprejme slepo, marveč zato, ker je tudi sam uvidel, da je resnica. Sledi tudi, da zato nobene filozofije ne moremo soditi iz kake druge filozofije, marveč vedno le iz stvarstva. To je edino sodilo in merilo resničnosti. Različnost naukov raznih filozofov o isti stvari pa more misleca opozoriti, da prave in vse resnice še ne poznamo ali da vsaj še ni tako dobro poznana in overjena, da bi jo vsi priznavali, da je torej potrebno še nadaljevati z delom. Naravnost kličejo pa take razlike k razgovoru in medsebojnemu čiščenju spoznanj, kar je nekaj najlepšega, kar si more filozof želeli.

Kadar mislec nima priložnosti za razgovor, vsaj ne za medosebni razgovor, ker ali ni v bližini drugih mislecev, z dosežki in razlogi, s katerimi bi se mogel soočiti, ali pa so ti misleci tako zaprti v svoj edini in nedotakljivi prav, da so nesposobni za kakršenkoli zaresen razgovor, tedaj mu pač ne ostane drugega, kakor da si skuša pomagati: s tem da sam študira objave drugih in v samotni dialogira z njimi, in s tem, da vsaj sam objavlja, kar je pridelal, in tako druge seznanja s svojimi izsledki. Morda kdaj izzove celo kakšen odmev, ki mu utegne do neke mere nadomestiti medosebni dialog. Človeku zares ni dobro samemu biti, tudi v filozofiranju ne.

III. GOTOVOST IN DVOMI

1. Slediti v filozofiji enemu samemu učitelju in se navezati pretesno na njegovo filozofijo ali zapisati dušo katerikoli filozofski šoli, je nevarno, ker more dušiti lastno filozofsko mišljenje in

onemogočiti razumevanje in pravilno, to je stvarno presojo drugih nauk. Tej nevarnosti je mogoče uiti, če poslušamo še druge mislece in beremo njihove spise, skratka, da v tej ali oni obliki gojimo dialog.

V taki praksi pa preži druga nevarnost: mislec se utegne izgubiti v raznoterosti nauk, ki jih ne zna osebno preveriti in strniti v enotno, lastno, čeprav le poustvarjeno filozofijo, še težje iz njih najde pot do zares pristno svoje, ustvarjalne lastne filozofije. Tej nevarnosti se more ogniti, če skuša najdene nauke iznova sam in iz lastnih temeljnih uvidov odkriti, jih iz njih dodelati in strniti v novo celoto in enoto.

A v napajanju iz raznih virov tiči še druga nevarnost, da mislec namreč ne pride do trdne gotovosti svojih spoznanj. Kdor sledi enemu učitelju ali se drži ene šole, ima sprejete nauke za trdno gotove, četudi se pri tem opira, zavestno ali ne, na avtoriteto in ne na uvide. Kdor pa išče resnico v naukih raznih mislecev, ki se v mnogočem razhajajo, marsikdaj celo nasprotujejo, ne ve, katerih avtoriteti naj se ukloni in katero naj odkloni. Prav imajo namreč lahko eni kot drugi. Učenec more tehtati razloge tega in onega in še koga, a največkrat ne more najti v nobenih take teže, da bi mogel z mirno vestjo zavreči druge. Tako se lahko zapleta v neprestane in nepresežene dvome in sploh ne pride do zanesljivih spoznanj.

2. Vprašanje gotovosti ali zanesljivosti spoznanja resnice je filozofsko težko vprašanje. Vemo, da razlikujemo med dvojno resničnostjo, med resničnostjo stvari (imenovano ontološko resnico) in resničnostjo naših sodb o stvareh (ki ji pravimo logična resnica). Resničnost naših sodb je v njihovem soglasju s stvarmi, to se pravi, da so tedaj in toliko resnične, kadar in kolikor izražajo to, kar stvari zares so. Resda taka opredelba logične resnice ne zadovoljuje vseh mislecev in jo mnogi skušajo opredeliti drugače. Vendar se zdi, da je na dnu njihovih opredelb isto soglasje med mislimi in stvarmi, da poskušajo bolj odstraniti neke nesporazume ali sploh nerodno umevanje kakor pa pojmovanje resničnosti sodb. Ali pa se omejujejo na kak drug vid spoznanja, ki utegne tudi biti važen, vendar najbrž manj neposredno zadeva bistvo spoznanja.

Logično resnico imenujemo tudi spoznanje, vendar bi v obeh izrazih mogli odkriti zanimive in važne pojmovne odenke. Za logično resnično moremo imeti vsako misel ali poved, ne le sodbo, ki o kakki stvari pravi to, kar stvar res je, katere vsebina torej soglaša s stvarjo. Spoznanja pa lahko v strogem pomenu imenujemo le naše sodbe, torej misli ali povedi, ki so tudi sodbe in to naše sodbe. Ni vsaka misel tudi sodba. Fr. Veber je razlikoval med pristnimi in nepristnimi mislimi, prve je imenoval tudi prepričanja, druge pa dopustitve. (A. Ušeničnik je druge krstil za čiste misli.) Dopustitve so Vebru misli, ki jih človek doživlja le nekako domišljjsko, jih ne jemlje zares, se ne postavlja sam

zanje. Ko posluša kako predavanje ali bere kak spis, seveda umeva vsebino predavanja ali spisa, torej za predavateljem ali piscem misli tisto, kar oni pripoveduje, a njegove misli lahko le umeva, ne da bi jim pritrjeval ali jih zanikal. Take povedi so na sebi lahko (logično) resnične ali neresnične, niso pa poslušalčeva spoznanja in ne njegove zmote. Spoznati nekaj ali se zmotiti moremo le s pristnimi mislimi, s prepričanji, s tistimi, katerih vsebino tudi osebno sprejmemo kot resnično ali jo odklonimo kot neresnično.

Pristne misli ali povedi so torej tiste, ki jih mislimo kot resnične, za katere se osebno postavljamo, jih opremljamo s prepričanji, sprejemamo odgovornost zanje. Če so zares tudi stvarno resnične, ko jih imamo za resnične, in so torej naša spoznanja, so nekako tudi naša zasluga, če pa niso resnične, ko jih imamo za take, in so tedaj naše zmote, so tudi nekako naša krivda. To dejstvo nam je Veber v svojih predavanjih ponazarjal celo z nekim črtežem in v njem kazal razlike med spoznanji in zmotami pa med zaslužnimi in krivimi dejanji. Vendar ga po spominu ne morem obnoviti. Zato skušam dejstvo, kolikor spada semkaj, raztolmačiti po svoje, da morda niti ne bo soglašalo z Vebrovim naukom.

3. Odkriti zanesljivo resnico je težka stvar. S svojimi sodbami zajemamo in izražamo le drobtinice stvarne resničnosti. Pa še te drobtinice niso vselej povsem gotove, nedvomno pravilne ali (logično) resnične. Ne poznamo sodila resničnosti, po katerem bi vsakikrat in v celoti mogli zagotoviti pravilnost svojih sodb. Pač govorimo o razvidnosti, to je o nekem naravnostnem vpogledu v stvarstvo, o takem dojetju stvarstva, da ne samo vemo, kar vemo, marveč obenem in v istem dejstvu tudi vemo, da vemo. Vendar je v tem dejstvu raznovidnosti mnogo temnega in tudi gotovost tistega „vemo, da vemo“, ni vselej, celo mnogokrat ni tako trdna, kakor bi jo radi imeli in morali imeti. Saj razlikujemo med pravo in pristno razvidnostjo pa nepravo, le varljivo razvidnostjo.

Vemo tudi, da razvidnost ni vedno neposredna, to je naravnosten „vemo, da vemo“. Najčešče je le posredna: nekaj vemo (in vemo, da vemo) in iz tega sklepamo na kaj drugega, česar še ne vemo ali vsaj nismo gotovi, da vemo, ter tako posredno zvemo ali vsaj potrdimo, kaj in kako je to drugo. Če pa je že neposredna razvidnost težko neizpodbitno ugotovljiva, smo ob posredni še bolj v nevarnosti, da resničnost zgrešimo.

Ko se mislec ustavlja pri teh dejstvih, ni težko razumeti logične empiriste, ki zadnjo gotovost spoznanja iščejo le v naravnostni naslonitvi na čutno dano. Težko pa gre mislec za njimi, že ko trdijo, da je le to resnično, kar more biti tako overjeno, še manj pa ko dodajajo, da vse drugo sploh ni resnično, da so kake druge sodbe sploh brez smisla. Prezirajo razliko med stvarno in logično resničnim, pa tudi med zgolj (logično) resničnim in obenem overjenim (utemeljenim, dokazanim).

Dajmo dobro in strogo razlikovati in pomniti: a) Nekaj je lahko dejansko ali stvarno (ontološko resnično), pa o tem ničesar ne vemo, niti ne slutimo; nihče ne ve in ne sluti. Stvarno je vedno in kljub vsemu stvarno (ontološko resnično). b) O isti stvari menimo, da je in je taka, kakor zares je, ker je to kdo omenil ali smo slučajno spočeli tako mnenje v svoji domišljiji, morebiti za kak domišljjski spis, leposloven ali ne, tako da misli ne jemljemo resno, s prepričanjem. Tudi v tem primeru je stvar tako stvarna, kot je, naše mnenje pa je sicer samo po sebi pravilno (logično resnično), ni pa naše spoznanje, marveč le naša misel, domišljjska tvorba. c) Slišali ali brali smo o stvari, da je in kakšna je, in to verjamemo, smo prepričani o tem, ne moremo pa tega mnenja overiti, ni nam dokazana, vsaj zaenkrat še ne. Zopet je stvar tako stvarna kot zmeraj, naše mnenje o njej je pravilno in celo nekako spoznanje, saj je pravilna sodba, pravilna pristna misel. č) Posrečilo se nam je mnenje o stvari tudi overiti ali dokazati. Stvar je seveda tako stvarna (ontološko resnična), kot je zmeraj bila, naša misel, ki je pravilna (logično resnična), pa je sedaj tudi naše pravo spoznanje, trdno, overjeno, gotovo spoznanje.

Ni pa dovoljena obratna pot ali zagotavljanje v nasprotni smeri, da bi bilo logično in celo ontološko resnično le to, kar smo overili in zares spoznali, to se pravi, da bi overitev bila pogoj za pravilnost misli in celo za dejanskost stvari. In vendar se zdi, da nekateri misleci tako ravnajo, vsaj podzavestno, kakor da bi ta pot bila pravilna in celo edina gotova.

Ponovimo na kratko: Nekaj, kar je stvarno, je to, če smo ga dojeli ali ne, tudi če ga sploh dojeti ne moremo. Naše dojetje pa je lahko logično resnično, čeprav ni dokazano ali overjeno, morda sploh ne dokazljivo. Vprašanje pa je, ali je misel, ki meni, kar in kakor je (ontološko) resnično, pa je nismo overili, morda niti ne moremo overiti, tudi naše spoznanje. Tu je stržen vprašanja, kateremu iščemo rešitve.

Veber je imel prav, ko nas je učil, da naše spoznanje sestavljata dve komponenti, stvarna in osebna. Da moremo neko misel imenovati svoje spoznanje, mora najprej seveda biti stvarno pravilna (logično resnična), to je, mora soglašati s stvarjo, meniti o stvari to in le to, kar in kolikor stvar je, obenem pa mora biti naša pristna misel, moramo jo tudi osebno imeti za resnično, prevzemati odgovornost zanjo in za njeno pravilnost. Ne spominjam se in zato ne morem trditi, da je Veber kdaj tudi učil, a sam menim, da je ta osebna sestavina v spoznanju potrebna tudi zato, da presežemo tisto pomanjkanje gotovosti ali tisto šibkost nedvomnosti, na katerem boleha naše odkrivanje stvarstva. Zgolj stvarno, logično, umsko, ali kakor se hoče to označiti, prodiranj v bistvo stvari ne more premagati in odpraviti vseh dvomov; v zaresnih problemih najbrž nikoli ne pridemo do zadnje gotovosti. Zadnji razlog trdnosti naših spoznanj je torej naše osebno soglasje z vsebino spoznatka ali neka vera, da stvari so take,

kakor menimo, da so. Seveda te vere ne smemo jemati prelahkотно, ne se prehitro in prelahkomiselno zatekatj k njej in se opirati nanjo. Storitj moramo vse, kar je le v naših močeh, da gotovost svojih sodb čim stvarneje utemeljimo, le kolikor ta utemeljitev ni in ne more bitj povsem trdna, jo podzidamo z vero, da je tako, kakor smo ugotovili, da je.

4. Gotovost naših spoznanj nam je namreč življenjska potreba. Bolj kot za samo vedenje nam je potrebna za naše ravnanje v svetu. Kajti do sveta smo v dvojnem razmerju, kakor nas uči že filozofsko izročilo. Skušamo ga spoznati, odkriti in zvedeti, kakšen je, hočemo pa ga tudi spreminjati, izpopolnjevati. Za drugo je potrebno prvo, a vendar drugo ni le izvršitev tega, kar smo s prvim odkrili.

Moti in trpinči nas že, če ne vemo in ne moremo ugotoviti, kaj je nekaj in kakšno je, a je še huje, ko ne vemo, kako bi se kake stvari lotili, ker ne vemo dovolj dobro, kako je z njo. Praktik, recimo zdravnik, ki pregleduje bolnika in mu hoče pomagati, da bolezen premaga in si zopet pridobi zdravje, ne more vselej polno in zatrdno ugotoviti, kaj je z bolnikom narobe, kaj mu ne deluje prav, in ta negotovost ga slabi, ko mu predpiše zdravljenje. Vendar ne more, kar bi mogel storiti zgolj teoretik, nadaljevati s preiskavo v nedogled ter tako skušati zares pravilno in nedvomno prepoznati bolezen, temveč mora sedaj in tukaj ob bolniku in kljub vsej pomanjkljivosti razpoznave nekaj storiti. Mora si ustvariti neko delovno podmeno, kakor da bi zares vedel, kaj je z bolnikom, in ga začeti zdraviti, kakor da je zares z njim tako, kot se mu odkriva ali prikazuje, obenem pa nadaljevati z opazovanjem in se popravljati med zdravljenjem.

Tako zdravnik kakor drugi praktiki morajo tedaj svoje spoznanje podzidati z neko vero, da stvari so takšne, kakor so mogli ugotoviti, saj sicer ne bi mogli ničesar storiti ali pa bi zamudili pravi trenutek za uspešen poseg, ko bi še lahko storili, kar bo naslednji hip morda že prepozno. Morajo svoje mnenje spraviti v sklad s stvarnostjo, upoštevati stvarno sestavino svojih spoznatkov, obenem pa jih podpreti z osebno komponento ali, kot smo dejali, z neko vero. Zato pa so za svoje ugotovitve in za svoje odločitve tudi odgovorni; zadetki se jim štejejo v zaslugo, zgrešitve v krivdo. Morda obeh izrazov ne smemo jemati v strogo nravnem smislu. Značilno je, da npr. sv. Tomaž govori o dvojnih grehih umetnika, o grehih proti nravnosti in o grehih proti umetnosti. Četudi drugi niso grehij v strogo nravnem pomenu besede, je vendar zanimivo, da sv. Tomaž uporablja zanje besedo greh. Pač zato, ker tudi tukaj gre za neko odgovornost.

5. Gotovosti ali trdnosti spoznanja potrebujeta torej tako teoretik kot praktik, težko pa je dosegljiva tako prvemu kot drugemu. Vendar prvi, ki je samo raziskovalec, more vrtati v stvarnost, domnevati, da je taka in taka, svoje mnenje skušati tudi overiti,

ga popraviti, spremeniti, celo zavreči in iskati drugačnih rešitev; more umreti, ne da bi delo dokončal in resnico zares zatrdno odkril, njegova zapuščina more biti le skupek domnev in podmen. Njegovo delo kljub temu ni bilo zaman, njegovi vsaj delni in nepopolni dosežki in celo njegove zgrešitve morejo voditi naslednike in jim služiti, da bodo gotoveje dosegli, kar njemu ni bilo dano. Za praktika je negotovost bolj boleča, jo teže trpi. Zato je on bolj kot teoretik vaje, da spoznatke jemlje za gotovejše, kot so. Ker pri svojem delu marsikdaj potrebuje podatkov, ki jih dobiva od teoretikov, težko prenaša njihovo omahovanje in hoče od njih gotovosti, katere mu ti ne morejo dati.

Tu je pač glavni vzrok, da se ljudje, zlasti praktiki, tako radi zatekajo k ideologijam, ker jim te dajejo neko, čeprav varljivo gotovost.

Seveda so primeri, ko je tudi teoretik, v našem razmišljanju tukaj filozof, pravilnosti svojih naukov bolj gotov, in drugi, ko je njegova gotovost šibkejša ali sploh nenavzoča. Seveda je gotovost, kadar jo mislec ima, tudi le bolj ali manj osebna gotovost, bolj ali manj oprta na vero v pravilnost spoznatkov. Ta, osebna gotovost pa je trdnejša, kadar mislec v svojem prizadevanju sledi kakemu učitelju, zlasti če ima ta slavno ime, ali kadar misli po kalupih kake že utrjene in ustaljene filozofske šole. Njegova trdnost je sicer zavidanja vredna, vsak mislec bi jo rad dosegel, lahko pa je le varljiva. Trdnost gotovosti, ki sloni na avtoritetah, oseb ali šol, je, kakor vemo, najšibkejša trdnost, marsikdaj je lahko celo glavna ovira, da mislec ne doseže zares prave pravilnosti, ker se prehitro ustavlja pri že poznanih rešitvah.

Drugi misleci, zlasti taki, ki so se šolali in se navdihujejo pri različnih filozofskih šolah, mnogo teže pridejo do take, čeprav zlasti osebne gotovosti o pravilnosti svojih mišljenjskih dosežkov. Ko vidijo, da neki učitelj uči tako, drugi drugače, tretji pa spet kaj drugega, tedaj jim to dejstvo še krepi dvome celo v najvsakdanjše izkustvo, toliko bolj v daljnosežnejše miselne izsledke. Kdo ne pozna iz lastne skušnje primerov, ko je vzdvomil celo o tem, kako se pravilno piše kaka beseda, čeprav je prej to dobro vedel, ker ga je nekdo vprašal, kako se piše, ali pa je popravljaval kak rokopis? Kadar se srečata dve trditvi, ki si nasprotujeta, to spravi v omahovanje kogarkoli, ki ni slepo zaverovan v svoj in edino svoj prav.

Tako je učenec raznih učiteljev bolj nagnjen k omahovanju, kadar se mu je treba izreči o kaki zadevi. V tem je njegova slabost, pa tudi njegova vrlina, ker ga negotovost sili k nadaljnemu delu, k iskanju gotovejših rešitev. A je vrlina le toliko, kolikor je mislec zares ustvarjalec, to se pravi, kolikor se zna oddaljiti od izročeni mnenj, kolikor si upa izreči tudi lastno sodbo, čeprav ni v skladju s še tako slavljenimi ali postavljenimi avtoritetami, kolikor se ne boji niti morebitne zmote. Saj motimo se vsi, tudi največji, ne vedno, a marsikdaj, brez tveganja zmote pa bi težko

prišli do resnice. Dvom zato ni le slabost misleca, saj če je začetek filozofiranja v čudenju, kot so učili stari misleci, pa je dvom važno gibalno filozofiranja. Sicer pa je že Aristotel vedel, da brez dvoma, ali kake težave, bi pristavili, sploh ni znanosti. Kdor se najprej ne vpraša in ne dvomi ali si ne prizna težav, sploh problemov ne bo prav zajel (Prim. A. Ušeničnik, *Izb. sp. X*, str. 229). Kako jih bo tedaj reševal in rešil?

MARICA MEŠTROVIĆ je hčerka slavitega hrvaškega kiparja Ivana Meštrovića. Živi v zdomstvu, v Buenos Airesu. Po peresu je segla še kot študentka v Švici in pozneje v Rimu ob očetu, kjer se je seznanjala z modernimi italijanskimi mojstri besede, kot pesnik Ungaretti, vsi Meštrovićevi prijatelji. Ti so jo nagovorili, da se je pripovedništvu tudi študijsko posvetila. Sprva je pisala v italijanščini. Njeni zapisi so v italijanskih revijah tistih let. V Buenos Airesu se je odločila za pisanje v španščini. V zadnjih dveh letih je napisala čez dvajset črtic in novel. Ponudila jih je v prevod in objavo naši reviji. Prevajalec se je s privoljenjem pisateljice odločil za črtico „Mirogoj“, ki jo tokrat objavljamo, pa za „Roselight“, ki bo verjetno objavljena v Glasu. Pridamo še, da je pisateljica Marica Meštrović iskrena prijateljica Slovenske kulturne akcije: že brž po ustanovitvi smo po njeni zaslugi pripravili javno razstavo Meštrovićevih risb, načrtov in kipov, ki je vzbudila pozornost v Buenos Airesu. Razstavo je v imenu takrat še živečega očeta odprla Marica Meštrović. Vsa leta je pozorno spremljala naše delo, posebej našo publicistiko in stvaritve naših likovnikov. Intimno prijateljstvo jo veže na akad. slikarko Baro Remec. O njeni javni razstavi pred leti je pripravila kritično poročilo za Glas SKA. Predlanskim nam je poklonila poseben kulturni večer, posvečen spominu očeta umetnika. Večer je bil izreden dogodek tiste sezone.

Začetki mesta, ki je gledalo moje in moje matere starejše sestre rojstvo, se odmikajo v davnino, še pred tatarsko plav. Njegova dolga zgodovina ni tekla brez ognja, potopov, kuge, lakote, bitk in vojská. Njegovi samostani in cerkve, stolpi in obzidja, ponižne srednjeveške hišice in baročne palače pričajo o svetcih, junakih in učenih glavah. Potem so se prižgale plinske luči, prikazal se je tramvaj s konjsko vprego, pa Opera in vzpenjača, ki staro mesto veže z novim. Staro se ni iztrgalo iz svojih zidov, novo pa se vzpenja po kodrastih zelenih gričih, razpotegnjeno bolj in bolj do savskih bregov.

Tu v Zagrebu, v prestolnem mestu Hrvaške, živi teta Sidonija, moja teta.

Še zdaj, ko letim čez morje, kadar jo grem obiskat, ji moram svoj prihod najaviti do ure točno v Kapucinsko ulico 3.

Če sneži, me navadno zvedava pričakuje ob oknu z dvojno šipo. Ob toplih dneh pa čaka kot zarezana v odprti okenski okvir.

„Zvoncu ne zaupam!“

Seveda, ker bi zvonca ne slišala, mene pa tudi ne, ko bi prišla. Že parkrat sem ji namignila (prav previdno), naj potrka pri zdravniku; pravila sem ji o majhnih aparatih, ki bi ji bili v čudovito pomoč. „Nič ni treba!“ je odbila. „Prav briga me, kaj se menijo ljudje, če pa imam malce trda ušesa, sem še na boljšem, ker ne čujem počestnega hrušča, pa preprirov iz soseščine.“

Tudi časopisa ni več brala. Všeč pa so ji bile revije od prej. S tistim „od prej“ je mislila na tiske iz tridesetih let, ki jih je (na srečo! — mi je zaupala) še hranila.

„Danes ti pišejo samo o zločinih, nesrečah, napadih! Same odveč stvari, prav nič prijetne...“

Teta Sidonija je preživela obe vojni (da ne štejemo še Balkanske) in ob koncu druge so jo vrgli na cesto. Odmerili so ji (vplivni nečak je zastavil dobro besedo zanjo) sobo s kopalnico, ki ji je služila še za shrambo in kuhinjo.

Po zaslugi moje prevajalske obrti sem jo pred leti obiskala. Nikoli je nisem mogla prav prepričati o tem svojem poslu, ki ga je imela za čezmeren miselni napor, po drugi plati pa me je grajala zaradi škodnega spanja po letalih, pa spet, da jem kjerkoli.

„Sem sedi. Brž ti prinesem krožnik kurje juhe.“ Pa naj pazim, da se mi ne ohladi, pa da naj zajemam zlagoma.

Ko sem pospravila juho, mi je s prizvokom prijetnega presenečenja naznanila, da namerja z menoj na Mirogoj. Pozneje sem zaznala, da ji je bil ta obisk pri tistih njenih trindevetdesetih in čez vsakdanje opravilo, če je bilo seveda vreme pravšno.

I

Ko sva zlagoma spelj po stezici pod lokom lipovih in platanastih vej, sem občudovala njen trdni korak; le narahlo se je opirala na palico okovano s srebrom.

„Zaslužna in zvesta sopotnica. Še sanja se ti ne, kako neznanško zakoten se ji je zdel Zagreb, ko je prišla sem dol s cesarskega Dunaja.“ (Teta Sidonija je bila preverjena, kako bi bila nesrečna grofica, prababica, prav gotovo umrla od domotožja, če bi je prej ne pobrala malarija.)

„Res sem vesela, ko tako trdno stopaš,“ sem rekla. Šla je zravnana s čvrstim korakom. Z občudovanja vredno neprisljnostjo je pričala svoje aristokratstvo.

„Bolje tako, dragica. Predstavljam si, da mi pri mojih letih spodrsne!“

Pomolčala je, pa spet pojasnila:

„Res bi ne bilo pošteno, da bi zavoljo kakšnega zdrsljaja odjedala posteljo komu, ki jo je bolj potreben. Naše bolnišnice so zmeraj zatrpane...“

Prišli sva na Mirogoj. Pri vходу je teta brž zavila k prodajalki rož.

„Za takšen naročaj rož si lahko za spoznanje cenejša!“ je oporekala mladi kmetici, ki se je nasmihala iz bele kmetiške noše z živordečo vezeno.

„Takih lepih oblek kot je tvoja, skoraj ne bo več,“ ji je rekla. In kot da ji je žal, je dodala: „Na, tu imaš, naj bo po tvoje, le obljubi mi, da boš vneto vezla pozimi.“

Deklina je kar mimogrede obljubila in zraven z očmi požirala denar; teta pa mi je pomežiknila v živi veri, kako je pomogla k ohranjanju umetnosti.

Od cvetličarke sva šli iskat Dominiko, starko, ki prodaja sveče in svetilke, razpoložene po temni, oguljeni odeji. Z lesene klopcje je pozdravila: »Hvaljen Jezus in Marija!«

Obvarovan z visokimi v bršljan povitimi zidovi in mogočnimi stebri se zdi Mirogoj začaran park, preprežen s preprogami mahovja v senci stoletnih dreves. Zresnjeni križi, pa sohe, začuda lepe nekatere, se pnó iz zglavja cvetnih in marmornih ležišč. Grobnic tam ni. Tudi niš ne. Za spočitje je le spokojna, zaupna zemlja.

Po vrsti, kot leže, obiščeva najprej Vladimirja Borozana. Teta Sidonija je odločila, da vtaknem v vazo dve okrasni krizantemi, medtem ko je prižigala oljenko. (Zdi se mi, da nikoli ne pozabi potisniti v torbico starinsko stekleničico z oljem.)

„Dve krizantemi za častnika Borozana. Zadosti je. Pokonci ju postavi. Prijatelja res nisva bila. Le sošolca iz osnovnice.“

Ko sva iskali Kristino, mi je povedala, da je svoj poslednji rojstni dan poslavlila v obleki marelične barve, pa da je ob nedeljah po maši v gloriyeti igrala violino v orkestru. (Slovele so tiste muzikalne matineje v Franc Jožefovem parku, danes Parku Republike.) Kristini je namenila rožnate nageljne.

„Je bila tako lepa kot ti?“ sem vprašala v želji, da spregovori o svoji mladosti. (Pravili so, da je bila teta Sidonija med najbolj privlačnimi mladenkami v Zagrebu.)

„Ljudje pretiravajo; no, grda res nisem bila. Možila se pa nisem, ker se nisem hotela.“ S takšnim glasom je to povedala, da nisem grebla naprej. Rekla mi je, naj premenjam vodo v vazi.

Ko sem se vračala, je govorila sama s seboj. Tožila je o nedogovornosti čuvajev: »Vsak dan manj delajo. Listja ne grabijo več. Ne menijo se za umazanijo po marmorju, o loščenju medí pa sploh ni besed...«

„Ubogi doktor Sovič! Saj bi ne počival v miru, če bi videl, kako zapuščeno je vse! Prav on, natančnež kot je bil... pa obseden ves od tiste svoje plezalske strasti...“ (Če bi se ji ne vdal, bi jih bil, kot je vedela teta Sidonija, prav zlahka došel devetdeset.)

Doktorju Soviču sva prižgali svečo in mu poklonili eno samo krizantemo. Ni bilo pošteno, da je kar takole zaradi svojih muh zapustil osem sirot...

„Vsak dan jih vpletam v molitev... njega tudi.“

„Kako žalostna ta nebrižnost in zapuščenost,“ je ugibala te-

ta Sidonija in zvedarila okrog, če se ni bil morda kak nov član iz družine doktorja Soviča preselil na Mirogoj.

„Boris? Čakaj, da se spomnim. Seveda. Advokat je bil. Poglej no. Dva mesca komaj. Pa še vedela nisem. Viš, ker ne berem časopisov.“

„Kako prijetno je tu! Pa kakšen zrak! Doma se še premakniti ne morem.“

Res. Soba je bila sicer prostorna, a pol jo je zatrpala z zakonsko posteljo, pol pa z omarami in stoli. Stara skrinja je služila za mizo. V tisto sobo je strpala vse pohištvo, ki ga drugi niso več marali... Ampak „na cesto ga tudi ne moreš postaviti...“ Dolge rodove je bila tista šara v družini in zasluženje ji gre, če tudi je v napotje kot so stari ljudje.

V klepetu sva prišli do sestrične Suzane. Fotografija je bila kar dobra: zadovoljno ji zro oči in res elegantna je s tisto kamilijo v laseh in z drugo ob zategnjenem pasu. Grob sva očistili šavja in listja.

„Ubožica, kako malo sreče je užila.“ Pravi teta, da je umrla nekaj mescev po poroki, z otrokom (nerojenim). Njen beli psiček se po tistem ni več pritaknil jedi, brž je šel za njo. (Spomnila sem se na imenitno podobo Suzane v Narodnem muzeju: ob nji je zvesti Pompón, možev dar, ko se je po mescih stroge žalosti znova možila.)

„Viktorija pa... spogledljivka mala, premalo se je ogrnila po tistem silvestrovem plesu. V nekaj dneh jo je pobrala jetika. Pa ti je imela za vsako obleko posebno pahljjačo in za vsako poseben sončnik...“

— — —
„Zlate poroke moja teta Milena ni čakala. Nekaj dni prej — tisti sladoleđ ni bil iz domače kuhinje — jo je pobralo. Ampak ta pa, ta ti je pač živela v polno in srečno. Vse dobro si je znala privoščiti. Tudi drugi so se imenitno imeli pri njej...“ (Menda je teta Sidonija mislila na tisto kuharsko knjigo, ki jo je postavila Milena in je doživela že peti natis.)

„In če človek pomisli, kako različna sta bila ona in njen brat Ivan, tisti trapist... Seveda, sami posti kar naprej, zato ga je celo življenje dajal čir... Cecilija, ki ga je na tihem imela rada, še preden se je Ivan pomenišil, se je potem vrgla v vezenje v zlatu in srebru, za cerkve...“

Golobje so pobirali koruzno zrnje, ki jim ga je metala teta Sidonija, zraven pa govorila o Ceciliji. Oko mi je obstalo na letnicah na kamnu: 1877-1899. Grob so obkrožale drobcene, čajno nadahnjene vrtnice.

— — —
V senci lilij naju je čakala angelčkova soha. Oblečen v slovesno bel marmor, s polnostjo oblik, z žalostnim obličjem.

„Tu leži lekarnarjev sinko.“

Lekarna, ki jo je od začetka stoletja imel njegov oče, je bila prva, ki so jo v Zagrebu odprli jezuiti. Še zdaj stoji potisnjena ob

vrata, ki se odpirajo v staro mesto. Davne kronike pišejo, da se je ogenj čudežno ustavil prav tu. Od takrat je tam kapelica Matere božje pri Kamnitih vratih. Z njenih od svečastega dima požrnelih rok vise ducati molkov. Stene so prekrite z zaobljubami. Pobožnost do Matere božje pri Kamnitih vratih je mesto obvarovala lakote v dneh dolgega obleganja; njej gre tudi zasluga, da so dale čarovnice mestu slovo.

Čarovnice... čarovnice... Ena je bila posebej razvpita. Pravi teta Sidonija, da je njena vnukinja živela potem nasproti Markove cerkve, v kloštru pri klarisah. Da bi oprala grehe svoje babice...

„Zdaj pa k Uršuli. Vem, da ji je bil Bog odpustil...“ Neho-te mi je teta Sidonija zaupala, da se je njena sestra Uršula sestajala z zaročencem v dnu vrta, pa da je z doma uhajala skozi majcena med bršljan skrita vrata.

II

šele ko sva spet drugič posetili Mirogoj, me je teta peljala tja, kjer bo njeno poslednje pokojišče. Zadovoljno so ji bleščale oči. Z neznanskim zadoščenjem mi je pravila, da je že vse pripravila. Ni želela, da se mešajo v stvar drugi, res ne. Izbrala si je preprosto nagrobnik iz črnega granita. Ni hotela medeninastih ročic. Tudi vaz za rože ni marala. S preprostimi črkami je dala zasekati svoje ime, priimek, rojstno letnico. Zdaj je treba le še, da dleto zaseka tisti „drugi datum“.

Znenada me je zdrznilo nekaj čudnega: lesena klopca pred grobom. Pa je brž pojasnila. Le zase, samo zase jo je dala postaviti tja. Zato seveda ni treba, da je kamnita.

„Tu posedam in pletem.“

Popoldne nekoč sem zavila gor h grobu, ker je nisem našla doma. Prav nič se ni začudila, ko me je uzrla. Pozdravila je s pristavkom:

„Viš, kako prijetno je tu? Doma ne morem dihati.“ In na moje začudenje mi je ponudila skodelico čaja. Vse je razpoložila po klopci: skodelice, sladkor, celo angleški kipnik. V majhnem grevcu je vrela voda.

„Kako vendar pa si znesla vse to sem gor?“ sem vprašala.

„S potrpljenjem se vse doseže,“ je zavzdihnila; s pravšno navihanostjo mi je razkrila še poslednjo skrivnost: klopca je imela pokrov. Seveda, stara skrinja. Preden je odšla, je prav skrbno zložila tja vso tisto šaro. Ni pozabila zavrteti ključ. Skrinjo je varovala drobna ključavnica.

„Če jo bo čuvaj odkril, bo pač menil, da spravljam tod sem vaze in orodje. Še slutil ne bo, da je notri tudi blazina, pa dve odeji, pa brisača.“

„Ampak teta Sidonija!“ sem vzkliknila.

„Se ti ne zdi docela naravno? V mojih letih je človek rad v miru, pa v pošteni družbi. Na srečo je tod mnogo znancev. In ne pozabi tudi, da mi ne bo treba več hoditi vsak dan po hribu sem gor.“

Ker sem molčala, me je šepetaje skušala pomiriti:

„Nič ne skrbi: doma na Kapucinski ulici sem vse uredila in v omare sem natresla naftalin.“

Edino čuvaja je bilo še treba nagovoriti, je menila teta, da je ne bo podil, ko bodo zapahnila vhodna vrata.

„Mislim, da ne bo težko. Nazadnje je pa le dober človek. Bo že razumel, zakaj sem odločila tako, četudi se mu bo morda zdela kaj čudna muha vsa ta reč.“

Spominjam se, da sem jo le s težavo pregovorila.

Pa vendar so se nekoč tam v mraku, ko so bili vrata že zapahnila, začele po mirogojskih vrtovih sprehajati kot nekakšne prikazni teta Sidonija, spogledljiva Viktorija, zmeraj elegantna Suzana, alpinist doktor Sovič in še mnogi spomina vredni prijatelji.

iz španščine Nikolaj Jeločnik

STIŠKI OPATI V PRVI POLOVICI 15. STOLETJA

(Stiško-kostanjeviški problem)

Spoznavne kratice: AS — arhiv Slovenije v Ljubljani; SA — samostanski arhiv v Stični; DR — Lehr, Diplomatarium Runense iz leta 1774.; Canivez, J. M. — Statuta capitulorum generalium ordinis Cisterciensis 1933-1941; IP — Pucelj, Idiographia, 1719; I2P — Pucelj v izdaji njegovega rokopisa v dunajski nac. biblioteki št. 10550; Valvasor — Ehre, 1669; ZR — regesti v škofijskem arhivu v Zagrebu, iz Valvasorjeve zapsuščine; 7250 — stiški rokopis v dunajski nac. biblioteki; KK — katalog stiških opatov v DR napravljen v času opata Kovačiča († 1764); NF — nekrolog in katalog stiškega arhivarja Fabijanija v Marian, Austria sacra III. 5, P. IV. t. 4. (med leti 1779 in 1789); Radics — Die Gegenübte, 1866; Milkowicz — Die Klöster, 1889.

Naslovni čas ni bil le starejšim stiškim kronistom, temveč tudi kasnejšim (modernim) zgodovinarjem trn v peti. Že neposredno pred Puceljevim časom (†1721) jih je motilo dejstvo, da v zgodovinskih dokumentih nastopajo opati, ki jih uradna series-vrsta ne pozna. Tako je opat Ludvik Ramšisl dal na žitnico, zgrajeno leta 1683, napisati, da je po novem štetju 45ti oziroma po starem 43ti opat. IP sam ni pri tem štetju konsekventen, ko zapiše enkrat „43“ opat (str. 355) drugič „45“ (str. 627 — prepis v AS). Kdo stiških kronistov naj bi bil načel obdelovati series, nimamo poročil. Zgodilo bi se naj bilo nekako sredi 17. stoletja. Dotični je vsekakor predložil zgodovinske dokaze, če naj je opat Ludvik (1680/87) brez oklevanja prevzel „novo“ štetje. Gotovo je samostanski arhiv takrat še hranil stare dokumente. Od druge strani pa bo treba tistemu hišnemu zgodovinarju očitati, da je podzavestno ali namerno oziroma iz nepoznanja zgodovine obšel redovno-cerkvene predpise, kateri opat je smel in mogel biti sprejet v protokol ali series. Je velik razloček med kazensko odstavljenim in svobodno ali častno resigniranim opatom. Slednji dobi uradni naziv „senior“. Series ga navaja kot pravega opata. Sodnijski akt je n.pr. zadel opata Janeza (1341).

O depoziciji, resignaciji in menjavi opatov ima red direktne določbe. *Clementina* iz leta 1256 (Canivez dist. 1, cam. 8) pred-

pisuje, da mora vizitator odstaviti opata, ki je zatožen herezije, očitne simonije itd. *Libellus deffinitionum* leta 1317 (Canivez pod tem letom) podaja predpis o odstopivših in deponiranih opatih v dist. 8, cap. 3: opat, ki svojo opatijo zapusti, in ordinem suum redeat, in ne sme ničesar za se obdržati. Tisti pa, ki častno prostovoljno odstopi in ostane v isti hiši ali se da drugam predstaviti ter se drugje ne da izvoliti, se mu določi pokojnina (Stiški Lindek npr. je ostal v samostanu in tu prejel provizijo, kasneje pa v denarju – DR II, 51 in 95). Če hoče v drugi samostan, se mu mora dati potnina. Kdor se svobodno odpove, ostane v samostanu, kjer je bil opat, ali pa se vrne v samostan, odkoder je bil prevzet; razen če ne dobi opata drugje, kateremu napravi obljube. Kdor odstopi radi deliktov in v bojazni pred kaznijo ali bil deponiran, sme z dovoljenjem ostati v isti hiši ali pa gre v profesni samostan, ne more pa več postati ne prior, ne superior, ne celerar, ne spovednik. Dist. 8, cap. 5. podaja določbe „de electionibus et qualitatibus eligendorum“: Za opata more biti izvoljen častivreden (*vitae laudabilis*), zakonite starosti, dovolj izobražen (*competentis litteraturae*), zakonski (razen če ni bil papeško dispensiran). Če pater abbas vedoma nevrednega izvoljenega potrdi, devolvira oblast na naslednjega vizitatorja in skozi pet mesecev ostane a stallo abbatibus. Volivci v konventu se uvrste na zadnje mesto in se celo leto poste vsak petek ob kruhu in vodi. Menih ali konverz, ki ob opatovi izvolitvi, vizitaciji ali drugih samostanskih odredbah apelira na deželnega kneza ali na svetno instanco, je ipso facto ekskomuniciran in se iz samostana prestavi drugam. Izvolitev je irrita in za vedno illegibilis, razen če ga generalni kapitelj ne dispensira. Če so volivci tako neumni (*sordes*), da lastne svobode ne cenijo, se jim za tisti krat odvzame volivna pravica. Obširni statuti iz leta 1351 (Canivez, *distinctio* 8) določajo o vizitaciji: Kdor se brani oziroma noče plačati vizitatorju ali njegovemu komisarju, če je opat, je suspendiran, dokler ne plača. Če pa opat ni bil prisoten, sta dolžna plačati celerar in burzar; če sta ta dva kriva, sta ipso facto deponirana od služb (morda je nekaj podobnega bilo pri Erazmu leta 1429, ki se imenuje „olim cellerarius“). Ponavlja spet predpise o odstopivšem opatu kakor tudi o volitvi in kvaliteti izvoljenega: voliti morejo le pred vizitatorjem ali njegovim komisarjem, sicer je vse neveljavno in se jim za ta slučaj odvzema pravica.

Sredi 17. stoletja so series razširili za dva opata. Od tega časa do srede 15. stoletja ni nobenih težav in je vrsta opatov zgodovinsko sklopljena (razen pri Glavičih v začetku 16. stoletja, kar sem že osvetlil v Bogoslovnem Vestniku, 1976). Neskladnosti v vrsti opatov se začenjajo že z Albertom Lindekom in njegovim naslednikom, Petrom. Kakšni mistifikaciji je Pucelj podlegel (IP 347), ki pri Albertovi osmrtnici (8. maja 1404) proti vsem diametralno nasprotnim zgodovinskim dejstvom zapiše „sui nulli secundum virtute meritorum insignem“, si ne moremo misliti. Oznaka bi v resnici veljala njegovemu neposrednemu nasledniku.

Peter je vladal nad 20 let in samostan izpeljal iz moralne in materialne nižine. Je morda Pucelj oziroma njegov vir zamešal osebni popis?

VPRAŠANJE DVEH OPATOV

Za Lindekom je bil izvoljen celerar iz Reina, *Peter Limšak* (pišem ga v slovenski nomografiji, ker je možno, da je bil doma iz slovenskega področja; več reinskih opatov izhaja iz Slovenije kakor n.pr. Kristijan iz Ljubljane (1472-1480), Wolfgang iz Kočevja (1481-1511), Martin (1549-1559) je bil župnik v Celju in v Leskovcu pri Krškem, Jernej iz škofje Loke (1559-1577) – prim. *Stift Rein*, 1979, str. 54 sl.). Psihološko si je težko predstavljati, da bi „tuj“ človek mogel tako težko zadevo spraviti v pravi tir. Petra so podpirali pomembni deželni vplivniki kakor Ortenburški, Turjaški, Čretežki, Kozjaki. Lahko si je predstavljati, da bo Celjan držal s sosedom iz Lindeka (prim. *Radics, Gegenäbte* 126 sl.).

ZAPLETENO VPRAŠANJE

Za Petrom nastopi v Stični opat *Lavrencij* in za njim *Emerik*. Tako podajajo originalni dokumenti. Tu posega IP (fol. 12 in 13) z izjavo, da jih *protokol* ne pozna. In takoj nadaljuje, da protokol tudi ne prizna opata „neznanega imena“, ki naj bi vladal „po nekaterih katalogih med 1450 in 1470“. Najstarejši katalog iz leta 1665 ne pozna ne Lavrencija ne Emerika, kakor tudi ne „vmesnega“ ter šteje Reinprehta za 38. opata. ZR in 7250 poznata le Emerika in vkljub temu je Reinpreht 38. opat. Valvasor in Pucelj poznata tako Lavrencija in Emerika. Že prej je bilo omenjeno, da je Pucelj še negotov.

Podajmo se naravnost k opatu *Lavrenciju* in *Emeriku*. V tej vrsti nastopata v zgodovinskih listinah. Lavrencij nastopa le enkrat in sicer leta 1430 (Grebenc, *Gospodarska* str. 88). Emerik in konvent imata tožbo s šentpeterskim župnikom v Ljubljani. Stiški se namreč pritožujejo, da so izgubile listine s privilegiji „pro defensione iurium principalium“ ter apelirajo na papeško kurijo. Ta izdaja iz Bolognije akt (17. 5. 1437 – orig. v nadškof. arhivu v Ljubljani – v AS so še tri listine z imenom opata Emerika, ki pa za naše vprašanje nimajo posebnega pomena), s katerim se sklicuje razprava na določen dan. Izid sodne obravnave ni ohranjen. Lavrencij naj ima priimek Forrer – tako Fabiani in enkrat I2P (fol. 12), in Emerik po istih dveh Perenny. Pucelj meni iz priimka, da je morda „madžarske narodnosti“. Morda istoveti Hrvaško z Ogrsko, s katero je bila sklopljena (pri. Grebenc, *Gospodarska* pod letom 1228).

Pucelj izrecno trdi (I2P), da *protokol* ne pozna ne Lavrencija ne Emerika kakor tudi ne „imena neznanega opata, ki naj bi po nekaterih katalogih vladal med 1450 in 1470“. Najstarejši katalog (AS) iz leta 1665, ki je morda v resnici prepis uradnega proto-

kola, ne pozna ne Lavrencija, ne Emerika in ne „vmesnega“ (ki naj bi bil med Gerardom in Ulrikom). Naslednja preglednica naj pokaže, kako poročajo najprej o Lavrenciju: ZR ga ne pozna. Valvasor: „vlada okrog 1430“. Pucelj (IP in I2P): izvoljen 1428, pod njegovo vlado je rečeno le, da je Gumpler ... (gl. Grebenc, Gospodarska str. 88); kdaj naj bi umrl, je nedognano, ker ga ni v protokolu; bilo bi krivično, če ga ne sprejmemo v opatsko vrsto. Drugi spet drugače poročajo, češ da ga je smrt doletela leta 1433 (alii aliter mortem ipsi accidisse referunt 1433), vendar neznanega dne in meseca. Rkp. 7250: ga ne pozna. DR (II, 255): Lavrencij I. 1429, dan in mesec smrti sta neznanata, sklepati pa smemo na leto 1433, tako po seriji. Fabiani: Lavrencij I. Forrer 10. 1. 1433. Nekrolog Fabianija: izvoljen 1429, umre 1433. Nekrolog Puclja: umre 10. 1. 1433.

O Emeriku podajajo naslednje podatke. IP in I2P: zakonito nastavljen (subrogatur canonice) 1433. Iz imena naj bi se dalo sklepati, da je bil madžarskega rodu; po osmih letih vlade umre leta 1441. Rkp. 7250: vlada okrog 1433. ZR: vlada okrog 1433. DR: za Lavrencijem postavijo Emerika istega leta (1433), tako po series; umre neznanega dne in meseca leta 1441. Fabiani: umre 12. 6. 1441.

O Emerikovem nasledniku, *Mateju Zaletelu* imamo točne podatke, kdaj naj je bil izvoljen. Generalni kapitelj v Citeauxu na svojem zasedanju maja leta 1441 potrjuje volitev „de persona fratris Mathiae“ (vsekakor lapsus calami namesto pravičnega Mateja!): „electionem, installationem et confirmationem 7. mensis Febr. 1441 – per abbatem monasterii in Runa – patrem immediatum“ (Canivez 5, n. 65). Za Zaletela imamo torej točen datum izvolitve. Poglejmo, kako ga kronisti nastavljajo. ZR (in Valvasor): vlada okrog 1442, umre 10. 9. 1449. Rkp. 7250: vlada okrog 1442, umre 10. 9. 1449. I2P (in IP): kanonično postavljen (extollitur) 1442, dobro vlada 7 let in umre 1449, 10. 9. Fabiani: umre 10. 9. 1449. Noben navedenih kronistov ne ve za uradni datum njegove izvolitve. Uradnih dokumentov v samostanu vsekakor niso več imeli, ker bi jih sicer temeljiti Fabiani kje iztaknili. Tudi v DR manjkajo podlage. Glede datuma „7. februarja 1441“ moramo nujno opozoriti na dejstvo, da je generalni kapitelj imel *francosko štetje – more gallicano*, ki začenja leto s 25. marcem. (anunciacionaska indikcija). Uradno so ga odpravili šele leta 1563 (Grotefend, Zeitrechnung). Vetrinjski opat je bil leta 1534 potrjen od generalnega kapitlja „more gallicano“. Po tem pravcu bi Zaletelova izvolitev spadala v leto 1440 (generalni kapitelj leta 1440 je zboroval prav tako v maju, leta 1439 pa sredi septembra).

STVARNA REŠITEV „DVEH OPATOV“ : LAVRENCIJA – EMERIKA

že v Canivezovi izdaji sej in odlokov generalnega kapitlja je Lavrencij označen kot „intrusus et simonia institutus“ (oc. 1431, n. 13). Jasnost pa sporočata dva originalna dokumenta, ki jih

hrani arhiv v Stamsu. (Q V, 2. a). Ta postavimo na čelu debate o dveh opatih. Kot dopolnitev temu so razprave na generalnem kapitlju. Prva stamska listina je izdana v Innsbrucku 6. aprila leta 1429, okrog devetih predpoldne v hiši stamskega opata, ki razpravi predseduje, prisoten je javni notar in pet prič iz stamskega konventa. Listina je spisana v latinščini z izjavo: „Osebo navzoči stiški profesii: bivši celerar Erazem, kustos Tomaž in pod-celerar Kristan izjavljajo, da so se brez vsakršnih zahrbtnih namer, popolnoma svobodno in brez pritiska zbrali pred stamskim opatom in se obvezujejo za se kakor tudi za svoje pristaše, da v sporu s svojim opatom Lavrencijem sprejmejo rabsodbo vojvoda Friderika, kakor stoji v tekstu priložene listine“. „Priložena“ listina je istočasno izdana skupaj s prejšnjim aktom in jo naslednjega dne, v četrtek 7. aprila 1429 spiše za stamski arhiv vojvodov kancelar (krški škof Ernst Auer, 1411-1432). Pisana je v nemščini. V njej rabsodi vojvoda Friderik s sledečim tekstom: „Spor in nesoglasje (etwas Stoss und Misshellungen) je na eni strani med Lavrencijem opatom v Stični ter na drugi med konventualom Erazmom z nekaterimi sobrati radi imenovane opatiije. Brat Erazem namreč trdi, da je Lavrencij prišel do imenovane opatiije drugače, kakor gre po redovnem pravu, svobodni in navadi, protivno volitvam, ki bi jih konvent izvedel (wider die Wal, so dass Convent gethan hiet). Od mene kot deželnega kneza in samostanskega zaščitnika želijo, naj jim pomagam do novih svobodnih volitev (wyder zu Irer freyer wal komen). S strankama sem gori imenovani položaj pretehtal. Imenovani opat Lavrencij je svoje stališče opravičeval, češ da je bil za to opatiijo izvoljen, da ga je redovni vizitator potrdil (reinski opat Janez Sailer 1425 - 28. 3. 1428, Janez de Clara Cumba 1428 - ok. 1433 - gl. Stift Rein, 1979, str. 53), posvetil ga je pičenski škof (Gregor 1413-1433) namesto oglejskega patriarha (Ludvik Teck 1412-1439, umrl na Koncilu v Baslu), vsi konventuali so mu izrekli pokorščino. Ker sta obe stranki vztrajali pri svojem stališču neodjenljivo, sta se končno zedinili, naj stvar jaz rabsodim.“ Obe stranki obljubite vojvodu, da v vsakem primeru sprejmeta njegovo rabsodbo in ne bosta rekurirali ne na duhovno ne na svetno oblast. Vojvoda privzame stamskega opata (Janez Petrer, 1420-1436) in osem njegovih konventualov kot svetovalce, to na izrečni predlog reinskega opata kot stiškega vizitatorja. Vojvoda rabsodi: 1. opat Lavrencij ostane opat v Stični s polno oblastjo tudi do nasprotne stranke, ker se je v teku razprave jasno in nedvomno pokazalo, da je bil izvoljen, pravilno potrjen in posvečen ter ga po nobenem redovnem pravu ni mogoče odstraniti. Torej mora brat Erazem in celoten konvent biti opatu Lavrenciju ter opatu iz Reina kot svojemu vizitatorju pokoren in vdan. 2. O konventnem pečatu vojvoda odreja: Izginil je bil iz zaklenjene skrinje brez vednosti opata in vizitatorja, vendar do tega dne ni bilo z njim nobeno pismo overovljeno, naj se vrne pod ključ, kakor zahteva redovni predpis. Brat Erazem in njegovi pristaši naj ostanejo v dosedanjih službah. Vsako protivljenje,

nerganje in spletkarjenje mora s tem dnevom nehati. Imenovani opat v Stični mora svoje konventne sobrate smatrati kot brate in sinove. Kdor prekrši sporazum ali njegove poedine točke, pride pri vojvodu v nemilost in zapade redovnim kaznim.

Razčlenimo obravnavo stiške zadeve. Opat se zagovarja pred konventualom Erazmom in njegovimi pristaši, ki so tožniki. Ti imajo jasno opredeljene zahteve: 1. Lavrencij ni bil izvoljen po redovnem pravu – anders dann Jrs ordens Recht, Freyhait, und gewonhait wern. 2. Volitev je bila nekanonična. 3. Svoboda konventa je bila kršena. 4. Zahtevajo nove volitve. Opat Lavrencij zatrjuje: 1. Bil je od vseh izvoljen. 2. Vizitator ga je potrdil. 3. Pristojni škof ga je benediciral. 4. Vsi konventuali so mu izrekli vdanost. Vojvoda pravi, da je Lavrencij „popisal, kako je prišlo do izvolitve“, a kako je res do tega prišlo, v dokumentu ne pove. Stamskega opata naj je prepričal, da je nesporno, da je bil izvoljen (ainhelleicheilich erwellet). Vojvoda polaga veliko važnost na reinskoga vizitatorja. Reinski opat Janez de Clara Cumba vlada od 1428 in leta 1433 radi starosti in hromote resignira. Iz tega vzroka ga generalni kapitelj leta 1430 dispenzira od udeležbe za pet let (Canivez 4, 349). Psihološko je lahko razumeti, kako da sta vojvoda in Lavrencij reinskoga vizitatorja zavestno zavedla na stranpot. Krivda seveda pade na Lavrencija, ki ozadja izvolitve ni podal. Stamski je od nasprotne strani deloma spoznal napako, pa ji ni pripisoval pomena – morda pod vplivom resolutnega vojvoda. Za ozadje „nepravilnih“ volitev izvemo šele naknadno iz razprav na generalnem kapitlju.

Lavrencijev prednik, Peter je umrl 9. novembra, po reinskem originalnem nekrologu leta 1428, po stiškem, v prepisu iz leta 1496 pa „Dominus Petrus abbas Sitticensis anno M^oCCC^oXXVIJ^o“ (GMS 1940 – gl. moj članek v rokopisu o Viridi in Stični). Vsi stiški kronisti imajo smrtno leto Petra 1428. Iz vojvodove razsodbe sta za časovnost izvolitve Lavrencija važni dve trditvi. V prvi pravi vojvoda, da je o tem sporu že nekajkrat s spornima strankama razpravljal (Daraus wir bayd tayl menigermal für uns geordnet vnd getäget haben). Važna je tudi druga izjava, namreč da odkar je iz skrinje izginil samostanski pečat, ni bila nobena listina napravljena. Od izvolitve Lavrencija do 6. 4. 1429 torej ne more biti preveliko odmora, saj je samostanski pečat bil v stalni rabi. Obe stranki sta vsaj nekaj dni bile v Innsbrucku in razpravljale z vojvodom. Proti Lavrenciju nastopajo vodje gospodarske uprave: ekonom in njegov pomočnik ter eden varuhov pečata, ki je hkrati blagajnik. Po kanonih samostan nad tri mesece ni smel biti brez opata, sicer je volitev devalvirala na vizitatorja. Tak slučaj je grozil leta 1534 Vetrinju (Celovski arhiv 337-41/2). Iz teh podatkov bo držalo, da je opat Peter umrl devetega novembra leta 1428. Torej so štirje meseci, ko je prišlo do začasnega premirja v Innsbrucku. Erazmova stran osporava volitev, ker ni bila svobodna in bi bil v nasprotnem slučaju gotovo drugi izvoljen.

Vprašanje Lavrencija začenja presegati istega leta domače meje. Čeprav je Erazmova stranka dala vojvodu častno besedo, da ne bo rekurirala ne na svetno ne drugo instanco, srečamo sredi septembra tega leta (1429) na generalnem kapitlju odposlanca iz Stične. V točki 71. izjavlja kapitelj, da fr. Janez iz Loža, menih iz Stične, ki je sem prišel brez vednosti in dovoljenja svojega opata, ne zapade „sententiam seu infamiae notam“ (Canivez 4, 71). Kapitelj je vsekakor uvidel tehtne razloge, če je dal gornjo izjavo. Neposredno pred tem v točki 70 posvari opate, ki so do svojih menihov trdosrčni, nemarni in preskopi v oskrbi s prehrano in obleko ter brez ljubezni in jim zagrozi s suspensio a divinis. Neposredno za stiškim Janezom pa v točki 72. prepoveduje vizitatorjem in reformatorjem, naj odslej ne dovoljujejo nobenih *kontraktov* več, razen kar je dovoljeno po papeških statutih. Če vizitator na take kontrakte naleti, naj jih popolnoma črta in anulira in sicer v polnomočju generalnega kapitlja, kar kapitelj istočasno na splošno stori.

Generalni kapitelj stiško zadevo ponovno obravnava naslednjega leta (1430). Sedaj pove, da se odlok prejšnjega leta v resnici nanaša na Stično. V točki 41. objavlja naslednjo stvarnost: Reinski opat toži stiškega profesa fratra Erazma radi številnih prestopkov. „Reinski in Vetrinjski naj se o zadevi dobro informirata. Če je res, kar skoro ni verjeti (quod absit), da je frater Erazem zagrešil proti jusu in redu, vsaj v tem smislu je pri nas zatožen, naj ga korigirata.“ Takoj na ta odlok pa pristavlja hud odlok, ki je vsa vsebina stiškega ozadja in se bo drugo leto izkazal za Lavrencija usoden, namreč: „Vsakega in vse kontrakte, ki jih je imenovani frater Erazem napravil s svojim opatom redu v škodo in sramoto, naj jih prekličeta in razveljavita.“

Delegirana vizitatorja nista mogla (?) naloga izvršiti. V Vetrinju je od 1428 do 1446 opat Janez, v Reinu Janez iz Clara Cumba od 1428 do „okrog 1433 – ker ga reinski nekrolog ne pozna, je morda resigniral“ (Stift Rein oc. 53). Reinskega opata kapitelj leta 1430 radi betežnosti za pet let dispencira za kapiteljsko zborovanje (Canivez 4, 439). Generalni kapitelj leta 1431 v točki 13. ves iz sebe veleva (districtissime) opatoma iz Säusensteina (v Nižji Avstriji na desnem bregu Donave) in iz Foligna (pri Ceneda v Furlaniji) naj nemudoma gresta (quam celerius) v Stično – če je eden zadržan, mora iti drugi sam ter tam vizitirata in reformirata tako opata kakor konventuale. Posebno natančno naj se informirata o nastavitvi (de institutione) „fratris Laurentii“, ki se ima za opata tamošnjega samostana, pa je baje vsiljen in simonistično postavljen – qui se gerit pro abbate... et qui, ut fertur, intrusus est, et simonia institutus. Če se preverita, da je frater Lavrencij res na tak način prišel do nastavitve, naj ga odstavita in oskrbita samostan z drugim vrednim predstojnikom (Canivez 4, 430).

V samostanu je, kakor je čutiti iz dekreta generalnega kapitlja leta 1430 (točka 63), od nastopa opata Lavrencija popustila dis-

ciplina in klavzura. Generalni kapitelj namreč v navedeni točki pooblašča reinskega opata, naj dispencira tako svoje kakor tudi stiške profese „ab omnibus casibus, sententiis et irregularitatibus“, ki so generalnemu kapitlju rezervirani, in jih rehabilitira „za glas, čast, status, službe, dignitates etiam abbatiales“. Morda je izraz „dignitates abbatiales“ v naslonu na točko 41, kjer je Erazem predstavljen kot krivec, vendar pade senca tudi na opata Lavrencija radi medsebojnih „conventiones“. V konventu je vrelo že ob prisiljeni resignaciji Lindeka. Njegov naslednik je leta 1407 štirim iz nasprotne strani, ki se niso mogli sprijazniti z novim položajem, svetoval, naj si za tri leta izberejo stabiliteto v kakem drugem samostanu (prior Marquard, Konrad, Janez in Mihael „der Preuss“ – DR II, 95). Šele šest let za tem se razmere nekoliko pomirijo. Opat Peter prosi generalni kapitelj leta 1413, da sme rehabilitirati imenovane konventuale: Nikolaja, ki je šest let brez habita taval po svetu, Janeza Gabrielis, ki je okrog tri leta zunaj vršil duhovniško službo, Ulrika, ki je dve uri ponoči šel iz samostana, Matijo, ki je bil zunaj en dan, in Erazma, ki je apostatiral pol leta, se vrnil in spet za okrog dve leti odšel v svet, kjer se je duhovniško udeleževal (Canivez 4, n. 62). Podčrtati je treba vsaj pri dveh „apostatih“, da sta se zunaj kot duhovnika udeleževala. V tej zvezi pade v oči posebno ime Erazma, ki ga smemo istovetiti z Erazmom iz leta 1429.

Podobno težnjo po duhovniškem delu v svetu je zaslediti še leta 1420. Tokrat so povezani kostanjeviški s stiški patri. Generalni kapitelj tega leta (Canivez 4, n. 19) naroča najprej reinskemu vizitatorju, naj se informira o kostanjeviškem opatu Blažu in njegovih regularih. Istočasno zahteva kapitelj informacije o kostanjeviškem konventualu duhovniku in menihu Lavrenciju, Sifridu, duhovniku in menihu iz Hl. Kreuza in pa o Martinu, duhovniku in menihu iz Stične, ki „immiscendo se divinis in saeculo“. Vsekakor so molitveni obrazci, ki so v slovenski religiozni literaturi poznani izpod peresa fratra Martina iz Stične, iz let njegovega delovanja v zunanjem dušnopastirstvu. Verjetno so bile inkorporirane župnije točke udeleževanja: tri župnije v Savinjski dolini (od 1256), Dobrnič z Žužemberkom (1399) in posebno prostrani šentvid „z 80“ podružnicami (1389 oziroma papeška potrditev leta 1395). S šentviškim vikarjem že Lindek ni imel sreče in je povzročil interdikt nad samostansko in šentviško cerkvijo (leta 1403 – orig. v SAS). Župnijo v žalcu je podelil svojemu nečaku (nach altem vollen Rechte zum Stifte gehörige Kirche – DR II. 75).

Vse kaže, da so kostanjeviški Nikolaj in stiški Martin ter Sifrid iz Heiligenkreuza delali skupno oziroma bili povezani v dušnem pastirstvu. Saj reinski ni bil pristojen za heiligenkreuškega Sifrida. Leta 1420 se je Martin podvrigel opatu Petru, kakor je storil tudi kostanjeviški nasproti svojemu opatu Blažu, s katerim je imel razdor. Blaž v Kostanjevici okrog tega leta izgine in za njim pride Andrej. O tem bomo kasneje podali sodbo.

Stiški Peter umre 9. novembra 1428. Takoj spet zasledimo isti imeni, ki sta že od leta 1413 oziroma že nekaj let poprej): stiški Erazem in (kostanjeviški) Lavrencij. Kdo naj postane v Stični opat? Erazem je napravil z Lavrencijem dogovor. K temu pridejo še številni zakoniti predpisi, ki avtomatično zahtevajo odstavitev Lavrencija kot opata v Stični. Kako sta vizitatorja iz tako oddaljenega deželnega vpogleda vizitacijo izvedla, v dokumentih generalnega kapitlja naslednjega leta (1432 oziroma koncem 1431) ni poročano. Že Milkovicz (oc.) sodi, da bi Lavrencij morda odšel iz Stične v Kostanjevico. Kostanjeviška opatografija še ni obdelana. Milkovicz je gradil svoj spis izključno na zgodovinskih listinah (do takrat znanih in objavljenih). Podobno oporo za vrsto opatov imamo tudi v Mlinaričevi Topografiji (Maribor 1972), ki se naslanja le na listine zemljiškega pomena. Primerjajmo kostanjeviški opatski katalog, ki ga uporablja DR z zgodovinskimi listinami. Listine imajo sledečo vrsto: Albrecht (ali Albert) še 11. aprila 1387. Andrej med 1391 in 1408. Mihael brez letnice. Blaž 1417 in sredi septembra 1420 (13. 1. 1426: „pokojni opat Blaž je bil zastavil Ostrog...“ – Mlinarič oc. 83). Andrej brez listine. Emerik 30. 11. 1431. Lavrencij 1436 in še 1448. Egid 1450 in 1455. Erazem 1460 in 1461. Egid 1467 in 1475 (stiški konventual). Leonhard 1479. Konrad 6. 3. 1480. Martin 12. 5. 1483. Jurij 1490. Nasproti tej vrsti ima *kostanjeviški katalog* (po DR II) sledeče opate, ki jih deloma numerira: 17ti Albert 1380-1382. 18ti Tomaž 1382-1389. 19ti Andrej 1389-1391. 20ti Mihael 1391-1414. 21ti Blaž 1414-1417. 22ti Andrej 1417-1427. 23ti Lavrencij 1427-1434. 24ti Egid 1434-1454. 25ti Erazem 1454-1461. 26. Egid II. 1461-1475. Dalje slede, kakor se vrste po zgodovinskih listinah. Zgodovinska vrsta in časovna vlada po listinah je popolnoma različna od kostanjeviškega hišno-redovnega kataloga! Kako da so mogli priti do takega nesoglasja! Kazno je, da so kostanjeviški kronisti polagali več vrednosti na število vladnih let kakor pa na zapovrstnost.

EMERIKOVO VPRAŠANJE

Iz definitivnega povelja generalnega kapitlja sredi septembra leta 1431 na opata iz Säusensteina in iz Foligna moramo sklepati na Lavrencijevo odslovitve iz Stične. Lavrencij je bil v vseh funkcijah, tako redovnih kakor cerkvenih, priznan kot opat v Stični. V opatski zapovrstnosti se na kostanjeviški katalog ne moremo opirati. Ne v odlokih generalnega kapitlja ne v rein-skem arhivu ni omembe o izidu vizitacije koncem leta 1431 oziroma začetkom naslednjega leta. Iz poznejšega razvoja smemo soditi kombinirano oziroma kompromisno rešitev. „Dogovor“ je bil že leta 1429 osnovna debata. In sicer med Lavrencijem in Erazmom oziroma njegovimi pristaši. Kompromisna rešitev je bila že takrat na roki. Erazem kot ekonomski vodja (celerar) je itak „desna roka“ v samostanu. S tem še ni bil zadovoljen. To mu je bilo še premalo, kakor moremo psihološko sumiti. Po

Listinah nastopa v Kostanjevici zadnjič opat Emerik 10. 11. 1431, za njim Lavrencij od 1436 dalje. Po kostanjeviškem katalogu pa je Lavrencij med 1427 in 1434. Za tem pride Egid do 1454 in šele za njim Erazem sedem let dolgo od 1454 do 1461. V Stični nastopa za Lavrencijem Emerik s priimkom Perenny. Pucelj sklepa iz imena, da je madžarske narodnosti, a ga originalni katalog ne sprejema v vrsto opatov. Resno dvomimo, da sklepa le iz imena na narodnost. Morda je bila zraven v starejših zapisih še popolnejša oznaka, da naj bi bil iz Topuskega ali iz zagrebškega otoka sv. Jakoba. Vprašanje je odprto. Pucelj in drugi hišni kronisti pišejo dosledno, če jim manjka točnih datumov, nastop naslednika v naslednje leto, torej leto za koncem prednika, čeprav je po listinah nastopil v istem letu s prednikom. Po tem izražanju bi Lavrencij končal leta 1432, kar bi se skladalo z nalogom generalnega kapitlja leta 1431. Podobno postopajo tudi pri Emeriku, ki naj umre 1441 in torej sme naslednik nastopiti šele 1442; in sicer po IP neznanega meseca, po I2P (fol. 12) leta 1441, dočim mu zapiše v nekrologu smrt na 12. junij (isto tudi NF).

V zapleteno stiško zadevo se vsaj posredno vključi tudi reformni bazelski koncil (1431-1449). IP koncil pohvali, ker je Stični potrdil privilegije (1444) ter na posredovanje cesarja Friderika opatom dal privilegij pontifikalijev (leta 1446: „quod magno pro ceteris monasteriis illarum partium decore et ornamento praeefulgeat, aliasque plurimum insigne et nobile existat“). Koncil začenja januarja 1431, resno delo pa se začenja šele oktobra 1432, ko dobi nižji kler večino nad škofi (spomladi 1433 imajo tri petine!). Cistercijanski red (z generalom na čelu, juristi in profesorji) je številno udeležen na sejah. Na generalnem kapitlju septembra 1433 prevzemajo koncilski sklep z dne 13. julija 1433 (12. seja – Mansi 29, 62) „de electione abbatis“: „Ex nunc in antea omnes et singuli monachi Ordinis in abbatem electi et confirmati in generali capitulo ipsorum electionem et confirmationem immediate sequente personaliter compareant ... sunt legitimo praepediti ... per proprium et sufficientem nuntium generale capitulum certificare tenebuntur“. Volivec mora podpisati juramentum, da voli pred Bogom in vestjo najboljšega brez „promissione aut datione alicuius rei temporalis, seu prece per se aut alium interposita“. (Canivez 4, n. 39).

Generalni kapitelj leta 1429 (Canivez oc. n. 72) prepoveduje kontrakte razen „v mejah papeških statutov“. Takrat je prikrito povedano, da je reinski vizitator ali dovolil ali vsaj toleriral kontrakt med Erazmom in opatom Lavrecijem. Papeški statuti so v konstituciji „Fulgens“ papeža Benedikta XII. z dne 12. 7. 1335. V točki 9. dekret predpisuje, da morajo biti „contractus“ s konventnim dovoljenjem ter potrjeni z opatovim in konventnim pečatom. „Contractus“ opiše z „gesta hominum“. Torej podvzemi, sklepi, dogovori, ki se običajno zapišejo za vedno preveritev. V tej zvezi papež (sam bivši opat v francoskem samostanu Frontfroide, 16. 12. 1334 izvoljen za papeža, znan po reformi redovnega

in svetnega klera kakor tudi kurije in cerkvene države) odreja, da „mora opat in konvent vsak s svojim pečatom overoviti, kar opat na izrecen posvet s konventom sklene in zapiše“ (Canivez 3, str. 415). Naslednjega leta (1336) se generalni kapitelj ponovno obrača na imenovani papeški dekret in ga ponavlja v razširjeni obliki: „Sploh noben odlok, sporazum ali dogovor – ordinatio, conventio vel contractus, naj ga kdorkoli izda, nima veljave, če se ne sklada s papeževim statutom. Nekateri naši opati in konventi so napravili odloke in dogovore, ki se ne skladajo z gornjimi določili kakor npr. da smejo na določene dni jesti meso, o izdatkih, prejemkih, miloščini, kvaliteti in kvantiteti jedi. Vse take kontrakte in navade (contractus seu consuetudines) generalni kapitelj vsepovsod prekličje in črta“ (Canivez 3, 441). Papeški statuti so bili leta 1429 še životvorni v redu. Koncilski dekret, ki ga generalni kapitelj septembra 1433 prevzema in obvezno objavlja, odreja tudi za voljenega, da mora biti zakonite starosti, čiste nravi (moribus gravem) izobražen in tudi sposoben. Če volijo drugače in drugačno osebo, je izvolitev kot taka razveljavljena in nična. Simonističnim volivcem je poleg drugih kazni hkrati ipso facto odvzeta za vselej volivna pravica. Simonistično izvoljeni in kot tak potrjeni je avtomatično izobčen, dokler ne resignira. Za vselej mu je onemogočena ponovna izvolitev.

Že pred vojvodom v Innsbrucku aprila 1429 se čuti, da opat Lavrencij ni bil tedaj član stiškega konventa. Kapitelj leta 1431 točno pove, češ da je „intrusus“, torej od zunaj nekje po neki zahrbtni kupčiji tja prišel. In sicer je bil tamkaj poprej le navaden redovnik ter je šele v Stični dobil benedikcijo. Izredna vizitatorja v polnomočju generalnega kapitlja imata s seboj celotno obtožnico, v kateri je najhujša oznaka „naj bi bil simonistično izvoljen“. Kaj ga po dekretu „Fulgens“ čaka, je jasno. Leta 1420 je „frater Lavrencij iz Konstanjevice“ skupno s stiškimi konventualom Martinom na lastno roko šel v svetno dušno pastirstvo. Imel je s Stično zveze. S svojim opatom Blažem je bil tudi v odklonu. Opat Blaž sam po vizitaciji leta 1420 preneha. Vladal naj bi tako po zgodovinskih listinah kakor tudi po kostanjeviškem katalogu štiri leta. Za njim je deset let premora, dokler 30. 11. 1431 ne srečamo Emerika. Milkowicz sprejema po Hizingerju za leto 1427 opata Andreja. Ali je ta istoveten z Andrejem, ki prihaja po listinah med 1391 in 1408, sedaj še ne moremo reči. V stiškem nekrologu (prepis iz leta 1496 – GMS 1940) prihaja pod 6. novembrom kostanjeviški Andrej. Ta bo verjetno Andrej, ki je stiškega Petra podpiral proti Lindeku (npr. DR II, 74). Stiški opat leta 1432 ni pri patriarhu dobro zapisan, ker mu je odvzel beneficij sv. Danijela pri Celju (Grebenc, Gospodarska str. 88). Morda posega patriarh prav v mejo med odstavljenim opatom Lavrencijem in naslednikom.

Lavrencij in Emerik prihajata po listinah tako v Stični kakor v Kostanjevici. *Stiški katalog* (pred Pučljem) prizna doma le Emerika, dočim *kostanjeviški* tam le Lavrencija. Po listinah nastopa v

Kostanjevici najprej Emerik, nato pride Lavrencij. V Stični je prav obratno: najprej Lavrencij in za njim Emerik. Tako je po listinah. Leta 1420 je podan frater Lavrencij kot kostanjeviški konventual. Da je opat Lavrencij iz Stične moral izginiti, ni nobenega dvoma po vsem, kakor govore redovni dokumenti. Emerik je v Kostanjevici še 30. novembra 1431. V Stični pa je zgodovinsko izpričan šele in le leta 1437 sredi maja. Takrat ima spor s šempeterskim župnikom v Ljubljani, ki ga dolži, da so po njegovi krivdi izginile stiške privilegijske listine (orig. v nadškof. arhivu v Ljubljani). Akt ne pove, kakšni privilegiji naj bi bili. Bazelski koncil izrecno potrdi privilegije v bulah papeža Inocencija 4. (1243-1254) iz leta 1246 (orig. v SA) in Aleksandra 4. (1254-1261) iz leta 1255 (IP 30). V prvi buli je rečeno, da škof oziroma ordinarij ne sme redovnike siliti na sinode razen v verskih vprašanjih (nisi sit pro fide), v drugem pa samostane oprošča dajatve od hišnih potrebščin, med drugim od vina, volne in živine, kakor tudi pravico, da sme terjati dediščino svojih konventualov. V tej zvezi razpravlja tega leta generalni kapitelj zapovrstno na treh sejah važna vprašanja (Canivez 4, str. 435 sl.). V točki 51. ožigosa kot redovni škandal, če opati in konventuali v medsebojnem prerekanju apelirajo na neredovno instanco. Kdor kaj takega stori, je ipso facto ekskomuniciran in mora v zapor po odmeri generalnega kapitlja. „Če je pa kak opat ali redovnik tako bedasto nespameten, da se v zaščiti svojih pravic pri samostanski upravi in službah ne posluži papeških privilegijev, ki so bili redu neštetokrat dani in obnovljeni kakor tudi redovnih statotov, ter gre pred svetnega razsodnika, določa generalni kapitelj, da so vsi samostanski prebivalci kraja in grangije, ki se tožbarijo, izobčeni in so jim odvzeti vsi privilegiji, dokler traja obravnava. Če vizitatorji za tak slučaj izvedo, morajo takoj in sicer pod kaznijo odstavitve iti v tisti samostan, kjer se opati in menihi pričkajo ‚super iure alicuius monasterii in possessorio vel petitorio‘, pa naj uporabljajo redovno ali neredovno pot, in naj poverijo gospodarsko vodstvo priorju in ekonomu ali drugim samostanskim osebam, dokler spor ni rešen in se pod *enim opatom* stanje pomiri. Pri naslednjem generalnem kapitlju naj vizitatorji točno poročajo.“

Naslednja točka (52.) je po notranji vsebini navezana na prejšnjo. Generalni kapitelj tu trdi, da med redovniki večkrat nastaja zamotano vprašanje, če se opat, ki je bil iz drugega samostana prevzet, opatiji odpove ali pa naj je bil odstavljen, če se sme vrniti v svoj prvotni samostan in tam ostati, in pa če mu ondotni opat sme zabraniti povratek. Kapitelj razsoja: razrešeni opat se sme vrniti v samostan svoje stabilite in obljub, razen če opat in konvent dotičnega samostana nimata resnega razloga proti njegovemu bivanju v samostanu.

V tej smeri gre razprava v naslednji točki (53.) dalje. Generalni kapitelj ukazuje vizitatorjem in sicer pod kaznijo depozicije, da odstavljenim ali resigniranim opatom ne smejo povečati penzije

nad vsoto, ki jo določajo tako redovni kakor papeški statuti. Če se je ali če se bo kaj takega zgodilo, sedanji kapitelj razveljavi in anulira ter take opate kaznuje kot nepokorne papeškimi in redovnim privilegijem. Tudi točka 56. ima odsev reinskoga vizitatorja (Janez Aichstetter, od okr. 1433 do 1439, je v sporu s konventom resigniral in odšel v Zagreb, kjer umre – Stift Rein 53 sl.): Pater abbas, ki zanemari nujno vizitacijo podložnega samostana, ali se da z darovi podkupiti, če pri vizitaciji ne nastopi proti izrodkom, ali pa če pri nastavitvi opata ne postopa po redovnih institutih o kanonični volitvi, temveč v lastni avtoriteti promovira nove opate, često nevredne in za pastoralno službo nesposobne, mu generalni kapitelj za pet let odvzame vizitacijsko pravico, ki preide na njegovega neposrednega predstojnika. Vsakemu takemu opatu je ipso facto odvzet opatski čin za vselej, od njih postavljeni opat se ne sme smatrati za opata; od redovnikov zahteva, naj mu odpovedo pokorščino.

Da je Stična udeležena leta 1437 pri težavah, ki jih obravnava generalni kapitelj, je najprej dokaz privilegijska listina papeža Aleksandra (v drugi polovici 16. stoletja so jo spravili adakta in jo uporabili za urbarski ovoj). Glavna vprašanja in nepravilnosti so naslednja: 1. Rekurz na svetnega rzsodnika. 2. Opat se s konventom prička za samostansko vodstvo – super iure monasterii in possessorio (točka 51). 3. Ali se resignirani ali odstavljene opat more vrniti v svoj prejšnji samostan in ali mu tamošnji samostan sme ubraniti vrnitev (točka 52). 4. Vizitor se je dal z darovi podkupiti pri volitvi podložnega opata in je promoviral opata v lastni avtoriteti mimo kanoničnih predpisov. Tak opat je deklariran kot odstavljen. Konvent mu odvzame oblast in odpove pokorščino (točka 53 in 56). 5. Nastavi se nov opat (točka 56). 6. Spor je vsaj med dvema opatoma v istem samostanu. Le eden naj ostane.

„Svetni rzsodnik“ je bil leta 1429 deželni knez (vojvoda Friderik). Ta je še sedaj vsekakor opora opata Lavrencija oziroma naslednika (Friderik umre 24. junija 1439, je sin Leopolda in Viride, ki je pri samostanu umrla in bila tu pokopana). Leta 1437 naroča vojvoda deželnemu glavarju, naj štiti samostanske podložnike ter privilegije (IP 81, 12P, Gospodarska 89, kjer je izrecno potrjen privilegij za Novo mesto). Ebrachški kot reinski vizitor napravi v Reinu leta 1438 vizitacijo z nastavitvijo svojega konventuala za opata (Stift Rein str. 54). Rein, Stična in Kostanjevica so bili v podobnih notranjih konfliktih. Novi reinski vizitor je moral vsekakor poseči v stiško-kostanjeviško vprašanje.

Oprijemljiva hipoteza, da je stiški Lavrencij bil pred letom 1429 kostanjeviški konventual, da je v Stično bil sprejet simonistično ter dalje, da sta kostanjeviški opat Emerik in stiški Lavrencij zamenjavala svoji mesti, dobiva leta 1437 verjetnost. Bila bi nastopila kompromisna rešitev in sicer verjetno pod vplivom vojvoda Friderika: Lavrencij naj gre nazaj v svoj obediencielni samostan, od tam pa naj pride v Stično tamošnji Emerik. Slednji pa mora

iz Stične po odlokih generalnega kapitlja nazaj v svoj izhodniščni samostan. Novi reinski vizitator izvede kanonično volitev, iz katere pride domačin Matej Zaletel. Matej je bil istega dne „Electionem, installationem et confirmationem“ pod predsedstvom reinskega vizitatorja „rite et canonice factas et celebratas, etc. ut in forma consueta“. „Forma consueta“ je točneje popisana „utj in decreto, cui haec praesens nostra diffinitio plenius continetur, idem praesens Capitulum generale confirmat, ratificat et approbat“ (Canivez 5, str. 507). Odlok pa je prevzet iz dekreta bazelske sinode leta 1433, ki je bil že poprej podan. Isti dekret je bil uporabljen pri Janezu Cerarju, ko ga je generalni opat potrdil 30. 1. 1535, ker je bil prednik Klemen odstranjen. Odsev dekreta je viden še celo koncem 16. stoletja, ko generalni opat potrdi Lavrencija Zupana 1. marca 1599, čeprav je bil že 21. aprila 1580 izvoljen (RA, A IX, 11 – verjetno je reinski vizitator pozabil javiti na pristojno mesto). Leta 1446 dobi od papeža Evgena 4. pontifikalije (istočasno tudi Rein, Neuberg in Dun. Novo mesto – 12P pravi, da jih daje bazelski koncil). Morda bo iz Zaletelovega časa nad vhomdom iz križnega hodnika v cerkev: klečeči votivator s transparentom v roki pred sedečo Marijo z detetom v naročju. Cearsarsko pismo iz leta 1446 z izredno pohvalo „magno pre ceteris monasteriis illarum partium decore et ornamento praeferat“ bi kazalo na nekaj podobnega. Saj je bil križni hodnik že poprej lepo poslikan. Tudi od strani reda (vsekakor potom posredovanja reinskega vizitatorja) je opat imel ugled. Leta 1447 je na generalnem kapitlju ponovna zahteva po samostanski reformi in ponovno naslednjega leta in sicer na zahtevo papeža Evgena (Canivez 4, 1448, 15. 6.). Kapitelj določi štiri primarne opate, naj v svojih linijah izvedejo reformne obiske. Morimundski je med 25. in 28. majem 1448 v Neuburgu (Zg. štajerska). Takrat podredi Stični cisterco v Topuskem, kjer nastavi stiškega ekonoma za administratorja. Še nad sto let kasneje, ko je Topusko prenehalo pod stalnimi turškimi vpadi, ga je zagrebški škof dobil v last (imenuje se opat Topuskega), piše stiški Zupan v Rein leta 1593, da je iztaknil dokument, kjer stoji, da je Stična materinski samostan Topuskega. Sprašuje, kaj naj ukrene (RA). Kakšen je bil odgovor, ni zapisano.

Kostanjeviški katalog ima vrsto opatov numerirano, vendar z zgodovinsko vrsto ni vzporedna. Imenuje le enega Andreja in tega postavi pred Blaža, čeprav prihaja po dokumentih pred njim in za njim. Lavrencija postavlja pred Emerika, kar je zgodovinsko narobe. Egid prihaja prvič za Lavrencijem po 1448 do okr. 1455 in drugič med 1467 in 1475. Med njima pride Erazem. Leta 1457 veleva generalni kapitelj vetrinjskemu vizitatorju, naj nemudoma obiše Kostanjevico in jo vizitira (debite informandum de desolatione) (Canivez 5, n. 57). Izid akutne vizitacije je bil vsekakor novi opat, ki se imenuje Erazem. Po listinah srečamo Erazma med 1460 in 1461, dočim ga njihov katalog postavlja med 1454 in 1461. Naj je Erazem istoveten s stiškim iz leta 1429 in

1430, bo treba vsekakor pritrditi. Njegov naslednik Egidij je stiški konventual. Toliko smemo trditi že izza časa Lindeka, da sta si izmenjavale Stična in Kostanjevica opata kakor tudi konventuale. Saj to zahteva naravnost teritorialni, duhovni in versko-slovenski odnos. Vidimo, da je potom rešitve stiškega problema v prvi polovici 15. stoletja, deloma rešen in pojasnjen tudi kostanjeviški katalog.

BRATOVA NOVA MAŠA

Čas po drugi svetovni vojni je imel svoje, za zmagovalce značilno ime, rekli smo mu „čas po osvoboditvi“, bil pa je tudi čas obnove številnih ruševin in gradnje novega. Na deželi pa ni bilo zbombardiranih naselij. Ihtava zagnanost novih gospodarjev, ki so hoteli graditi čim hitreje ravno tako novo in seveda boljšo človeško družbo, se je kazala na drug način. Razlaščeni kmetje so na preostali zemlji težko dihali pod težo starih in novih dajatev. Plačevali niso samo davkov, ki so bili za težke poveljne čase previsoki, temveč so morali oddajati tudi od oblasti določeno število prašičev ali goveje živine. Obdavčeni so bili tudi po številu sadnih dreves in lesenih voz. Razen tega so morali kmetje pri vsem tem še stalno imeti slabo vest in se počutiti kot sovražniki novega časa, ker so sploh še nekaj lastnega imeli in hoteli še naprej imeti. Med tem se tudi najemnikom in dninarjem novi čas ni tako prijazen smehljaj, kot so le-ti ob koncu vojne pričakovali. Tuje koče in hiše, v katerih so živeli, tuja zemlja, ki so jo obdelovali, nič od vsega, kar so pričakovali, da bo v novem času pripadalo njim, ni postalo njihova last. Vse je bilo podržavljeno in najemniki so postali dninarji na državnih posestvih, ki so vsepovsod poganjala iz tal. Mlajši in srečnejši so našli delo v podržavljenih tovarnah in večjih obratih blizu svojega doma. Novi čas, čas po osvoboditvi, je bil v marsičem zares nov in je metal ljudi iz ustaljenih oblik življenja in mišljenja. Toda ljudje se niso mogli samo prilagojevati novemu, ampak so skušali tudi po prastarem človeškem izkustvu nadaljevati tisto, kar je že od nekdaj veljalo za dobro in potrebno. Tako tudi moj najstarejši brat!

Ta se je sredi razburljivih začetkov novega časa znašel v zadnjih letih bogoslovja. Vsi domači smo sprejeli prihod tiste pomladi z večjo napetostjo, saj smo vedeli, da se nam čas, ko bo brat „pel novo mašo“, tako smo novomašniško posvetitev v ljudskem jeziku lepo imenovali, zelo hitro bliža. Že tedne pred tem so se začele velike priprave. Ozračje je bilo polno veselega pričakovanja. Sosedje, sorodniki, prijatelji in znanci so kazali veliko pripravljenost, da nam priskočijo na pomoč. To nas je navdajalo z zaupanjem, toda tudi seznam povabljenih gostov je stalno naraščal. Medtem ko je brat z vedno bolj resnim in ponotrnanjem izrazom na obrazu prihajal domov, so tri starejše sestre z vaškimi dekleti pletle zelene vence iz tise in pisale napise. S sestro dvojčico sva bili še napol otroka in temu primerno radovedni. Bili sva

povsod, kjer naju je kdo potreboval, a dolgo nikjer. Tiste dni sem se lahko veliko čudila vsemu, kar se je dogajalo okoli mene, in zato živijo tisti dnevi v mojem spominu kot dnevi polni degljanja navzven in navznotraj.

Kozolec, v katerem so drugače stali vozovi in se v lesenem tramovju, ki smo ga imenovali „štant“, sušili žitni snopi in detelja, je bil sedaj strogo pometen. V temnorjava zemeljska tla je mlajši brat skupaj s sosedi zabijal noge za dolge lesene mize, nalašč za to priložnost zbite iz lepo odžaganih desk. Na koncu kozolca pa je bila počez postavljena miza za novomašnika, starše, novomašnikovega druga in druge duhovnike. Za njo je od vrha do tal visela rjava zavesa s slavnostnim vzklikom na čast novomašniku. Delovala je kot praznične občutke vzbujajoča kulisa na velikem gledališkem odru, omiljevala pa je tudi prepih v na vse strani odprtem kozolcu. Iz kozolca sem tekla v hišo, zdaj v kuhinjo, zdaj v klet, in vedno, kadar so se pomerjale obleke ali sprejemala darila za novomašnika, v zgornjo hišo. Bili so novi, a težki časi, kar sem tudi jaz čutila. Ob novi maši je bilo potrebno pogostiti okoli dvesto ljudi. Zato je bilo razumljivo, da je moja mama namesto desetih dragih vinskih ali kavinih servisov za brata, bila bolj vesela podarjenih jajc, orehov in sladkorja.

V kuhinji je takrat imela kuharica Marica neomejeno oblast. Ker je bila na glasu kot ena najboljših kuharic daleč naokoli, jo je mama poklicala na pomoč. Svoj čas je kuhala odlične jedi za ljudi, ki so se imeli za imenitne, z leti pa se je iz mesta umaknila v domačo vas, kjer ni bilo velikega ženitovanjskega ali krstnega slavlja brez njene kuharske umetnosti. Sivolasa, a gibčna, je skakala okoli visokih loncev, tekla v „kambro“ poleg kuhinje z novo torto v roki in dajala navodila mojim trem odraslim sestram, ki so ji sledile ob vsakem koraku. Tudi mene je zvalo večkrat tja v tisto majhno sobico, sredi katere je stala velika temnordeča miza s klopmi. Če si dvignil težki kvadratni pokrov in ga potisnil nazaj, se je pokazala votla notranjost mize. Temu prostoru smo pravili „mendrga“. Mama je v njem mesila vsak teden kruh in ga pustila notri vzhajati. Na tej mizi in na okoli nje stoječih klopeh so se sedaj hladile torte vseh vrst: čokoladne in biskvitne, orehove in ajdove. Sline so se mi cedile ob pogledu na vse te dobrote, saj jih v tistih časih ni bilo skoraj nikoli na mizi, niti za največje praznike ne. Kako vesela sem bila, če mi je mama ob povratku iz velike vasi dala pest zemeljskih oreškov ali nekaj suhih fig. Kaj mi je takrat pomenila ena pomaranča ali mandarina; saj si je skoraj nisem upala pojesti. Kako smo se čudili svojevrstnim čokoladam iz ameriških paketov, čeprav so bile dvomljive kakovosti. Tako sem se z otroško zavzetostjo čudila tem tortam, ki so nastajale pred mojimi očmi in so jih spretno roke oblivale z belimi in rjavimi glazurami, krasile z rožami in napisli.

Medtem je imel сосед, ki je zlasti pozimi hodil od hiše do hiše in klal prašiče ter delal krvave in mesene klobase, v kleti polne

roke dela. Kadarkoli sem skočila k njemu, me je sprejel z mirnim in urejenim obrazom, pogovarjal se je z mano z blagovzvočnim glasom, v katerem ni bilo prizvokov surovosti ali skrite napadalnosti. Vsi so ga kratko klicali z njegovim imenom Lipe, kar sicer med kmeti ni bila navada. Bil je priljubljen, kot da nikoli še ni nikogar motilo, da ga je navadno bilo mogoče videti v krvavem predpasniku in z okrvavljenimi rokami. Spet sem se morala ob pogledu nanj na tihem čuditi, da ta mirni, vedno trezni človek zmore ubijati živali s tako hladnim in preišljenim sunkom v srce. Poznala sem prepirljive in neprijetne ljudi, ki niso mogli niti po vrtenju omamljeni kuri z enim zamahom sekire presekat vrata. Tudi zame je bilo Lipetovo opravilo strašno. Tekla sem iz hiše in si vsa solzna mašila ušesa, kadar je zrak sekalo pretresljivo cviljenje umirajoče živali.

Med številnimi ljudmi, ki so takrat prihajali k nam in nam pomagali na vseh koncih in krajih, je bil tudi študent bogoslovja iz sosednje vasi. On je bil bratu določen za novomašniškega druga, vseh pet sestrá pa za novomašnikove družice. Črnelasi bogoslovec je stal mojemu bratu pri njegovih pripravah ob strani in je prevzel tudi skrb za nemoten potek novomašniške svečanosti. Z njegovim prihodom se je končala moja dotodanja brezskrbnost. Drug je namreč mene določil za častno nalogo, da na dan nove maše bratu pred cerkvijo izročim skrivnostni simbol za njegovo nadaljnjo poklicno pot: križ. Izročil mi je pesmico s tremi kiticami, ki jo je nalašč za to priložnost napisala mamina sestra, ki je kot usmiljenka živela v daljnem Beogradu. Ta je pisala lepe pesmi Mariji na čast, ki so jih potem sestre prepevale v kapeli bolnišnice, v kateri so bile zaposlene kot bolniške sestre. Pesmica je bila lahka in ganljiva. Skrila sem se pod jablano na vrhu griča in vadila, dokler je nisem znala na pamet. Vendar bogoslovec z mojim preglasnim načinom podajanja pesmi ni bil zadovoljen. Rekel mi je, da nisem na mitingu, kjer je treba kričati, ampak da si moram predstavljati svečano priložnost, ob kateri bom to pesem pred vsemi ljudmi bratu povedala — predno mu izročim križ. Res je, da so mi takrat brnele v ušesih udarne pesmi novega časa, ki sem jih pogosto morala na javnih prireditvah deklamirati, ker so v šoli zaradi mojih dobrih uspehov to od mene zahtevali. Končno je bil novomašni drug z menoj zadovoljen, moje srce pa je napolnila tesnobna zavest, da mi je zapupana važna naloga in da pri izpolnjevanju ne smem odpovedati.

Kočno je napočil dan, na katerega smo se toliko pripravljali. Jutro je bilo sončno. Od vseh strani so prihajali številni gosti peš in na kolesjih. Zbirali so se pred vhodom v slavnostno okrašeni kozolec, pred katerim sta stala dva visoka mlaja in nosila napis: DOBRODOŠLI! Medtem smo imele sestre v izbi veliko opravka s svojimi pričeskami. Za to priložnost izposojene dolge bele obleke so bile poročne obleke maminih prijateljic in znank. Vsaka je imela drugačen kroj in je bila iz drugačnega blaga, a moje odrasle sestre so se mi v njih zdele starejše in lepše kot navadno, medtem ko sem se jaz v svoji birmanski obleki počutila

ob njih manjšo in neznatnejšo kot sicer. Zaradi mojega nastopa pred cerkvijo si je sestra dvojčica, ki je bila v takih stvareh mnogo bolj spretna kot jaz, prizadevala, da bi polepšala in ukrotila moje gladke, tanke in temu primerno neubogljive lase, saj s svojimi, ki so bili že po naravi košati in rahlo nakodrani, ni imela skoraj nobenega dela. S tesnobo v srcu, rahlo razburjena od vsega, kar se je z vedno večjo naglico dogajalo okoli mene, v duhu zmeraj znova ponavljajoč tetino pesmico, sem sedela na štirioglatem stolu v izbi in se prepustila sestrinim rokam. Ta je v štedilniku, na katerem se je že v velikanskih loncih kuhala novomašna juha, našla vedno dovolj žerjavice, da je v njej razbelila črne kleščice nenavadno podolgovate oblike. Nekoliko streslo me je vsakič, ko je sestra prišla skozi kuhinjska vrata in se mi približala z razbeljenimi in kadečimi se kleščami za friziranje, saj bi mi s tem krutim frizerskim orodjem lahko takoj zažgala lasé. Toda ona je to nevarnost že dobro poznala. V roke je vzela časopisni papir, ga prijala s kleščami in jih nekajkrat zaobrnila na levo in na desno. Papir je počrnel, pokadilo se je in zasmrdelo po ožganem, a kleščice so se pri tem primerno ohladile. Nato je sestra vzela v roke močnejši pramen mojih, s sladkorno vodo namočenih las, jih prijala s kleščami in napravila z njimi več zasukov v eno samo stran. Ko so se lasje posušili, jih je s kleščami spet odvila in jih potegnila ven. Za tem so naviti lasje spet sami skočili skupaj v podolgovat, na vrat viseč koder. Po dolgotrajnem sedenju na stolu sredi izbe sem končno imela polno glavo teh kodrov in še nečimrni strah, da se mi bodo prehitro razpustili.

Mlajši brat je že odpeljal praznično oblečene starše, brata novomašnika in njegovega druga v pet kilometrov oddaljeno farno vas, ko smo se vse sestre kot novomašnikove družice podale na pot. Morale smo iti peš, ker je bilo premalo konjskih vpreg. To nas ni motilo, saj smo bile dolgih poti v šolo ali k maši navajene, bilo pa je nerodno po razvoženi, prašni in z večnimi lužami pokriti poti pešačiti z do tal dolgo belo obleko, ki bi morala ostati čista za slavnostno novo mašo v cerkvi. Pomagale smo si, kot smo vedele in znale, dokler se nas ni usmili mlajši brat, ki nam je prišel s kolesjem naproti, potem ko je pri župnišču oddal svoje prve popotnike.

Končno sem se znašla skupaj z otroki iz farne vasi in sestro dvojčico pred velikanskimi cerkvenimi vrati na moški strani. V roki sem držala velik novomašniški križ, ki je bil za to priložnost lepo okrašen z venčkom asparagusa in belih nageljnov. Na desni strani cerkve je stalo župnišče. Tam se je medtem, ko sem z otroki čakala pred cerkvenimi vrati, odigral prvi prizor novomašne svečanosti, ki ga jaz nisem mogla videti. Ko je brat novomašnik prišel z duhovniškim spremstvom iz župnišča, je po kratkem nagovoru blagoslovil na tleh klečečo mamo in očeta, nakar je skupaj z obema, z duhovniki in številnimi verniki počasi šel okoli cerkve proti cerkvenim vratom, kjer sem ga skupaj z ostalimi otroki pričakovala jaz. Ko sem zagledala veliko mno-

žico ljudi, kakršne ni bilo niti ob birmanjih in za največje praznike, se mi je tesnoba občutkov, ki me je spremljala že vse jutro, stopnjevala do glasnega udarjanja srca. Stala sem na stopnicah čisto spredaj in držala v rokah križ, ki ga od razburjenja nisem več čutila. Nenadoma sem zagledala brata čisto spredaj, v svečanem belem ornatu z zlatimi vzorci, tudi njegovi svetlolasi kodri so bili zlatorumene barve, njegov obraz pod vtisom belih oblačil zelo blede, oči od notranjih pretresov rahlo rdeče obrobjene. Pozorno je čakal na moj nagovor. Zbrano in z neko strogo resnostjo na obrazu, ki je bila zame kot za sestro nova, celo tuja, me je poslušal, ko sem začela z odločnim glasom:

*„Pozdravljen mašnik Večnega,
ki stopaš v drago nam svetišče,
prosi danes in vedno za nas Bogá,
da nas s svojo ljubeznijo obiše...“*

Ko sem govorila in gledala predse, so se kot v megli pojavili pred menoj številni obrazi, med katerimi sem prepoznala očeta in mater in neko daljno sorodnico, ki so ji v potoku tekle solze iz oči. Kar naenkrat se mi je zazdelo, da se ob predaji križa v bratove, od mašniškega posvečenja za zmeraj posvečene roke, dogaja nekaj usodnega, neizrekljivo skrivnostnega, kar vso to množico ljudi pred menoj vznemirja in globoko pretresa. Sredi pesmi mi je zmanjkalo moči in predno sem se do dobra zavedela, da me vsi ljudje poslušajo in čakajo na to, kaj bom povedala, me je pretresel jok in mi vzal glas. Ne vem več, kako je brat takrat prišel do svojega križa. Mogoče ga je moral celo sam vzeti iz mojih rok. Ko sem spet prišla k sebi, sem bila že v cerkvi med sestrami novomašniškimi družicami. Bilo me je sram moje občutljivosti, toda kmalu sem opazila, da se slavje, kljub temu nemoteno nadaljuje in je množica svojo radovednost spet usmerila drugam. Častno pridigo na bratovi novi maši je imel starejši duhovnik, ki je bil zadnji novomašnik v veliki farni vasi — in to pred celimi petdesetimi leti, pa še on ni bil pravi domačin, ampak je s svojo družino tu le začasno stanoval, torej je bilo razumljivo, da se je redkega dogodka udeležilo ogromno ljudi tudi iz vseh okoliških vasi in da v sicer veliki cerkvi ni bilo dovolj prostora za vse.

Slavnostno kosilo v kozolcu je med nagovori in napitnicami hitro minilo, vendar je pogostitev in praznično razpoloženje trajalo do večera, ko so se poslovili zadnji od številnih gostov. Bila sem rahlo nezadovoljna s seboj zaradi ponesrečene predaje križa, čeprav mi ni nihče nič očital. Bila sem dokončno potolažena, ko je mama rekla novomašnemu drugu, da bi verjetno kaka deklica iz vasi morala prevzeti mojo nalogo, ker je za sestro vse to preveč pretresljivo.

Medtem, ko smo še vse naslednje tedne med delom obujali spomine na veliki dododek, je oče lepega dne dobil vabilo, da se naj zaradi nujnega problema oglasi na občini. Težko smo čakali, ko se je vrnil z resnim obrazom. Rekel je, da mu je novi občinski

predsednik grozil s kaznijo, ker je za novo mašo zaklal vola, čeprav je imel dovoljenje le za zakol teleta in enega prašiča. Vsi smo vedeli, da nas je nekdo ovadil — in zraven še po krivici, ker vola res nismo zaklali. Saj ga zaradi vsesplošnega obdarovanja novomašnih gostov tudi ni bilo potrebno. Ker nam ni bilo mogoče ničesar dokazati, so obtožbe začele izostajati, dokler niso čisto izostale. Bilo pa je značilno za tisti novi čas, „čas po osvoboditvi“, da se je napadalno srečaval z vrednotami iz preteklosti, ki so pa bile tudi v novem času še dobre in potrebne.

akademska slikarka
marjanca d. savinšek
pariz

PLES BARBAROV (pastel)

MARJANCA D. SAVINŠEK: EKSODUS

(olje)

MARJANCA D. SAVINŠEK: SONATA

(olje)

MARJANCA D. SAVINŠEK: KRIZANTEME
(olje)

ANGELI ŠEPEČEJO O ONOSTRANOSTI

V roke mi je prišla knjiga Petra L. Bergerja: „A Rumor of Angels“ – „Angelski šepet“. Zanimalo me je, o čem naj bi angeli šepetali, zato sem začel knjigo prebirati. Ko sem tako po njej listal, sem opazil, da niso angeli v njej niti z besedo omenjeni. Čemu potem tak naslov? Ob koncu sem šele uvidel, da pisatelj v njej razpravlja o nečem, kar je v zvezi z angeli, o onstranstvu. Podnaslov na naslovni strani pove, kaj je vsebina knjige: O sodobni družbi in odkritju nadnaravnega.

Berger začenja svoje delo z že znano ugotovitvijo, da je transcendenca izginila iz sodobne družbe. Ker je ta pojem zelo širok in lahko pomeni vse, kar je s transcendenco v zvezi, vse duhovno, nadnaravno, versko, božje, se to pravi, da je vse to danes človeku tuje. Če se sodobni kritiki in komentatorji v čem ujemajo, se prav gotovo v presojanju verskega položaja. Transcendenca ni več tvorni element sodobne kulture. Taki lapidarni reki, kakor: „Bog je mrtev“, ali pa „Nahajamo se v pokrščanski dobi“, „Krščanstvo se je preživelo“, to dejstvo izpričujejo. Radikalni protestantski teologi govore o teh rečeh kot o zgodovinskih dogodkih. Alitzer npr. pravi „da je „Bog v našem kozmosu, zgodovini in naši eksistenci mrtev“. Sodobna kultura je, kakor pravi Pitirim Sorokin, empirična, tostranska, posvetna, pragmatična, epikurejsko-hedonistična, koristolovsko-materialistična.

To sekularizirano sodobno vzdušje so pripravljale prejšnje dobe, od katerih omenja samo prosvetljenstvo 18. in pozitivizem 19. stoletja. Prosvetljenstvo je naglašalo znanstveno sproščenost, pozitivizem pa to, kar se da s čutnim dokazati. Te struje so začele vtiliti transcendentno, zato to ni imelo več prostora v znanosti in življenju. Štirje velikani so zlasti s svojim delom oblikovali mišljenje teh dob: Darwin, Marks, Freud, Nietzsche. Darwin sam ni učil splošne evolucije, njegovi somišljeniki so pa že trdili, da se je vse razvilo iz ene same celice, tudi duhovno, nazadnje tudi vera. Marks je s svojo ekonomsko teorijo razložil začetke religije. Ta ni nič drugega, kakor projekcija ekonomskih razmer in želja. Ker je človek v stiski in gospodarski potrebi, si ustvarja vero in Boga. Freud je razlagal nastanek duhovnega in verskega iz podzavestnih, nevrotičnih utvar. Versko je nekaj iluzornega. Nietzsche je po Darwinu učil izbor in se dokopal do nadčloveka, moža lastne volje in oblasti. Nadčlovek ne potrebuje nobenega Boga, zato je Bog mrtev. Njegov nihilizem je služil sodobnemu ateizmu.

Namesto da bi še kaj več o tem sodobnem odklonu od duhovnega in transcendentnega razpravljali, naj raje navedem zelo zanimivo pričo, ki to stanje osvetljuje in potrjuje. Ta priča je knjiga Alvina Tofflerja: „The Future Shock“ – „Bodoči pretres“. Knjiga, ki obsega petsto strani, je vzbudila ogromno zanimanje. V šestih letih, odkar je izšla, je doživela sedemindvajset izdaj in to v milijonskih nakladah. Toffler opisuje sodobni in prihodnji razvoj v najrazličnejših panogah življenja. Ta razvoj, ki prihaja z nenavadno naglico, nas bo izkoreninil in uničil, če ga ne bomo obvladali. Njegovo delo ni kakšna izmišljotina alj bajesloven roman, marveč zelo realističen, znanstven opis bodočnosti. Vsi izsledki in ugotovitve so podprti s citati iz sodobne znanstvene literature. Avtor govori o znanosti, šolstvu, psihologiji, socialnem vprašanju, filozofiji, urbanizmu, industriji, tehniki, vladanju, zdravstvu, družini, umetnosti, trgovini, časnikastrvu, sploh o vseh pojavih in panogah žvljenja.

Sodobno žvljenje, pravi Toffler, označuje hitra in neprestana sprememba. Iz nekdanje trdne in mirne ustaljenosti danes prehajamo v neprestano spreminjajočo se prehodnost. Kar je danes novo, je jutri že staro in mora biti tako nadomeščeno. Izdelki nimajo več prave in trdne kakovosti. Več in več se vsak dan proizvaja in porablja. Industrializacija prehaja v superindustrializacijo. V bodočnosti bo npr. obleka kar iz papirja. Neprestano se selimo, nimamo več stalnih domov, celo svoje domove premikamo. Mesta se večajo, urbanizacija se širi in prehaja v metropolske kolose. Birokracija, ki zavira uspešno delo, bo s časom izboljšana z bolj preprosto in bolj uspešno upravo. Komputerji in kinetika bo k temu pripomogla, to se pravi k „adhokraciji“, kakor jo avtor imenuje. Obveščevanja je vedno več, več knjig, več časopisja, več novic po radiju in televiziji. Zdravstvo bo tako napredovalo, da bo lahko popolnoma spremenilo človekovo telo. Operacije bodo nadomestile pljuča, srce, oči, roke, noge. Nastalo bo vprašanje, če je tak spremenjen človek še ista oseba. Družina ne bo več potrebna, ker bo zakon samo začasen. Otroci bodo rojeni v tubah in vzgojeni v skupnih vzgajališčih. Šolstvo bo popolnoma spremenjeno. Sedanji šolski sistem se ozira samo na preteklost, treba ga bo usmeriti v bodočnost. Takih šol še nimamo. Obdelovanje zemlje bo dokraja mehanizirano, gospodarstvo in ves svet urejen. Vse človeštvo bo deležno zemeljskih dobrin.

Tofflerjevo delo je nekakšna kompilacija sedanjih in bodočih znanstvenih, industrijskih, gospodarskih pridobitev in iznajdb. Z njimi bo človeštvo doseglo sijajen razvoj. Avtor le registrira in opisuje, nazorsko pa teh reči ne ocenjuje. Kar najbolj preseneča v njegovem delu, pa je dejstvo, da pri vsem ogromnem naštevanju in razpravljanju duhovnosti sploh ne omenja. Ker je nikjer ni, ker nima nobenega vpliva, nobenega pomena. Zdi se, da je vse življenje samo nekakšen brezdušen mehanizem, da človeštvo nima nobenih idealov in nobene transcendentne perspektive. Vse je videti usmerjeno samo v materialistično potrošništvo in izživiljanje. V

tem oziru je njegovo delo, ker nima nobene prave duše, še hujši pretres, kakor pa ves materialni razvoj, o katerem govori.

Ta sodobni odklon od transcendentnega je torej zadosti orisan. Naj samo še omenim, kar bo morda koga osupnilo, da so celo angeli sami krivi, da je sodobno mišljenje tako pozitivistično in duhovnosti nenaklonjeno. Kako naj bi mogli angeli ustvarjati tako neduhovno usmerjenost? Takole se je to zgodilo: Vsa srednjeveška znanost je bila trdno povezana s teologijo in vernostjo. Vse, kar niso stari znanstveniki mogli s svojim znanjem odkriti in dognati, vse kar jim je ostalo skritega in nerazumljivega, so razložili s teološkimi razlogi. Teologija je bila vedno kraljica in krona vseh znanosti. Tako so npr. nekdanji astronomi razlagali geocentričen sistem s teološkimi prijemi. Po Platonovi zamisli je vse vesolje razdeljeno v devet obkrožij, v devet sfer. V sredi stoji zemlja, ki se ne giblje. Okrog nje se vrte najprej mesec, nato planeti, katerih je pet. Za njimi pride sonce, nato zodiak, to je pas zvezd, označen z znaki različnih živali. V zadnjem krogu je „primum mobile“, ki je brezsnoven in čigar energija vzdržuje vsa ozvezdja. Na vprašanje, kdo in kaj giblje te zvezde in vsa ozvezdja, ki ga astronomija ni mogla odgovoriti, je spregovorila teologija: angeli. Vseh angelskih zborov je devet in vseh teh devet zborov je zaposlenih v astronomiji v devetih zvezdnih okrožjih. Serafi gibljejo „primum mobile“, kerubi zodiak, prestoli Saturn in druge planete do lune, kjer so na delu navadni angeli.

Tej astronomsko-teološki teoriji in drugim podobnim razlagam ni nihče stoletja ugovarjal. Celó slavni Kepler (1581-1630) je verjel, da angeli vrte planete. Ti možje so poznali svete očete in brali spise Tomaža Akvinskega, Avguština, Ambrozija in druge, ki pravijo, da angelske moči vrtijo vesoljstvo. Nevidne sile je kaj lahko poosebiti in istovetiti z angeli. Preobrat je prišel s prosvetljenstvom, ki je take in podobne teorije z nasmeškom zavrglo. Dosledna znanost se ne more opirati na domišljijo in duhovičenje, marveč samo na oprijemljive dokaze. Tako so najprej angeli zgubili kredit, za njimi pa polagoma tudi duhovni in verski svet. Premnogim je transcendentno postalo navadna bajka, pravljica in mit.

To dekadentno, nihilistično mišljenje, ki ga Harvey Cox v svoji znani knjigi *Secular City* imenuje verski brodolom, je Petra Bergerja nagnilo, da je napisal svojo knjigo o angelskem šepetu. V vprašanju o realnosti transcendence pa ne pristopa s kakšnimi teološko-dogmatičnimi dokazi, za katere današnji svet nima posluha. Berger je protestant, profesor sociologije, zato prinaša nekaj sociološko-življenjskih pojavov, ki sami po sebi neokazujejo in na svojski način merijo na onostranost. Tak življenjski pojav, ki ga omenja, je npr. splošni človeški čut za red. Človek urejuje, ker je samo urejeno življenje in delovanje nekaj smiselnega, uspešnega in življenjskega. Brez reda ne moremo živeti in ustvarjati. Nered in kaos pomeni pogin in smrt. Red je torej nekaj večnostnega, je odsev božjega reda, je znamenje transcendence. Drugi taki pojavi s transcendenčno oznako so npr. smisel za igro, pri

kateri čas obstane in se spremeni v večnost; je kletev, s katero pošljemo krivca v večno pogubljenje; je humor, s katerim osmešimo človeške napake, pri tem pa nehote kažemo na ideale, ki so večnostni.

To je torej angelski šepet, četudi ne preveč glasan, kateremu je treba prisluhniti, če hočemo zaslutiti in odkriti resničnost onostranosti. Berger je hotel s svojim delom sodobni neverni svet na svoj način opozoriti, da onostranski svet je in biva.

Ob prebiranju in premišljanju Bergerjevega dela sem se začel spraševati, če ne obstajajo še drugi, bolj močni dejavniki, ki bolj zgovorno pričajo o transcendenci? Ob iskanju takih argumentov sem naletel na lepoto, bolje, na estetsko lepoto. Kaj ta ustvarjalna lepota, če se vanjo zares poglobimo in jo skušamo umevati, ne kaže na neko višjo, onostransko lepoto in njen transcendentni svet? Prav gotovo! Kaj je lepota, odkod je lepota, zakaj in kako je nekaj lepo? Že ta vprašanja zadevajo ob neki skrivnostni svet. Predno začnem razpravljati o estetski lepoti vprav iz tega zornega kota, naj najprej naštejem nekaj estetskih del o angelih iz slikarskega, glasbenega in slovstvenega področja. Tako bo naslov tega eseja imel več smisla, drugič bo pa zadnji del, to je filozofski del o transcendentnosti estetske lepote bolj razumljiv. Moje naštevanje angelskih del ni kakšen popoln in sistematičen prikaz, ker pač to ni moj namen. Angelska dela zato omenjam, da lahko vidimo, kako so tudi angeli lepo zastopani v ustvarjalni umetnosti, za katero se zanimamo.

II.

V slikarski stroki skoraj ni slikarja starejših dob, ki ne bi kdaj naslikal kakšnega angela. Moderni, od impresionizma sem, jih več ne upodablja. Impresionizem je poezija barvnih vtisov materialnega sveta, ne pa imaginarnega, duhovnega. Angele srečamo že v katakombah, dalje na bleščečih bizantinskih mozaikih po romanskih bazilikah. Prav tako sijejo v svoji barvitosti v oknih gotških katedral v Chartresu, Reimsu, Notre Dame in drugod. Od mnogih predhodnikov renesanse naj omenim Cimabua (1240-1302), ki je naslikal Marijo z malim Jezusom, sedečo na prestolu, in šest angelov okrog nje. Ta motiv, ki se pogosto ponavlja tudi pri drugih slikarjih, je upodobil tudi slavni Giotto (1266-1336), znan začetnik večdimenzionalnega slikarstva. Poleg Madone je Giotto naslikal Marijino in Kristusovo življenje v padovanski kapeli Arena, eno od njegovih najodličnejših del. Njegovi angeli nastopajo pri Oznanjenju, pri Jezusovem rojstvu ter ga objokujejo ob njegovem pokopu. Eden od najbolj religioznih slikarjev je bil dominikanski brat Fra Angelico (1387-1455). Njegovo ime samo priča, da je bil slikar in ljubitelj angelov. Naslikal je nekaj Oznanjenj v samostanu sv. Marka, v Firencah. Marija, vsa poduhovljena, kleči v svoji ponižnosti, nadangel Gabriel pa plava pred njo, enkrat s prekrižanimi rokami, drugič s povzdignjenim prstom.

Na drugih slikah je Fra Angelico naslikal cele množice angelov, tako na sliki Marijinega kronanja, kjer za zborom svetnikov angeli s povzdignjenimi trobentami pojejo Marijino slavo. Ali pa na sliki poslednje sodbe, kjer angeli spremljajo svetnike v nebesa. Tudi na njegovih drugih slikah, kakor rojstvo Jezusovo, vstajenje, vnebovzetje, poslednja sodba, so angeli upodobljeni. Ko je Michelangelo ogledoval njegove anjele v Vatikanu, je vzkliknil: Najbrž hodi Fra Angelico v nebesa gledat obraze, da jih more potem tako lepo naslikati.

Med renesančnimi prvaki moramo omeniti Michelangela (1475-1564). Njegovi angeli na sliki poslednje sodbe v Sikstini so prav tako robustni, kakor so vsa njegova telesa. Izklesal pa je samo enega, ki drži svečnik. Slavni Rafael (1483-1520) je naslikal dva majhna angela na znameniti sliki sikstinske Madone. Slonita spodaj na okvirju in si podpirata brado. Eden ima samo eno perut. Gledata nekam mrko, češ naj rajši občudujemo Marijo. Eno od prvih del Leonarda da Vinci (1452-1519) je bil angel na sliki Jezusovega krsta. Njegov učitelj Verrochio, ki je to sliko slikal, mu je naročil, naj naslika angela na njej. Svoje delo je opravil tako odlično, da je prekosil mojstra. Na dveh identičnih slikah, Marija med skalami, je tudi pokazal svojo genialnost. Eno od teh je v Louvru, druga v Londonu. Na obeh stoji čudovit angel na levici s tipičnim nasmehom na obrazu. Gleda proti nam in s prstom kaže proti Jezusu, ki ga Marija varuje v svojem naročju.

Botticelli (1444-1510) je naslikal nekaj angelov, ki rajajo. Titianovi angeli (1477-1576) na dveh slikah Marijinega vnebovzjetja so bolj podobni mitičnim amorjem in kupidom. Prav taki so Rubensovi (1577-1640) z debelušnimi telesci in kratkimi perutmi. Melozzove (1438-1494), s košatimi lasmi in mladostnimi obrazi, bi niti ne spoznali, če ne bi imeli peruti in svetniške glorijske okrog glave. El Grecovi (1542-1614), na sliki Jezusovega rojstva in Marijinega vnebovzjetja, imajo dolge obraze, kakor vse njegove osebnosti. Murillo (1618-1682) ima na svojih vnebovzetjih kopice angelskih glav brez telesa. Poleg teh bi še lahko omenili mnoge druge, več ali manj znane, kakor Jan Van Eycka, Dürerja, Hugo Van der Goesa itd. Omenim naj samo še Grünewalda (1470-1528), ki je na znamenitem isenhejskem oltarnem polyptichu naslikal tudi Jezusovo rojstvo, kjer angeli Jezusu prirejajo svoj koncert. To temo z angelskim koncertom so naslikali še drugi: Luka Cranach, Hans Burckmeier, Andrea della Robbia.

Še in še bi lahko naštevali, saj je angelskih del dolga vrsta. Omeniti bi morali vse baročne oltarje, kjer debelušni angelci s pozlačenimi perutmi in različnimi glasbili prirejajo nebeško godbo. Ali pa katedralo v Coventry v Angliji, ki jo je zadnja vojna porušila in so novo pozidali. V njej stoji pred kapelo Kristusovega trpljenja čudovit angel, ki vabi v notranjost k molitvi.

Glasba je zelo primeren umetniški izraz, ki more lepo ponazoriti lepoto angelskega petja. V sv. pismu, zlasti v Skrivnem Razodetju, angeli neprestano nastopajo ter prepevajo božjo slavo. Z

glasom trombe oznanjajo svetu božje sodbe. Ker je njihovo petje tako veličastno in vzvišeno, uporablja njihove speve tudi mašna liturgija. Mašna Glorija in Svet po predglasju sta njihova speva. Mnogi slavni glasbeniki so uglasbili te mašne speve.

Kakšnih posebnih muzikalnih del, ki bi bila samo angelom posvečena, nimamo. Vendar obstaja nekaj kompozicij, kjer angeli vsaj deloma nastopajo. V Händlovem Mesiji angel v solo spevu pozdravi Marijo v Nazaretu, angelski zbor mu pa slovesno odgovarja. Berlioz (1803-1869) je skomponiral kantato "L'Enfance du Christ" za orkester, zbor in štiri soliste. V njej nastopi angelski zbor dvakrat. Z nežnimi glasovi svari Marijo in Jožefa. Lorenzo Perosi (1872-1956) je v oratoriju "L'Annunziazione" tudi predstavil angelov prihod k Mariji. Pri Jezusovem rojstvu pa spet angelski zbori nežno prepevajo. V Boitovi (1842-1918) operi Mefistofeles nastopajo angeli v prologu in epilogu. Ko je ob koncu satan premagan, se oglasijo angelske trobente, za njimi pa zbor angelov. z božjo hvalnico. Angleški komponist Edward Elgar (1857-1934) je na pesniško besedilo kardinala Newmana skomponiral oratorij "Dream of Gerontius" (Gerontove sanje). Oratorij predstavlja Geronta, ki umre in ga angeli spremljajo v nebeško slavo. Med modernimi moram omeniti Pavla Hindemitha (1895-1963), nemškega glasbenika, ki je zložil orkestralno kompozicijo: „Matisse der Maler“. Drugi del te stvaritve, andante, ima naslov „Konzert der Engel“. Komponist je povzel melodijo iz ljudske pesmi in jo priredil v različnih variacijah, ki jo različna godala izvajajo in ves orkester.

V pesništvu in pripovedništvu tudi ni velikih stvaritev na angelsko temo, vendar so angeli v literaturi tudi nekaj zastopani, seveda le bolj kot obstranske osebnosti. Bolj podrobna literarna razprava bi odkrila, kdo jih opisuje in kje. Angele zlasti omenjata Milton in Dante. John Milton (1608-1674) je napisal ep "Paradise Lost" in še drugega „Paradise Regained“. Prvi ep, „Zgubljeni raj“, se začneja v nebesih z angelsko preskušnjo in padcem. Ta padec potem povzroči Adamovega. Sam nadangel Mihael pride svariti Adama in Evo pred grehom, pa ne poslušata. V drugem epu, „Pridobljeni raj“, ki prvega po veličini ne dosega, angeli nastopajo ob Jezusovem rojstvu. Miltonovi angeli ne vzbujajo v nas posebnega občudovanja, ker Milton ne zna karakterizirati. Vse nekaj drugega so Dantejevi angeli, pred katerimi ostrmimo. Dante Alighieri (1265-1326) govori o angelih zlasti v drugem in tretjem delu svoje Divine komedije, to je v vica in v raju. Različnih mest, kjer nastopajo in vodijo Danteja in njegova spremljevalca, ne moremo naštevati, ker jih je precej. Samo to omenjamo, da oznanjajo s svojim glasom, s svojimi gibi in z vso svojo zunanostjo, neko dostojanstvenost. Vedno so uslužni in dobrohotni. Poslužujejo se tudi peruti, da tako poudarijo svoje besede. Na koncu, ko Dante in spremljevalca dosežejo nebesa, pa pesnik sam ne opisuje večne blaženosti, raje se poslužijo angelov, ki rajajo v nebeškem veselju, in po njih to blaženost predstavi.

III.

Nekaj estetskih del o angelih smo torej našli. Kar precej jih je, zlasti še, če pomislimo, da predmete duhovne narave, kakor so angeli, ni najlažje obdelati. Prihajamo k tretjemu delu, k angelskemu šepetu samemu. Raziskati hočemo, kam njihova in sploh vsa estetska lepota meri. Pokazati hočemo na transcendentno, metafizično dimenzijo lepote. Treba bo poseči v globino in poiskati tiste žarke, ki oznanjajo to razsežnost.

Pri vsakem umetniškem ustvarjanju je na delu duh. Barve se same ne razlijejo po sliki, toni se sami ne uredijo v pesem in verzi se sami ne napišejo. Duh, ki je umetnikov talent, je to naslikal, to skomponiral, to spesnil. Velikokrat umetnik s svojo genialnostjo ustvari tako odlično umetnino, da z njo prekosi samega sebe. Take umetnine, svetovno znana dela duhovnih velikanov, so npr. dela Michelangela, Danteja, Shakespearja, Götheja, Beethovna in mnogih drugih. Vsa ta dela so večno lepa, vedno privlačujejo in nikdar ne zgube svoje gloriije. Ker je lepota izraz in lastnina duha, je prav tako, kakor duh sam nekaj neminljivega, nesmrtnega, večnostnega.

V vsaki umetnini je navzoča neka ideja. Navadno je to izraz umetnikove zamisli. Včasih je ideja samo na splošno izražena, ker je sama na sebi nekaj lepega. Take umetnine so npr. slikarska tihožitja, baročna glasba, Bachove fuge, Mozartove simfonije. Velikokrat pa je ideja v umetnini bolj določno izražena. Tako je npr. Beethovna glasba deloma že idejno opredeljena. Njegova tretja simfonija, Eroica, je bila najprej posvečena Napoleonu, ko pa je Beethovna potem Napoleon razočaral, jo je komponist posvetil kateremukoli junaku. Njegovi deveti je dal idejo Schiller s svojo odo o veselju: „An der Freude“. Osnovne ideje svetovnih dram, npr. Shakespearjevih, so: zmaga nad zlom, pravica, kazen, ljubezen itd. Slikarske umetnine tudi razodevajo idejni svet. Portreti govore o značaju osebe, ki jo predstavljajo. Angeli govore o angelskem svetu. Vasari je pri ocenjevanju Fra Angelicovih del, sto let po njegovi smrti, tole zapisal: „Ogledovanje njegovih del vzbuja neizčrpen občutek sreče. Blaženi duhovi, ki jih je naslikal, pač ne morejo biti drugačni, kakor taki, kakor jih je on naslikal. Vsa njegova dela so delo svetnika ali pa angela samega, kakor je bil on sam, ki je nosil njihovo ime.“ Vse te ideje, predstavljene v estetskih delih so nekaj večnostnega. Prestopajo namreč meje časnosti. Junaštvo, pravica, sreča, zmaga nad zlom, pač ne more biti samo nekaj trenutnega. Kakšno vrednost naj bi sicer vse to imelo? Ideje ne morejo biti omejene po časovnosti, so nekaj večnega, z njimi pa tudi njihova forma – lepota – v kateri so prikazane. Že Platon je govoril o večnosti idej. Sicer pa ne smemo pozabiti, da je lepota sama tudi ideja, ena od največjih, ker je ideja sreče.

Sprejemanje estetskih užitkov je ponajveč časovno določeno in urejeno. Lepotno občutje sprejemamo zaporedno, ker smo pač

časovna in omejena bitja. Tako uživamo glasbo, ko melodije dosežejo naša ušesa in srca. Vsa glasba je metrično, to je časovno urejena. Prav tako uživamo slovstvena dela, ko beremo ali poslušamo besede in zaporedno sledimo povesti in dogodkom. Njihov smisel se nam razodene, ko je neka celota predstavljena. Celotlikarska dela ogledujemo in spremljamo z očesom, to je časovno. Kar hočemo reči je to, da je časovnost bistven in nujen element lepotnega ugodja.

Pri vsej tej zaporednosti in časovnosti sprejemanja estetskih užitekovi si pa lahko zamislimo brezčasen estetski užitek, ki bi združil vse užitke v eno samo blaženost, v en sam večni trenutek. Taka zamisel je možna, seveda ne v sedanjem stanju minljivosti. Ali ni prav ta misel, stisniti vso lepoto v en sam večnostni trenutek blaženosti, skrita v ozadju, četudi morda samo podzavestno, ko stvaritelj umetnosti združujejo in kombinirajo različne umetnostne pango? Različne pesniške izdaje so ilustrirane z grafično umetnostjo in opremljene z umetniško zunanostjo. Glasba je velikokrat združena s poezijo in dramatiko. Shakespearjevo dramo Romeo in Julija so uglasbili nekateri glasbeniki. Čajkovski in Berlioz sta oba skomponirala vsak svojo suito. Wagner je sam pisal librete svojim operam. V operah je večkrat združena pevska, plesna in pesniška umetnost. Srečavajo se dve ali tri modrice: Talija, Erato in Polyhymnia. Kam meri vsa ta zgoščenost, čim več in čim bolj, potenciranje estetskih užitkov? Ali ne proti eshatološkemu višku. proti noviti in brezčasni blaženosti?

Umetniki idealizirajo v svojih delih osebe in predmete. Ožarjajo jih z neko estetsko glorio. Človek ni v resnici nikoli tak, kakor je prikazan v povesti, drami, romanu ali pesmi. Nikdar ni v navadnem življenju tak, kakor je naslikan na portretu. Estetsko delo ni nikakršna fotografija, marveč nova lepota stvaritev. V njih so osebe stilizirane, vlite, karakterizirane, junaki ovekovečeni, dogodki zgoščeni. Tak oris dvigne osebnosti in dogodke v nek višji svet. Senčne strani življenja, grehi, napake, slabosti, gube in pege, imajo v umetnosti tudi svojo važno vlogo. Okvirjeni v celoten značaj dela večajo s svojo dialektiko dramatski in estetski učinek dogajanja. Boj med dobrim in slabim podčrtava lepoto nastopajoči oseb. Ta estetska patina, kakor jo lahko imenujemo, dviga v nov in svojski svet. Ta svet pa je večnosten, transcendenten.

Nekaj besed moramo posvetiti estetsko-umetniškemu razvoju. Kakor se je nešteto reči razvijalo, tako se je tudi umetnost, naj bo to slikarska, glasbena ali pa slovstvena, in z njo tudi lepota. Naj tukajle omenimo glavne stopnje slikarskega razvoja.

Primitivno slikarstvo, kjer predvsem črta igra svojo lepотно vlogo, najdemo že v predzgodovinskih jamah. Vsi srednjeveški mozaiki so istoravninski, figure nekako prilepljene na ozadje. Prav tako je slikarstvo v tej dobi. Nova doba se začne z Giottom in sodobniki v 13. stoletju. Ti so zrevolucionirali to stroko, ko so

začeli slikati v globino. To so ustvarjali s pomočjo luči in sence, z geometrijsko črto in okoljem. Z uporabo tretje dimenzije so predmeti in osebe zaživele in se začele gibati. Vrhunec je slikarstvo doseglo v renesansi, zlasti še v njenih treh najbolj slavni predstavnikih: Rafaelu, Leonardu da Vinciju in Michelangelu. Do renesanse je veljalo Platonovo načelo, da je slikanje posnemanje (mimesis). Vse reči na svetu so le posnetek večnih pratipov, zato je slikanje tudi posnetek nekega realnega predmeta. Leonardo se je pa že dokopal do novega gledanja, ko je slikanje opredelil z novim ustvarjanjem. Umetnik-slikar ne samo posnema, marveč lepoto tudi ustvarja. Kaj drugega naj bi bili njegovi smehljajoči se obrazi, kakor nove stvaritve. Sodobno slikarstvo se je razvilo, kakor vemo, v abstraktnost. V njej so zajete vse nove, moderne smeri od ekspresionizma, kubizma, futurizma, surrealizma itd. Značilno za abstraktno slikanje je poduhovljen prikaz, kjer je forma in dimenzionalnost sublimirana v čisto lepoto.

Glasbeni, slovstveni in dramatski razvoj nima pomena tukajle omenjati, prvič, ker so te reči znane, in drugič, ker bi tako razpravljanje bilo predolgo. Po teh kratkih opombah o slikarskem razvoju se sprašujemo, kam ta razvoj vodi? Kaj hoče doseči? Po čem umetniki segajo in kaj iščejo? Doseči hočejo neki vrhunec. Vprašanje je, kje je ta vrhunec. Vse iskanje, tipanje, poskušanje, ki ga je toliko v vseh umetniških strokah priča o iskanju najvišje lepote. Ruski slikar Vasilij Kandinski (1866-1944), o katerem velja, da je prvi naslikal abstraktno olje, je izdal v Münchenu, leta 1912, knjigo: „Über das Geistige in der Kunst“. V njej pravi, da je moral dozdej umetnik uporabljati formo, vzeto iz narave, toda ta omejitev sedaj ne velja več. Uporabljati more kategorikoli, tako kakor mu narekuje notranji nagon. Duh se izraža kakorkoli, še bolj jasno pa se je izrazil o abstraktni umetnosti Holandec Schoenmaekers. Eksaktno lepoto bomo dosegli, če zmanjšamo relativnost naravnih oblik do absolutnega, zato da bomo odkrili absolutno v naravnih oblikah.

Kakšen pomen in kakšno vsebino naj imajo vsi ti izrazi o eksaktni lepoti, iskanju absolutnega, odštevanje forme in oblike itd? Ali ni vse to, zlasti iskanje absolutnega, že približevanje Večni Lepoti, ki nima nobene forme, nobene oblike, ki je neskončno popolna in je lepota sama? Kdor se ukvarja z abstraktno umetnostjo in se vanjo pogloblja, se pač ne more otresti tega vtisa.

Končno moramo še nekaj reči o zadnjem, najglobljem estetskem vprašanju: Kaj je lepota? Kdo je uzakonil njene norme? Kje so se vsi ti pojmi o lepoti vzeli? Že vse prejšnje, o čemer smo zgoraj govorili, kaže navzgor v transcendentnost. To zadnje razmišljanje nas bo pa še najbolj približalo metafizičnemu svetu lepote. O lepoti so že Grki razpravljali, ali je to samo nekaj izkustvenega, nekakšno občutje (aisthetà) ali pa samo nekaj razumskega (noetà). Ali je nekaj objektivnega ali pa samo nekaj subjektivnega. Danes bi rekli, da je oboje. Tomaž Akvinski je eden

od tistih, ki je najbolj popolno naštel ontološke prvine lepote. Etienne Gilson jih v svoji filozofiji lepote (*The Arts of Beautiful*) po Tomažu navaja. Lepo mora biti popolno, izražati mora neko idejo, mora biti harmonično urejeno in mora v lepoti sijati. Kant je lepoto opredelil s svojimi izrazi, ki se več ali manj skladajo s Tomaževimi. Lepo je izraženo v telih kategorijah: Spoznano je v odnosih do drugega, je kvantitativno, kvalitativno in mora zadovoljevati. Lepo je popolno, to se pravi enotno, ničesar ne sme manjkati in vsi deli, ki spadajo k bistvu, morajo biti navzoči in vključeni. Estetsko delo mora izražati neko zamisel. Ideja daje delu globino, vzvišenost, vsebino. Urejeno mora biti harmonično, vse mora biti v pravem razmerju, skladati se mora v merah, z okoljem in drugimi predmeti. Končno mora tako delo sijati v vseh ozirih. Mora biti izdelano, ulito, sijajno, vsebinsko bogato, mora peti in živeti.

Naj lepoto opredeljujemo s takimi ali pa drugačnimi izrazi, na dnu so neke prvine, ki lepoto bistveno označujejo. O tem razpravljajo filozofi, saj je estetika ena od njihovih panog. Že Grki so o njej razpravljali, za njimi pa mnogi drugi, saj je danes ogromno estetske literature. Med redne filozofske discipline jo je pa najbrž uvedel Alexander Baumgarten s svojim spisom: „*Meditationes philosophicae de nonnulis ad poema pertinentibus*“ leta 1735. Te lepote norme so torej nekaj absolutnega. Po njih so se ravnali že prvi umetniki. Prav tako jim danes sledijo sodobni umetniki v estetsko tako razgibani in sofistični družbi. Seveda se nam z vsem razpravljanjem in analiziranjem zadnja skrivnost lepote ne odkrije. Če bi se, bi lepota ne bila več tako privlačna in skrivnostna. Zato se pa vedno in ponovno sprašujemo, zakaj je to in to lepo? Zakaj Van Goghove barve in črte pojejo; zakaj so Chopinove melodije tako romantično lepe; zakaj so črte na grških vazah, na metalcih kopja, na njihovih templjih tako čudovite; zakaj so Rubensove barve tako žive; zakaj je Matissova črta, npr. na portretu pesnika Poe-a tako duhovita; zakaj so smehljaji na Leonardovih obrazih tako očarljivi? Odkod vsa ubranost, barvitost, dramatičnost, klasičnost sonetov, simfonij, dram, grških templjev, sploh vsega, kar je lepo?

Odgovor na vsa ta vprašanja ne more viseti nekje v zraku, ne more biti popolnoma zastrta uganka. Če bi to bilo tako, bi se to reklo loviti in ujeti šop sončnih žarkov, igrati se z njimi, sonca, ki je njihov vir pa ne ugledati. Lepota in vse njene naprave, vsi njeni zakoni, imajo svoj transcendenten izvor. Saj jih niso umetniki sami naredili, le odkrivajo jih, se jim podrejajo, jim sledijo, sicer ne bi bilo lepo, kar ustvarjajo. Vsa estetska zakonitost, vsa ta lepota bogatija, ki jo je toliko, kaže na zadnjo, najvišjo, čisto in absolutno lepoto. To iščemo in k njej se trudimo. Nekje je, če je ne bi bilo, bi bila vsa naša, ustvarjena, lepota le privid in prevara. Veliki duhovi so to dostikrat ugotovili. Ocenjevalci Vebrove estetike, našega slovenskega filozofa, pravijo npr.: da je za njegovo estetiko značilno razlikovanje med vsebinsko dostopnim svetom

in vsebinsko neznano transcendenco. Platon pa je kar postavil: Za časnimi oblikami lepote je večna in absolutna oblika lepote. Njemu je to nekaj samo po sebi razvidnega. Čemu naj bi se potem mi šele morali prebijati k temu aksiomu?

Angeli torej ne samo šepetajo, marveč glasno trobentajo o transcendentnem in večnostnem izvoru lepote.

SKRIVNOST RIBJE KOSTI

Zadelo ga je sredi junijskega obeda. Zadelo ga je prav tedaj, ko si je nataknil naočnike, da bi preprečil ostro nevarnost ribjih kosti. Že je mislil, da bo kosilo srečno preстал.

Tedaj ga je zadelo. Ostro ga je zbadlo v ustno nebo. Čutil je, kako je kot las drobna ribja koščica prebodla nežno kožno tkivo in prodrla nekam v notranjost lobanje, globoko do območja kosti. Oče se je razburil. Z zobno ščetko in z zobotrebcem se je skušal otresti zahrbtni nevshečnosti. Vendar koščice ni mogel izdreti. Bil je v zagatnem položaju.

Stopil je na vrt in pogledal čez breg proti morju. Pokrajina je gorela v opoldanskem soncu. Pot proti morju je padala strmo navzdol. Zelenje se je belilo v vročini, kot da bi bilo iz kamna. Kras se je iskril v poletnem soncu kot prvi januarski sneg.

Oče je stal na kamnu in gledal na prah in kamen. Neznatna neprijetna bolečina mu je gnezdila v ustih.

—*Presneta tržaška riba, sedaj je uđarila, sedaj, je* vzklikal in mislil na bolečino. Pravzaprav ni vedel, kaj ga boli. Nekaj topega, neprijetnega in zahrbtnega je migotalo v glavi, se vozilo od nosnega pretina proti čelu in od čela proti ušesu. Bolelo ga je nebo, bolela ga je glava, bolel ga je svet, katerega človečnost se je začela sesedati, se razblinjati, kot razblinja zob časa v kot moka bel prah kras in tisto, kar je na njem.

Proti večeru se je očetu vnelo ustno nebo. Bolečina je ostala še vedno neprijetna. Hodil je sem in tja in si ni dal miru. Teta Ana mu je prinesla pomirjevalno sredstvo, vzel je tablete in nas čudno gledal.

Sonce je rdeče zahajalo na morju, v njem pa je prav tako rdeče in usodno gorela ribja kost. Jezil se je, da se nesrečni dogodek ne zna razviti v pravo, v čistokrvno bolečino. Ta koščica ga je namreč samo po malem zbadala, nekoliko ga je drezalo in skelelo. Vse skupaj je bilo samo neugodje, da zares, neugodje, vendar je to neugodje začelo rasti iz njegovega telesa. Kot orjaški slonovi zobje — okli — je poganjalo iz njegove razbolene domišljije in iz njegovega raztrpinčenega telesa in prehajalo v neugodje zaradi okamenelega sveta.

Spet se je pognal ven, na plano. Tam je stal v večernem vetru. V njegovo notranjost se je zadrł bes, zrl je proti tržaškemu svetilniku, ki ga je spominjal na neprijeten bel zajčji čekan.

Zemlja je že počivala v mraku, a od vsepovsod je pela in šumela narava.

Kljub temu se je čutil ogroženega. *Grozil mu je tržaški svetilnik — čekan, grozilo mu je morje, ki je valovalo v tuje dežele. Še je stal na kamnu, na tej domači zemlji, ki ga je hranila petindvajset let, in vendar se mu je zdelo, da se je tudi v to zemljo započila zlohota ribja kost, ki sedaj tam, sredi kamenja in trave, vrta, besni in zahrbtno gori. Kot je gorelo njegovo ubogo ustno nebo, tako je gorelo tudi pod kožo te od vetra prebičane kraške zemlje. Bolečina je bila rezka in neizprosna, a vendar tudi neotipljiva. Zahrbtna kost je živela in delovala skrito v globini, zdaj tu in zdaj tam, zdaj malo naprej, zdaj malo nazaj, nikoli je nisi dohitel in ustavil. Zdelo se mu je, da je zemljo že korenito načelo. A vendar bi se bilo potreba boriti, kost bi morali najti, če bi hoteli ozdraveti!*

Družina se je odpravila spat. Tedaj je stal v kopalnici pred ogledalom, odpiral usta in si ogledoval vneto nebo. Koščice ni mogel nikjer odkriti. Le kam se je zarila! Le kje je! *Ne vidim je, svetu je ne morem dokazati, a vendar me napada in mori!*

V nos si je stisnil penicilinsko mazilo. Ko bi le kaj pomagalo, ko bi le moglo kaj koristiti!

Topa bolečina ni hotela popustiti. V besu je s pestjo udaril po steni in si kožo obdrgnil do krvi.

Sklenil je, da bo odšel v posteljo in skušal zaspati, drugi dan pa bo nadaljnje ukrepe prepustil zdravniku.

Zaril se je v odeje in ugasnil luč. Sedaj pa je topa bolečina še narasla. Ni mu pustila zaspati. Ura v bližnjem cerkvenem zvoniku je udarila enajstkrat, dvanajstkrat, enkrat, dvakrat, trikrat... Odrešilno spanje ni prišlo.

Skozi glavo so mu vozili blazni prividi. Kot na dlani je videl rdeče obžarjeni Trst. Vse je gorelo, ljudje so tekali kot nore opice sem in tja, na glavnem trgu pri pristanišču pa je kot častni spomenik države in naroda stala nadnaravno velika ribja kost iz pristnega nabrežinskega kamna — in preko tega spomenika iz usode kosti je škropil droben curek izkoriščane krvi.

Premetaval se je po blazinah in skušal misliti na nekaj lepega, na sončno nebo, na toplo poletno morje, na dišeči smrekov gozd, na bistri kraški potok.

Spet in spet pa ga je telesna bolečina, ki je postala duhovna rana, udarila in udarila.

Le kdo sta bila prekieta ribji oče in mati te nepridiprave ribe, ki sem jo moral jesti?! Le zakaj se je iz meznatne ribje škre tam daleč na visokem morju izlegla prav ta razbojniška in zloglasna riba, in ne nekaj lepega in prijaznega? Zakaj so tržaški ribiči ujele prav to — in ne kakšno drugo ribo, in zakaj so jo prodali tistemu trgovcu, pri katerem običajno kupujem ribe?!

Zakaj mu je Ana pripravila tako neprijetno kosilo? Zakaj ribe ni odklonil? Zakaj ni raje jedel krompirja?!

Zakaj se je drobna koščica zapičila prav v ustno nebo? Zakaj ne drugam? Zakaj se je sploh zapičila?

Zakaj je jedel tako neprevidno, in to kljub temu, da si je nataknil naočnike?!

Vso noč so se po razbičani očetovi notranjosti kot drobne pika-joče koščice podila taka vprašanja. Dvigal se je na postelji, vstajal, legal in bil besen, žalosten in potr.

Bolečina je rovarila po očetovi notranjosti, bila je majhna, skorajda neznatna, a tudi dovolj močna in neizprosna, da mu ni pustila zatisniti oči.

Slučaj je hotel, da je ribič v tržaškem zalivu ujel to usodno ribo. Usoda je določila, da sem jo kupil prav jaz, samo po naključju se je predrobna kost zadržala v moje ustno nebo.

Oče se je vzpenjal po postelji, odeja mu je prhutala preko nog, kot kak splašen ptič. Vse je le slučaj, naključje! Duce, Hitler, Franco, Tito so le slučaj, in slučaj je, da sem Slovenec, ki biva tu gori v tržaškem bregu, tu, nad tem velikim morjem in v tem kamnu med kamni mesta in sveta!

Pravzaprav je le neverjeten slučaj, da smo prodrli od gorile do človeka, da smo se po božji podobi iz Adamovega rebra tako razvili in razkošatili, in le slučaj naše nerodnosti, nedonošenosti in nečlovečnosti bo, če bomo okameneli človeške odose in se spremenili v neljudi, v predpotopne in nečloveške gorile!

Oče je v nočnem mraku in tišini preklel lastno požrešnost! Le zakaj sem pojedel prav tisti košček ribe, v katerem je tičala usodna koščica?! Le zakaj sem ugriznil v Evino jabolko in doživel kačje prekletstvo?!

Izgnan sem iz raja miru, tu, v tej nočni megli in temi tavanu z bolečino v mesu posvoji notranjosti in si ne vem pomagati! Požrešnost je smrtni greh!

Koščica nespečnosti je potovala skozi očetovo meso, rezala ga je v trpko prizadetost. Zdelo se mu je, da je od vseh zapuščen, pozabljen, da bo moral na tak samotni način opraviti tudi svojo zadnjo nalogo na tej zemlji in v tem mesu, da bo moral na tak način, v bolečini, izgubljenosti, žalosti oditi in nikoli več priti!

Ni umrla le riba, si je mislil oče, prav človekov gobec je tisti usodnostni slučaj, ki ti prinese trpko smrt!

Nenadoma pa je v sobo vdrla sončna sila in omejila očetovo bolečino.

Vstal je in se oblekel. Dobro sonce, ki je drlo kot živa voda preko trte in oljk, ga je pomirilo.

V svetlobi je našel oporo. Upal je, da mu bo ta svetila tudi ob dnevu, kj bo enkrat zagotovo prišel.

Spodaj je kot belo kostno morje valoval veliki Trst. S kraškega kamna mu je vzpodbudno pomahal. Danes bo šel k zdravniku, da ga odreši in pomiri.

PRIČEVANJA

CIRIL ŽEBOT

Georgetown University

OBSEG IN MEJE ČLOVEKOVIH PRAVIC V "SAMOUPRAVLJALNEM SOCIALIZMU" JUGOSLAVIJE

Februarja 1979 je umrl Edvard Kardelj, zasnovatelj in partijski tolmač titovskega jugomarksizma. Ker je poleg tega Kardelj bil s Titom tudi osebno najožje povezan vse od njunih skupnih začetkov v Moskvi leta 1934, bi po Titu, če bi ga bil preživel, Kardelj postal nesporni „primus inter pares“ v po-Titovem vodstvu partije in federacije.

Januarja 1980, ko je sovjetska vojska zasedala Afganistan, se je Tito na ljubljanski kliniki boril za svoje življenje in prestal nevarno amputacijo leve noge. S to boleznijo, tako kmalu po smrti Edvarda Kardelja, je deset let zavlačevana prehodna negotovost postala resna neposredna stvarnost.

Za smiselno presojo prihodnosti po Titu je potrebno poznati dejanske značilnosti Tito-Kardeljevega sistema, ki ga bodo podedovali njuni „kolektivni“ nasledniki. Treba je ugotoviti položaj človekovih pravic v tem okviru „samoupravljalnega socializma“, če naj predvidimo njih možnosti v jutrišnjem režimu, ki bo moral delovati brez Titovih „čudežev“ in Kardeljevih dialektičnih racionalizacij starih napak in novih problemov.

Ta razprava je slovensko prirejena po angleškem izvorniku napisanem za mednarodni simpozij o pravicah človeka v Jugoslaviji. Oceniti skuša obseg in meje dejanskih človekovih pravic v nenehno se spreminjajočem, težko opredeljivem družbeno-političnem in gospodarskem sistemu Jugoslavije. Ta sistem običajno označujejo kot „samoupravni socializem“; sprva zaradi nove organizacije podružabljenih podjetij, kasneje pa tudi zaradi konfederalnih odnosov med šestimi jugoslovanskimi republikami in dvema avtonomnima pokrajinama. Poleg tega se po letu 1974 v zbornicah na vseh ravneh zbirajo delegati, izbrani iz delegacij osnovnih samoupravnih enot, in ne poslanci, ki bi jih izvolili po običajnem demokratičnem postopku na splošnih volitvah.

Tudi pojem človekovih pravic je treba opredeliti v smislu bistvenih sestavin samoupravljanja. Za ocenjevanje obsega in namena osebne izbire in odgovarjajočih dejavnosti v moderni družbi, je koristno opredeliti te pravice v tri kategorije: pravica do javnega izražanja prepričanj in mnenj o kateremkoli vprašanju,

brez strahu pred preganjanjem ali obtožbo, kakor tudi sorodna pravica do zanesljivega postopka za ugotavljanje domnevnih kriminalnih in drugih nezakonitih dejanj ter za uporabljanje pravnih sankcij proti njim. Drugič, pravica do popolnoma enakopravne (samo) zaposlitve, v skladu z lastno usposobljenostjo in zmoglostmi. Tretjič, pravica do združevanja z drugimi na nenasilnih srečanjih ali v miroljubnih organizacijah, vključno v neodvisnih združenjih za sodelovanje v političnem postopku izbiranja vlade in voljenja njenih predstavnikov in izvrševalcev. Te osnovne kategorije vsebujejo cel spektrum konkretnih pravic.

Za oceno obsega in omejitev teh bistvenih človekovih pravic v povojni Jugoslaviji pa je potrebno poznati njeno zgodovinsko ozadje in vedeti kako je izšla iz druge svetovne vojne, ki je uničila prvotno Jugoslavijo. In, kar je najvažnejše, razumeti je treba zaporedje sprememb, ki so označevale povojno Jugoslavijo po njeni izključitvi iz sovjetskega bloka v letih 1948-49. Te spremembe so prinesle zapleteno in negotovo družbeno-politično stvarnost. Brez prodorne analize njenega delovanja pa je nemogoče oceniti, kako se uveljavljajo običajne človekove pravice v tem ne navadnem okviru. Površna prikazovanja, ki jih podpirajo uradne jugoslovanske deklaracije, so zavedla celo nekatere ugledne tuje opazovalce¹.

Jugoslavija med dvema vojnama

Jugoslavija je bila v naglici sestavljena po prvi svetovni vojni kot „Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev“, na osnovi improviziranega sporazuma med nekaterimi predstavniki različnih sestavnih delov nove države: kraljevine Srbije, kraljevine Črne gore, muslimansko-srbsko-hrvatske pokrajine Bosna in Hercegovina – ki so se vse borile in živele več sto let pod turško oblastjo; hrvatskih pokrajin, ki so bile del madžarske polovice habsburškega cesarstva; hrvatske Dalmacije ob Jadranskem morju in Slovenije na severozahodu, ki sta bili del avstrijske polovice habsburškega cesarstva. Makedonci in Albanci na Kosovu pa niso bili priznani kot posebne narodnostne sestavine prve države, temveč so jih šteli kot „južne Srbijance“.

Kot posledica te dvomljive procedure in nedoločenih pogojev, pod katerimi je bilo novo kraljestvo priklicano v življenje, je bila ta večnarodna država s svojo prvo ustavo, ki je bila v ustavodajni skupščini sprejeta s srbsko večino junija 1921, pogrešeno organizirana kot unitarna država pod srbsko dinastijo, s centralistično vlado v Beogradu, glavnem mestu Srbije. Zaradi prevladovanja Srbov v državni vladi in ker ni bilo narodnostnih avtonomij v nekem federalnem okviru, so se začela pojavljati mednarodna trenja. Januarja 1929 je kralj Aleksander ukinil ustavo in politične stranke ter uvedel dvorsko diktaturo, ki jo je podprla vojska, v kateri so prevladovali Srbi. Med obiskom v Franciji, oktobra 1934, je bil kralj Aleksander umorjen. Njegovo oblast je prevzel tričlanski Regentski svet, v katerem je bil tudi v Angliji vzgojeni princ Pavle, bratranec pokojnega kralja. Pod njegovim vodstvom je bil diktatorski režim postopoma liberaliziran in opozicija legalizirana (razen Komunistične partije). Leta 1938 so se vršile več-strankarske javne volitve v državno zbornico. Leta 1939 pa je kraljevska vlada v Beogradu sklenila z vodstvom Hrvatske kmečke stranke, ki je v volitvah zmagala na

Hrvatskem, sporazum, po katerem je bila večina Hrvatske priznana kot avtonomna enota z lastno vlado in Saborom.

Toda predno je mogla biti ta delna in provizorična rešitev jugoslovanskega narodnostnega problema razširjena v (kon)federalno reorganizacijo celotne države, je bila beograjska vlada odstranjena z vojaškim udarom (27. marca 1941). Obstajal je močan sum, da je udar sprožila srbska opozicija započeti federalni reorganizaciji države. Ta nerazrešeni spor pa je ostal tudi osnovni vzrok kasnejše popolne neučinkovitosti kraljevske vlade v izgnanstvu, v Londonu med leti 1941 in 1945.

šestega aprila 1941, je bila Jugoslavija nenadoma napadena in razdeljena med Nemčijo, Italijo, Madžarsko in Bolgarijo. Bliskoviti napad je bil tako učinkovit, da je zadnja predvojna vlada Jugoslavije pobegnila iz bombardiranega Beograda že prvi dan vdora in v neredu zapustila državo. Prek Grčije, bližnjega vzhoda in Afrike je ta samo-izgnana vlada sredi leta 1941 dosegla London, kjer se je ustalila. ostala pa politično sterilna med nenehnimi obtoževanji in prepiri o preteklosti, sedanjosti in bodočnosti Jugoslavije.²

Februarja 1945, ko je bila večina Jugoslavije še pod nemško okupacijo, pa je nominalna kraljevska vlada v izgnanstvu prenehala obstajati, ko je mladi kralj Peter II prenesel njeno formalno oblast na pravitako nominalno „koalicijsko vlado“ v Beogradu, kjer se je že utrdil maršal Tito s svojim partijskim vodstvom, s pomočjo Rdeče Armade, ki je prišla iz Rumunije na poti na Madžarsko.

Državljska vojna v okupirani Jugoslaviji

Napadalci so večnarodno Jugoslavijo razkosali na osem okupacijskih con, katerih večino so hitro anektirale Nemčija, Italija, Madžarska in Bolgarija.³ Na največjem preostalem delu razkosane Jugoslavije pa je bila dovoljena ustanovitev takoiimenovane Neodvisne države Hrvatske pod marionetno vlado hrvatskih ekstremistov, Ustašev, ki jih je podpirala Italija. Ta „država“ – ki je bila v resnici tudi sama razdeljena na nemško in italijansko vojaško cono – je v svojih mejah vključevala tudi področja z mešanim, srbskim in hrvatskim prebivalstvom. Ustaši so izrabili dotleje zadrževani odpor srbski dominaciji v predvojni Jugoslaviji, kakor tudi odpor katastrofalnemu srbskemu udaru 27. marca 1941, ter na teh mešanih področjih pod svojo oblastjo sprožili brezobzirno in krvavo kampanjo proti Srbom. Srbski ekstremisti so nato v podobnem maščevalnem razpoloženju spremenili ustaške pokole v obojestransko prelivanje krvi. Prav ta bratomorilska tragedija v okviru večje nesreče razpadanja in okupacije države je omogočila aktivistom nekaj tisoč „močnega“ predvojnega komunističnega podzemlja, da so se uveljavili pod krinko takoiimenovane Narodno osvobodilne fronte.

V odgovor na nemško invazijo Sovjetske Zveze konec junija 1941, skoraj tri mesece po uničenju Jugoslavije, je neznatna jugoslovanska Komunistična partija, pod vodstvom Josipa Broza-Tita, njenega generalnega tajnika, ki ji ga je leta 1937 določila Moskva, oklicala aktiven odpor ter poslala na vnaprej določena gorska področja jedra svojih aktivistov.

Akcije teh partizanov, kot so se imenovali partijski aktivisti, so vodile do represalij in so slednjič v tistem delu Slovenije, ki so

ga zasedli Italijani, zaradi sistematičnega ubijanja ideoloških in političnih nasprotnikov partije prisilile ljudi v izpostavljenih vaseh in trgih, da so osnovali krajevne samoobrambne edinice. V srbskih krajih so podobno zaščitno funkcijo opravljali četniki, stara polvojaška organizacija srbskih nacionalistov, ki je imela svoje korenine v časih turške oblasti nad srbskimi pokrajinami. Partijsko vodstvo je člane teh samoobrambnih edinic, kot tudi druge poznane nasprotnike partije, označilo za okupatorjeve sodelavce, čeprav so bili med njimi mnogi preganjani begunci iz nemške zasedbene cone, ter jih s tem zaznamenovala za partizanske napade in umore, ki jih je vršila Varnostna Obveščevalna Služba - VOS. Ta polarizacija se je potem razrasla v pravo državljansko vojno, ki se je širila in divjala vse do konca vojne.

Zaradi te negotove perspektive je Tito moral razmišljati tudi o tem, kako bi si pridobil naklonjenost zahodnih zaveznikov. To pa ni bila lahka naloga, ker so bili partizani zapleteni v državljansko vojno z nekomunisti. Poleg tega je Titovo trditev, da je edini odporniški voditelj v zasedeni Jugoslaviji, od vsega začetka zanikoval Draža Mihajlovič, višji častnik predvojne jugoslovanske vojske, ki se ni vdal napredujočim silam Osi, temveč je začel organizirati novo odporniško gibanje iz ostankov poražene vojske, kakor tudi med četniki in drugimi nekomunisti. Mihajloviča je priznaval kralj v Londonu in s tem tudi zahodni zavezniki ter do neke meje celo Sovjetska zveza.

Partija se je zato odločila, da ne bo poudarjala svojo kontrolo nad partizani in svoje stalinistične politične cilje. Sredi leta 1942 je njena „narodno osvobodilna vojna“ zadobila nek bolj pluralističen političen videz, novembra 1943 pa je bilo formalno proglašeno, da je politični cilj partizanov za povojno Jugoslavijo federacija njenih različnih narodnostnih enot. Za partijo je bila to posrečena formula, saj je odgovarjala tako formalni ustavni strukturi Sovjetske zveze, kot tudi večnarodnosti realnosti Jugoslavije.

Na ta način in z nekoliko sreče, je Tito polagoma izigral Mihajloviča in njegovo v glavnem srbsko organizacijo (uradno imenovano „Jugoslovanska vojska v domovini“), katere politični cilj naj bi bil v obnovi predvojne Jugoslavije s srbsko premočjo. Ker pa tak politični cilj ni privlačeval nesrbske večine v večnarodni državi, so bile Mihajlovičeve možnosti še bolj omejene, čeprav je večina Jugoslovanov odklanjala možnost komunističnega režima po vojni. V tem pogledu je večina, vse do konca vojne, trdovratno verjela, da zahodni zavezniki ne bodo dopustili, da bi komunisti prevzeli oblast v povojni Jugoslaviji ter da se v ta namen ni treba vezati na Mihajloviča.

Toda Tito si je slednjič priboril izključno priznanje zahodnih zaveznikov s svojo dobro publicirano „pripravljenostjo boriti se proti Nemcem“, medtem ko se je Mihajlovič še naprej obotavljal večati nemške represalije proti že itak zdecimiranemu civilnemu prebivalstvu. Prav zaradi tega priznanja zahodnih zaveznikov in njihove sledeče pomoči v orožju, opremi in hrani, posebno v zaključni fazi vojne v zgodnjem letu 1945, je Tito dosegel svoj nemogoči cilj. Ob koncu vojne, maja 1945, je imel izključno in priznано oblast nad vso Jugoslavijo. Za kratkotrajno fasado prej omenjene „koalicijske vlade“ je partija hitro vzpostavila režim sovjetske zvrsti. Začetni signal je bil nedvoumen. Tisoči razoro-

ženih protipartizanskih borcev, repatriiranih iz britanske cone sosednje Avstrije, kamor so se zatekli, so bili v prvih dveh mesecih povojne Jugoslavije sumarično likvidirani.⁴ Leto kasneje je bil zajet tudi general Mihajlović v svojem izdanem skrivališču v Srbiji in justificiran.

Afirmacija večnarodnega značaja Jugoslavije

Toda Tito je izpolnil obljubo, ki jo je dal med vojno novembra 1943, da bo povojna Jugoslavija federacija narodnih sestavin. Njegov osnovni dosežek, potem ko je zmagovito izšel kot nedvomni oblastnik povojne Jugoslavije, je bil v tem, da je bila država potrjena kot zveza, federacija šestih republik – Bosne in Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Črne gore, Srbije in Slovenije. To je dosegel najprej s proklamacijo ustavodajne skupščine 29. novembra 1945, nato pa še s prvo povojno ustavo leta 1946. Ustava je določala, da je Jugoslavija „federalna ljudska država, republikanska po obliki, skupnost narodov z enakimi pravicami, na osnovi pravice do samoodločbe, vključno pravice do izstopa.“⁵

V začetku povojne dobe, ko je bila država v ideološkem, političnem in ekonomskem prisilnem jopiču v bistvu stalinističnega režima, ki ga je kontroliralo centralizirano partijsko vodstvo v Beogradu, je bil ta proglašeni federalni značaj povojne Jugoslavije v glavnem samo v imenu. Ni pa bil brez pomena. Karakterizacija povojne Jugoslavije kot federalne zveze z njeno prvo ustavo je pomenila uradno priznanje njenega glavnega problema, katerega napačno reševanje je bistveno pripomoglo k razpadu predvojne Jugoslavije leta 1941.

Ko pa so se v zgodnjih 50h letih spremenili mednarodni pogoji, se je ustavna struktura Jugoslavije kot federalne zveze pričela uveljavljati v politični atmosferi, ki je prevzela državo. Priložnosti, pa tudi nevarnosti za resnični federalizem so se pokazale kmalu potem, ko je Titov režim preživel spopad s Stalinom, ki je hotel, da bi bila Jugoslavija samo vzhodno evropski satelit.

Samoupravljanje – Titova verzija socializma

Ni nobenega dvoma, da je bila uvedba delavskega „samoupravljanja“ kot razpoznavnega znaka jugoslovanskega socializma, drugi večji Titov dosežek, poleg podelitve ustavne „suverenosti“ osmim zveznim enotam.

Pri preučevanju razvoja jugoslovanskega socialističnega sistema pa ne smemo pozabiti, da gre za povsem svojstven primer. Jugoslavija je zabredla v vrsto težav s Stalinom, še predno so se pokazala kakršnakoli znamenja neke reforme v sistemih obeh držav, ki sta bila takrat skoraj identična. Njun odprti konflikt iz leta 1948 je bil v glavnem posledica robatega vmešavanja sovjetskih „svetovalcev“. Pripeljal je do popolnega političnega in gospodarskega preloma med sovjetskim blokom in Jugoslavijo. Po še enem letu trmastega upanja in brezuspešnih poskusov, da bi bila spet pripuščena v bratovščino, pa Titova komunistična partija ni imela druge izbire, kot da improvizira nekakšno spremembo svoje ideologije, ki bi jo opazno ločevala od sovjetskega prototipa, obenem pa ohranila njen marksistično-leninistični značaj. Tako je Jugoslavija iznašla „delavsko samoupravljanje“. Novi koncept so

ideološko razlagali kot korak naprej do dokončnega cilja v Marxovi „zvezi svobodnih producentov“, ki naj bi v predvideni zaključni fazi Marxovega dialektično-zgodovinskega zaporedja, nadomestila politično državo. Dejansko pa je ideja „samoupravljanja“ odprla nepričakovane priložnosti za uveljavljanje prirodnega pluralizma Jugoslavije.

Isti nacionalni duh namreč, ki je ščitil druge vzhodnoevropske države pred popolno utopljenostjo v Sovjetski zvezi, je v večnarodni Jugoslaviji, potem ko se je izmaknila moskovski kontroli, ustvaril nezadržno težnjo k decentralizaciji in liberalizaciji. Ta vrojeni nacionalni dejavnik je šel roko v roki z novo doktrino „delavskega samoupravljanja“, dal ji je moči in jo razširil preko ozkih začetkov v podjetjih; to razširjeno samoupravljalno načelo pa je potem ideološko opravičevalo različne narodnostne aspiracije. Od tedaj sledijo nove narodnostne enote Makedonija, Kosovo in Bosna, zgledu starih komponent, Srbije, Hrvaške in Slovenije. Da je ta razlika globoko zakoreninjena v čustvih ljudi in da je morda edina res nepovratna značilnost povojne Jugoslavije, se je pokazalo z nedavno potrditvijo albanskega „nacionalizma“ na Kosovu. V zgodnjem novembru 1977 je v Beogradu na simpoziju o „Združenem delu in mednacionalnih odnosih“ dr. Hajredin Hodža imel predavanje, v katerem je hvalil „samoupravno afirmacijo albanske narodnosti v samoupravljalnem socializmu“, v nasprotju z nepriznavanjem, zatiranjem in diskriminacijo v prejšnjih obdobjih predvojne in povojne Jugoslavije.⁶

Ko je predsednik Tito 27. junija 1950, predložil prvi osnutek zakona o delavskem samoupravljanju, se je poslužil prvotnega leninističnega gesla: Tovarne delavcem, zemljo kmetom!, češ da vsebuje „celoten program socialističnih odnosov v produkciji“, ki „more in mora biti uresničen v praksi.“ V členu 10. četrte ustave, ki je bila sprejeta februarja 1974, dvajset let kasneje, pa je podana bolj prefinjena in širša definicija delavskega samoupravljanja: „Socialistični družbeno-gospodarski sistem Socialistično Federativne republike Jugoslavije je zasnovan na svobodno združenem delu, uporabljajoč sredstva za produkcijo, ki so družbena last ter na samoupravljanju delovnega ljudstva v produkciji in razdeljevanju družbenih produktov v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela in v družbeni reprodukciji kot celoti.“⁷

Od tega improviziranega zametka leta 1950 je bil jugoslovanski sistem „delavskega samoupravljanja“ v nenehnem prelivanju. Njegova formalna struktura in delovanje sta bila večkrat spremenjena, ne le z vsako od štirih ustav, temveč tudi v vmesnih obdobjih. Če prebiramo dolgo besedilo četrte jugoslovanske ustave iz leta 1974 (416 členov na 300 straneh) in kasnejši Zakon o združenem delu, novembra 1976 („mini-ustava“ o samoupravljanju, v 671 členih na 379 straneh), nas prevzame celoviti obseg in komplicirana struktura razširjenega „samoupravljalnega“ sistema. Formalno se zdaj razteza od „Temeljnih Organizacij Združenega Dela“ (TOZD) v tovarnah in uradih, preko različnih višjih kombinacij v podjetja in širša poslovna združenja ter ustanove za družbene usluge, na zakonodajne zbornice na vseh ravneh decentralizirane oblasti vse do federalne zbornice, prek piramidnega sistema delegacij in delegatov, ki jih izberejo.

Temeljni zakon, junija 1950, je vzpostavil organe samoupravljanja, delavske svete in upravne odbore v tedanjih vladnih podjetjih;

toda od vlade določeni direktorji podjetij so ostali (do leta 1958) glavni izvršni funkcionarji in čuvarji javnih interesov s pravico veta. Leta 1952 je bilo po sovjetskem vzoru urejeno centralizirano mikro-načrtovanje vse proizvodnje nadomeščeno z „načrtovanjem zgolj globalnih proporcij“, ki se je polagoma razvilo v še bolj sproščeno „družbeno načrtovanje“, v glavnem za investicije. S tem, da je bila proizvodnja v podjetjih izločena iz osrednjega, ukaznega načrtovanja, je bilo potrebno uvesti pogodbene odnose med avtonomnimi podjetji in tržno kupo-prodajo njihovih proizvodov. S tem pa je Jugoslavija – in to povsem ločeno od ideološkega adoptiranja „delavskega samoupravljanja“ – v resnici začela funkcionalno decentralizacijo svojega nekoč po sovjetskem vzorcu vodenega gospodarstva ter s tem nakazala smer mnogo kasnejšim gospodarskim reformam v vzhodni Evropi in celo v Sovjetski zvezi, čeprav so ostali njihovi režimi ideološko nasprotni delavskemu samoupravljanju.⁸

Z letom 1953 je novo samoupravljanje podjetij pričelo delovati. Do leta 1961 je bila skupna in nasprotujoča si pristojnost Delavskih svetov in direktorjev podjetij omejena na tekoče upravne posle, v mejah davkov, kreditov, investicij in plač, ki jih je določala vlada, ter v skladu s celo vrsto spreminjajočih se vladnih odredb. Cene so bile še vedno podvržene različnim novim in preteklim kontrolam. Po letu 1961 so podjetja dobila občasna dovoljenja, da razdelijo svoj pričakovani čisti dohodek med plače („osebni dohodek“) in fonde za rezerve, investicije in kolektivno potrošnjo. Toda domala vse odločitve o investicijah so ostale pod direktno ali indirektno kontrolo vlade. Ustava iz leta 1963 je naložila samoupravljanja razširila še na sektor družbenih uslug.

Decentralizacija in liberalizacija

Takoimenovana ekonomska reforma iz leta 1965⁹, skupno s sledečo odstranitvijo Aleksandra Rankovića leta 1966, centralističnega šefa partijske kontrole nad državnim in samoupravljalnim aparatom, pomeni odločujoč preobrat k gospodarski in politični liberalizaciji. Reforma naj bi izpolnila bistvene institucionalne in finančne predpogoje za novo jugoslovansko „socialistično tržno gospodarstvo“, ki se je hotelo okoristiti z zahodno trgovino in tehnologijo.

Reforma iz leta 1965 je do neke mere okrepila tudi zasebni sektor; ne toliko s posebnimi odredbami, kot po svojem duhu. Zasebna podjetja so v Jugoslaviji seveda omejena. Ustava iz leta 1974 jih definira kot „osebno delo s proizvodjalnimi sredstvi v osebni lastnini“. To velja v glavnem za male družinske kmetije, ki pa skupno pokrivajo skoraj 85% orne zemlje, ki je bila v zgodnjih petdesetih letih povoljno dekolektivizirana, kot posledica preloma med Stalinom in Titom obenem s prvimi začetki „samoupravljanja“ na preostalem podružabljenem sektorju. Dejanski obseg samoupravljanja na podružabljenem sektorju pa skupno z bodočnostjo zasebnega sektorja ne zavisijo toliko od formalno legaliziranega sistema, ki ga je mogoče raztegniti v vse smeri, kolikor od pragmatičnega zaznavanja gospodarskih ali političnih potreb s strani partijskega vodstva.

Kljub vsem liberalističnim in decentralističnim namenom, je bila reforma iz leta 1965 izvajana polovičarsko in ji zato ni uspelo

zagotoviti zadostne finančne baze za samoupravljanje podjetij. Do leta 1967 je vladni delež podjetniškega dohodka zopet dosegel skoraj petdeset odstotkov, kot pred reformo. Po odplačilu tekočih produkcijskih stroškov, anuitet na pretekle kredite, davkov in plač, podjetjem ni dosti, če sploh kaj, ostalo za investicijsko samofinanciranje. Ob taki finančni stiski je prišlo do občutnih izgub, zlasti v podjetjih z manj sposobnimi upravniki.¹⁰ Naraščajoča medsebojna zadolženost zaradi povezanih zaostankov pri odplačevanju poslovnih dolgov je povzročila ponavljajočo se „nelikvidnost“, tako da je morala centralna banka ponovno reševati nesolventni sistem z inflacijskimi transfuzijami nepokritega novega denarja. To pa je še bolj povečalo politično odvisnost samoupravljanja.

Reforma leta 1971 in kontrareforma

Za rešitev hvalevrednih ciljev reforme iz leta 1965 je postala potrebna nova, njej sledeča reforma. Pritisk za novo reformo je naraščal v dveh dopolnjujočih se smereh: za premik od doslej še vedno v glavnem nominalne decentralizacije v resnično, na drugi strani pa za nove ukrepe, ki bi okrepili finančno avtonomijo in odgovornost podjetij. Ta nagib v decentralizacijo je dosegel višek v triindvajsetih ustavnih amandmajih junija 1971¹¹, ki so prelili ustavni sistem države v *sui generis* zlitino s federativnimi in konfederativnimi značilnostmi. Formalna pristojnost zvezne vlade je bila zdaj omejena na obrambo, zunanje zadeve, mednarodno trgovino in plačila in na bistveno enotnost družbenega in gospodarskega sistema. Toda celo na teh področjih je bilo za centralne odločitve potrebno enakopravno sodelovanje in pristanek republik. V predvidevanju bodočnosti po Titu je bilo formirano kolektivno Predsedništvo Jugoslavije, v katerem so enako zastopane vse republike. Te globoke ustavne spremembe so sledile podobni decentralizaciji Zveze Komunistov Jugoslavije, ki je bila vpeljana na devetem partijskem kongresu, marca 1969, in je predelala jugoslovansko partijo v nekako konfederacijo osmih ločenih partij po republikah in avtonomnih provincah, kot je to veljalo za nekatere pred drugo svetovno vojno in do leta 1943.

S temi celovitimi spremembami pa je postala ustava iz leta 1963 zastarela in leta 1974 je bila proglašena nova. Obdržala je decentralistične določbe amandmajev iz leta 1971, zmanjšala pa je njihov liberalistični učinek s tem, da je ponovno okrepila „vodilno vlogo“ partije, tako na ravni države, kot tudi v družbenem in gospodarskem samoupravljanju. Ta nepričakovani preklc liberalizacije je bil posledica nenadnih političnih sprememb, do katerih je prišlo manj kot pet mesecev po amandmajih junija 1971. S presenetljivim ukrepom je Tito v začetku decembra 1971 odredil široko čistko celotnega političnega vodstva republike Hrvatske, zaradi domnevnih nacionalističnih odklonov v prizadevanju za hitro okoriščenje z novo pridobljenimi ustavnimi pooblastili republik. V podobnih čistkah so bili leta 1972 odstranjeni liberalnejši prvaki v drugih republikah, zlasti v Srbiji in Sloveniji. Z odstranitvijo „nacionalistov“ in „liberalov“ po republikah, je bila jugoslovanska partija spet centralizirana v okviru novega Izvršnega Biroja na partijskem sedežu v Beogradu. Sledečji partijski kongres leta 1974 je „povišal“ ta Izvršni Biro v skupni Izvršni Odbor partije. Na 11. partijskem kongresu junija 1978 pa je bil Izvršni Odbor ukin-

jen, namesto njega pa vpeljano prikrojeno Predsedstvo Centralnega komiteja.

Po republikah odstavljene politične prvake so zamenjale manjše, podložnejše figure. Nove zakonodajne zbornice so zdaj na vseh ravneh uprave sestavljene iz nepolitičnih „delegatov“, izbranih iz piramidne strukture razširjenega samoupravljalnega sistema, ki jih je lažje odstraniti in s tem tudi lažje nadzorovati. Ta formalno povečana samoupravna organizacija, ki je bila navidez funkcionalno povišana v politično strukturo, je bila tako v resnici izkoriščena, da bi reorganizirano vlado še bolj podvrgla partijski kontroli in manipulacijam.

Gospodarske spremembe in učinki

Nova ustava je radikalno spremenila tudi gospodarsko in družbeno organizacijo samoupravljanja. Ker je bil njen proglašeni namen dati samoupravnim delavcem več občutka sodelovanja in odgovornosti, je bila zrahljana organizacijska struktura vseh, razen najmanjših podjetij, s tem da so bile njihove več ali manj zaključene delovne enote spremenjene v avtonomne Temeljne Organizacije Združenega Dela (TOZD). Te naj bi zdaj tvorile neko v bistvu federalizirano strukturo samoupravljanja v podjetjih, pa tudi preko njih s pomočjo tako imenovanih Samoupravnih dogovorov. Družbene usluge naj bi bile odslej upravljane in financirane preko pogodbene „svobodne izmenjave dela“ med njihovimi producenti in porabniki v institucionalnem okviru bilateralnih „samoupravnih interesnih skupnosti“. Te skupnosti so postale obvezne na področju zdravstva, vzgoje, socialnega zavarovanja, brezposelnosti in socialnega skrbstva, kakor tudi znanosti in kulture. Podobne interesne skupnosti so bile vpeljane tudi za take bistvene, napol javne dobrine, kot so električni tok, voda, ceste in železnice. Nedavno so bile v vseh republikah ustanovljene posebne interesne skupnosti za mednarodne gospodarske odnose, ki naj bi povečale samoodgovornost zunanje trgovine in izposojanja posameznih področij.

V nasprotju z reformo iz leta 1965, katere namen je bil povečati tržne odnose in konkurenco, je po letu 1971 sledeča revizija „socialističnega tržnega gospodarstva“ dala prednost ustanovni „samorganizaciji“ gospodarstva. Tako povezovanje – vertikalno v proglašeni nameni, v resnici pa največkrat horizontalno – zmanjšuje tržne odnose med povezanimi TOZD-i in krepi osredotočenje tržne moči v njihovem zunanjem trgovanju z drugimi povezanimi skupinami. V obeh primerih je konkurenca oslABLJENA, cene postajajo samovoljne in višje, sredstva pa še slabše porazdeljevana kot poprej.¹²

Celotna gospodarska dejavnost trajno neustaljenega jugoslovanškega sistema pa odkriva nekatere večje kronične pomanjkljivosti. Čeprav je bila stopnja gospodarske rasti sprejemljiva, povprečno okrog šest odstotkov letno, kar več ali manj sovпада s stopnjo gospodarskega razvoja Jugoslavije, je v glavnem temeljila na pretirano kapitalno-intenzivnih in pogosto razsipnih investicijah, ki so zajele okrog 33 odstotkov družbenega produkta.¹³ Brezposelnost presega deset odstotkov, medtem ko je podoben odstotek delovne sile še vedno „začasno“ zaposlen v Zahodni Evropi; vkljub temu storilnost na delovno uro upada in se zdaj vrti okrog dvo-

odstotnega višanja. Izračunana inflacija je v zadnjih desetih letih prekoračila 250 odstotkov in še narašča.¹⁴ Narašča tudi primanjkljaj v zunanji trgovini z državami s konvertibilno valuto. Leta 1977 je znašal 4 milijarde dolarjev in se še slabša.¹⁵ Takega primanjkljaja pa ne morejo pokriti tudi občutni dohodki od tujskega prometa, ali devize, ki jih pošiljajo jugoslovanski delavci iz tujine. Celokupna, neobjavljena zadolženost v tujini je verjetno prekoračila vsoto 12 milijard dolarjev, se pravi blizu 25 odstotkov celotnega narodnega dohodka Jugoslavije, kar pomeni, da jo bo vse težje in težje odplačevati ali pa še zvišati. Položaj in možnosti jugoslovanskega gospodarstva niso zavirljive.

Samoupravljalni socializem Jugoslavije se doslej ni izkazal kot učinkovit gospodarski sistem. Njegov dosedanji uspeh je predvsem v tem, da so bili narodi Jugoslavije osvobojeni spon prvotnega sovjetskega sistema. Toda samoupravljalni sistem, ki je sledil, je še vedno bolj politično upravljan od zunaj, kot pa samoupravljan od znotraj. Poleg obdavčevanja in drugih finančnih in predpisnih oblasti, je vlada omejevala samoupravljanje tudi s tem, da je obdržala ali si ponovno pridobila „bistveni vpliv na cene, investicije, zunanje gospodarske odnose in podobno.“¹⁶

Kljub tem ustanovnim in funkcijskim pomanjkljivostim, pa je jugoslovanski „eksperiment“ pokazal, da samoupravljanje lahko nudi možnost decentralizirane izbire v prožnem okviru realistično pojmovane „družbene lastnine“, če mu je dovoljeno delovanje v smislu usklajenih pobud njegovih sestavnih delov, tisti, ki sodelujejo, in onih, ki konkurirajo. Z izkoriščanjem kapitala (ali zemlje), ki je „družbena lastnina“, samoupravljalna podjetja, z različnimi omejitvami, dejansko izvajajo lastninsko pravico nad njim, bodisi posamezno ali skupno z drugimi, v skladu z zadevnimi samoupravnimi sporazumi. Da je sistem gospodarsko na trhljih nogah, je v glavnem posledica dejstva, da niti kronično nesolventna podjetja ne bankrotirajo, da ni zanesljive razvojne in stabilizacijske politike, da je dopuščena koncentracija tržne moči in pa, ker se prav zategadelj vlada in partija še bolj samovoljno vmešavata v samoupravljanje. To slabo delovanje pa bi se dalo zmanjšati in popraviti. Vendar uresničitev te možnosti zavisi od tega, če bo obnovljen razvoj politične liberalizacije, ki je bil decembra 1971 ustavljen.

Program za bodočnost

Odkar je bilo leta 1970 pripravljeno kolektivno Predsedništvo, živi Jugoslavija v nekem nestrpnem položaju zavlačujočega se „prehoda“ v po-Titovo dobo, ki se je z amputacijo Titove noge januarja 1980 prvič resno približala. In v tem času vse bolj naraščajoče nemoči in zaskrbljujoče negotovosti je dozorelo osnovno protislovje jugoslovanskega socialističnega sistema v suverenost republik in samoupravljanje družbenih ustanov v nasprotju z leninistično kontrolo partije nad državo in družbo.

Formalni sistem oblasti in samoupravljanja je bil z ustavnimi amandmaji junija 1971 temeljito predrugačen in decentraliziran, toda na ravni vladajoče komunistične partije je bil samo nekaj mesecev kasneje, decembra 1971. ponovno centraliziran. Ta protislovni dualizem označuje vrsta posebnih napetosti med osrednjim partijskim vodstvom v Beogradu in partijskimi organizacijami v šestih republikah in dveh avtonomnih pokrajinah; med centralno

vlado Jugoslavije in vladami osmih ustavnih enot; med samoupravnimi organi in manežersko strukturo v organizacijah združenega dela, kakor tudi med vsako od teh in partijskimi ekspONENTI v njih.

Po kritičnih političnih čistkah v letih 1971 in 72, so vrhovne uprave v podjetjih ostro napadali kot „težno-birokrate“ ter so jim pripisovali odgovornost za gospodarske težave države, češ da so ovirali razširjeno samoupravljanje; kazalo je, da si skuša partija pridobiti popolnejšo kontrolo nad decentraliziranim sistemom s tem, da bi izigravala razbito samoupravljanje proti strokovnim upravnikom. Tudi ne bi bilo realistično podcenjevati še vedno živa trenja med nasprotujočimi si narodnostnimi enotami, zlasti v treh največjih republikah – Srbiji, Hrvatski in Bosni-Hercegovini. Brez Tita bi nekatere, ali vse te različne in menjajoče se napetosti v državi in v sistemu lahko nepričakovano izbruhnile v odkrite konflikte, odvisno od takratnega zaznavanja obstoječih okoliščin in pričakovanega razvoja.

Kdorkoli bo prevzel Titov položaj, ne bo podedoval tudi njegove osebne moči, da bi vladal po lastni volji. V partijskem Prezidiju in v pripravljenem kolektivnem Predsedstvu države je imel prednost med „enakimi“ Edvard Kardelj, kljub rahlemu zdravju. Bil je edini med Titovimi starimi, predvojnimi sodelavci, ki je še stal ob njem. Bil pa je poleg tega tudi ideološki in ustavni arhitekt nenavadnega jugoslovanskega „socializma“, kot se je razvil po Titovem prelomu s Stalinom. Toda Edvard Kardelj Tita ni preživel; februarja 1979 je umrl. Danes zato ni nekega „primus inter pares“, ostalo je le nekaj „pares“, ki jih bremeni Titova in Kardeljeva dediščina.

Septembra 1972, po političnih čistkah v republikah, je Kardelj v govoru na začetku kampanje za izvolitev „delegatov“, z nenavadno odkritostjo priznal, da se partija „mora vmešavati“, da mora „zavzeti konkretna stališča v sami osnovi samoupravljanja“, da ne more „prepuščiti slučaja, ko bo šlo za izvolitev delegatov (v razna samoupravljalna telesa in državne zbornice).“ Partija, je dejal, mora poseči v to demokratsko bitko brez iluzij... tako da, kjer smo šibki, kjer ne moremo dobiti bitke z demokratičnimi sredstvi, se ne smemo bati uporabiti sredstva revolucionarne ali administrativne prisile.“¹⁷

Šest let kasneje, leta 1978, se je partijski kongres še vedno ukvarjal s problemom, kako zagotoviti nadvlado partije znotraj ustavno razširjenih republiških avtonomij in samoupravljalnih struktur. Kongresni material o tem vprašanju je centralni komite partije pripravil za naslednjega izhodišča: „Ena najvažnejših nalog, pred katero stoji Zveza Komunistov, je v vprašanju: kako prilagoditi dejavnost Lige (komunistov) spremembam, do katerih je prišlo v naši družbi.“¹⁸

Med pripravami za kongres leta 1978, je Kardelj objavil knjigo z naslovom: „Navodila za razvoj socialističnega samoupravljalnega političnega sistema“¹⁹, ki so jo sprejeli kot program partije za bodočnost. Knjiga tolmači zamišljeno delovanje razširjenega samoupravljalnega sistema. Glavna misel je, da bo zapletena samoupravljalna struktura, kot jo določa ustava iz leta 1974 in odgovarjajoča zakonodaja, služila kot okvir, v katerem bodo vse bolj uveljavljani in usklajevani različni interesi jugoslovanskega gospodarstva in družbe. Ta „pluralizem samoupravljalnih interesov“ je

Kardelj poudaril kot osrednjo značilnost porajajoče se „socialistične samoupravljalne demokracije“.

Kardelj pa je vsaj priznal, da je imel v mislih „bodoči razvoj demokracije v naši samoupravljalni, socialistični družbi... (in) ... da demokratizacija družbe zavisi od zagotovljene, brezpogojne vodilne vloge socialističnih sil... Socialistična družba potrebuje demokracijo v socializmu, ne demokracijo kot orožje proti socializmu.“ Potem je dodal. „Osrednje vprašanje za nas je zdaj, kako zagotoviti, da bo dejavnost Lige Komunistov v sistemu delegacij in delegatov (v samoupravljalni in v državni strukturi) takšna, da bo postala sestavni del in gibalna sila tega sistema.“²⁰ Težko je najti neko bistveno razliko med Kardeljevo novo partijsko platformo in že omenjeno izjavo iz leta 1972, po politični čistki v republikah; le izrazi so mehkejši.

Toda v uvodu v to programsko knjigo je Kardelj zapisal presenetljivo drugačno izjavo. „Niti država, niti sistem, niti politična partija ne morejo prinesiti človeku sreče. Samo človek sam si jo lahko ustvari.“²¹ Bila bi zgolj pobožna želja pripisovati tej prijetni frazi karkoli, kar bi bilo v nasprotju z leninističnimi značilnostmi, vsebovanimi v programu. Vendar ta humanistična izjava je bila objavljena v programski knjigi in jo bo torej mogoče priključiti v bodočih spremenjenih okoliščinah in jo uveljavljati podobno kot začetne tekste o politični decentralizaciji in samoupravljanju po letu 1950.

„Kolektivni“ nasledniki Tita bodo morali najti težke rešitve podegovanih problemov Jugoslavije in bodo morali pri tem iskati kompromise med formalnim programom partije in resničnimi potrebami države. Če se bodo hoteli izogniti nadaljnemu poslabšanju nagradenih težav jugoslovanskega gospodarstva, bodo nujno morali doseči manj antagonistične odnose med strokovno upravo in realističnim samoupravljanjem v finančno avtonomnih in odgovornih podjetjih. Okrepitev razvejanega zasebnega sektorja bo postala prav tako potrebna, kot je treba s tekočino izpolniti kozarec ledenih kock. Spoštovanje ustavno konfederiranih odnosov med republikami je treba smatrati za pogoj mirne kontinuitete po Titu. Tudi odnosi v partiji se bodo zaostriili, če bi bile republiške partije še vnaprej prisiljevane z „demokracijskim centralizmom“, iz političnega glavnega stana v Beogradu, ko ta ne bo več imel za seboj avtoritete Tita.

Povdarek v Kardeljevem programu partije je na tem, da skuša pokazati, da je ustavno decentralizirana zgradba državne uprave in samoupravljanja demokratična *per se* v tem, da omogoča izraz pluralističnih interesov. Toda ta program obide dejstvo, da sme v Jugoslaviji legalno organizirana inicijativa priti samo preko „družbeno političnih organizacij“, ki jih kontrolira partija. Brez učinkovitega in enakopravnega pluralizma neodvisnih inicijativ za alternativne predloge pa ne more biti demokratičnega odločanja. In prav ta pogrešani „procedurni“ aspekt demokracije bo postal preskusni kamen Kardeljeve „socialistične samoupravljalne demokracije“ bodočnosti.

Pravice človeka v dejanskem sistemu

Iz tega prikaza ključnih značilnosti in razvoja prepletenega političnega, gospodarskega in družbenega sistema Jugoslavije — tudi

če upoštevamo Kardeljevo vizijo neobstoječe „socialistične samoupravljalne demokracije“ — izhajajo naslednji zaključki o človekovih pravicah v Jugoslaviji.

Ker si, in dokler si Liga komunistov pridržuje izključno inicijativo in popolno kontrolo nad delovanjem jugoslovanskega sistema, so in morejo biti človekove pravice v njem samo pogojne, izbrane in preklicljive koncesije, o katerih odloča partija. Pod takimi političnimi pogoji so, kot smo videli, zelo omejene in negotove ter neenakomerno uresničene celo takoimenovane gospodarske pravice samozaposlovanja (zasebni sektor) in skupinskega samoupravljanja (družbeni sektor). In še te so, take kakršne pač so, ne toliko zaradi izvajanja formalnega sistema, kolikor v goljufanju tega sistema s pomočjo osebno zainteresirane soudeležbe vplivnih članov in funkcionarjev partije na raznih stopnjah oblasti in samoupravljanja.^{22 23}

Zaradi vseobsegajoče vodilne vloge partije v Jugoslaviji dejansko ni pravic človeka v postopkih političnega odločanja. Ne-partijska politična dejavnost ni dopuščena. Ustavno dovoljene „družbeno-politične organizacije“ manipulirajo vnaprej določeni člani partije, ki so na vodilnih mestih v teh organizacijah v skladu s „kadrovsko politiko“ partije.

Svoboda javnega izražanja mnenj, ki se razlikujejo od partijske ideologije ali politike, pa je domala omejena na peščico verskih tednikov ali mesečnikov, ki pa morajo ostati znotraj ozkih meja dopuščene verske brige, kot le-te tolmači vladna „Komisija za odnose z verskimi skupnostmi“. Vsa občila (dnevni tisk, TV in radio) so pod učinkovito kontrolo partije preko povsem njene „Socialistične zveze delovnega ljudstva“. Z izjemo nekaj teoloških semenišč ni zasebnih šol. Učni program vseh šol je prežet z marksistično ideologijo. Partijski kontroli so podvržene tudi literarne in strokovne publikacije. Djilas in Mihajlov, na primer, nista smela po obsodbi ničesar več objaviti v Jugoslaviji in Mihajlov je bil obtožen, ker je objavil svoje spise v Združenih državah.

Narodnostni vidiki človekovih pravic: primer Slovenije.

V tujini razpravljajo o narodnostnem vprašanju Jugoslavije povečini v smislu srbo-hrvatskih odnosov in antagonizma, z le obrobni-mi omembami drugih narodnostnih sestavin. Zato bi bilo morda koristno zaključiti to analizo z nekaterimi opazovanji, ki se nanašajo na Slovenijo, severozahodno republiko Jugoslavije, meječo na Italijo in Avstrijo. Od vseh osmih zveznih enot Jugoslavije je Slovenija narodnostno najbolj homogena in kulturno najbolj različna od ostalih. Ker pa je tudi najbolj razvita, je omejevanje človekovih pravic v jugoslovanskem sistemu še posebej prizadelo Slovence.

Da bi ohranili in okrepili svoje narodno življenje v sovražnem geopolitičnem okolju srednje Evrope, so Slovenci, zlasti v razvojnem demokratičnem stoletju pred drugo svetovno vojno, razvili celo vrsto kulturnih, gospodarskih in političnih ustanov. Storili so to brez pomoči in brez zanašanja na nenaklonjene tuje vlade na Dunaju, odnosno, med obema vojnama, v Beogradu. Toda druga svetovna vojna je uničila skoraj vso to trdo priborjeno slovensko infrastrukturo.²⁴

Namesto da bi omogočil obnovo slovenske narodne dediščine na razvalinah druge svetovne vojne, kot je med vojno obljubljala partija, jo je povojni jugoslovanski režim skoraj do kraja pokončal s tem, da je Sloveniji vsilil stalinistični sistem, s središčem v Beogradu. O tem je švicarski očividec in strokovnjak za jugoslovanska vprašanja izjavil naslednje: „Zanesljivo lahko rečemo, da v vsej zgodovini povojne dobe ni primera, z izjemo sovjetskih kolonijalnih področij, kjer bi bili ljudje tako na debelo izkoriščani in oropani sadov svojega truda, kot Slovenci... oni so verjetno tudi edini evropski narod, ki ni imel nobene koristi od ameriške gospodarske pomoči, temveč so ga poleg tega drugi oropali še njegovih lastnih zakladov.“²⁵ En primer take brezobzirne centralistične diskriminacije proti Sloveniji se je dogodil še ob koncu leta 1969, ko je vlada v Beogradu samovoljno prenesla na druga področja posojilo Svetovne banke, ki je bilo odobreno izrecno za nujno potrebno cestno zvezo iz Srednje in zahodne Evrope, preko Slovenije do Jadranskega morja.²⁶

Zato ni čudno, da je Slovenija, po padcu Aleksandra Rankovića leta 1966, postala glavni zagovornik konfederalne reorganizacije Jugoslavije, ki je bila skoraj dosežena z ustavnimi amandmaji, junija 1971. V *New York Timesu* je njegov jugoslovanski dopisnik leta 1967 poročal, da „Slovenci, celo vladni in partijski funkcionarji, brez obotavljanja izgovarjajo besedo „konfederacija“. Smatrajo, da je edina pot, po kateri bi se Jugoslavija mogla mirno razvijati, v povezavi, v kateri bi bili vsaj nekateri sestavni deli v resnici popolnoma neodvisni v svojem gospodarskem in političnem razvoju. Če pa bi neka politična reakcija v Beogradu preprečila ta razvoj, potem so celo višji partijski funkcionarji v Sloveniji mnenja, da bo narasel pritisk za popolno ločitev od Jugoslavije.“²⁷

Počasi so se tudi druge republike pridružile Sloveniji v tem prizadevanju za konfederacijo, kot je ta nato bila vsebovana v amandmajih iz leta 1971. Vredno pa je pripomniti, da je v zgodnji fazi liberalizacije, ko se je Slovenija začela zavzemati za konfederalizacijo, Hrvatska – iz važnih taktičnih razlogov – poudarjala potrebo po popolnejšem in širšem samoupravljanju. Tako je prišlo do že omenjenih vzporednih odnosov med (kon-)federacijo in samoupravljanjem.

Smatramo lahko, da je Slovenija tudi po re-centralizaciji partije leta 1972, ostala pravtako resnično odločna, kot je bila pred amandmaji iz leta 1971. Slovenija namreč lahko upa v obnovo svojega specifičnega narodnega razvoja samo, če bo mogla usmeriti svoje samovladanje in samoupravljanje na svoje lastne potrebe in potencial, ki so oboji v Sloveniji močno različni od drugih republik. Poleg tega ima Slovenija, v nasprotju z drugimi republikami, kjer se narodnosti mešajo, jasno narodnostno mejo z južnim sosedom, Hrvatsko, ki je edina vez Slovenije z Jugoslavijo.

Po zgodovini in kulturi je Slovenija, poleg Poljske, morda najbolj katoliška od vseh slovanskih narodov. Zato je jugoslovanski marksistično-leninistični režim tudi s tega stališča močno prizadel Slovenijo. Marca 1979. je dr. Franc Rode, profesor na teološki fakulteti v Ljubljani, analiziral položaj Cerkve in njenih vernikov v okviru jugopartijske zvrsti „ločitve cerkve in države.“ „Povojni režim,“ je dejal dr. Rode, „je vzpostavil tako ločitev Cerkve od države, da je bila Cerkev izločena iz družbenega življenja... Osnovna zapreka popolni vključitvi kristjanov v življenje družbe je „vodilna vlo-

ga' Komunistične partije, katere filozofija temelji na ateizmu in uživa vse privilegije uradne ideologije, ki zavzema celoten javni prostor... Če bi partija tudi ateizem, tako kot vero, omejila na zasebno življenje, bi ne bilo nobenega problema... Tako pa, kot stvari stoje, doživljamo ideološko diskriminacijo... Dokler ne dobimo dostopa do vseh sredstev javnega obveščanja... dokler so nam zaprta cela področja družbenega življenja... dokler niti Božiča ne smemo obhajati... je nemogoče govoriti o svobodni družbi, o spoštovanju človekovih pravic¹ in tudi ne o socializmu..."²⁸

Partijski režim je takoj reagiral. Ljubljanski nadškof in prof. Rode sta bila klicana na urad Komisije za odnose z verskimi skupnostmi. Predsednik komisije ju je obvestil, da predavanje profesorja Rodeta ne sme biti objavljeno in da bo s tem zadeva končana. Toda kljub temu „dogovoru“ o cenzuri, so javna občila sprožila strupeno kampanjo proti temu neobjavljenemu predavanju in na televiziji ga je obsodil tudi sekretar partije. Ko pa je avtor tega predavanja, ki so ga tako krivično napadli pred javnostjo, ki predavanja ni niti slišala niti ga brala, skušal stvari postaviti na pravo mesto, so javna občila zavrnila njegovo pojasnilno pismo.

Možnosti

Pričakovati skorajšnjo popolno politično liberalizacijo Jugoslavije, bi bilo nerealistično. Če izključimo možnost sovjetske vojaške intervencije v po-Titovi Jugoslaviji, katere NATO očitvidno ne bi mogel dopustiti, ker Jugoslavija ne meji na Sovjetsko zvezo, ker ni članica Varšavskega pakta in ker obvladuje Jadransko morje – se zdi, da se po-Titovo kolektivno vodstvo ne bo moglo izogniti pragmatičnim kompromisom, ki se bodo nanašali na notranje partijske in med-republiške odnose, podobne onim, ki so med leti 1966 in 1971 pripeljali do decentralizacije in liberalizacije. Vsako vztrajanje na letu 1972 re-centralizirani vlogi partije, kaj šele njeno zategovanje v po-Titovi dobi, bi zahtevalo tako stopnjo utesnjevanja, ki je Jugoslaviji brez Tita ne bi bilo več mogoče obdržati.

OPOMBE

- ¹ Te težave so odsevale iz nekaterih ključnih predavanj na simpoziju o Jugoslaviji: Uspehi in problemi, ki se je 16 oktobra 1977 vršil v Washingtonu in ga je vodil prof. G. W. Hoffman, v sodelovanju z uradom za Zunanja raziskavanja na ameriškem zunanjem ministrstvu.
- ² Podroben očitvidski opis slabosti zadnje predvojne jugoslovanske vlade (v Londonu) vsebuje knjiga "Padec Jugoslavije", ki jo je napisal Ilija Jukič, New York & London; Harcourt Brace Yovanovich, 1974.
- ³ Začetni udarec osne okupacije Jugoslavije leta 1941 je najbolj uničevalno padel po Sloveniji. Že v devetnajstem stoletju so pangermanski nacionalisti pojmovali Slovenijo kot edino etično prepreko, da bi bodoči nemški Reich segal do severnega Jadrana (Trst) kot svojega „južnega morja“. Po aprilski invaziji 1941 je Hitlerjev Reich takoj zasedel in anektiral dve tretjini Slovenije (ostalo pa septembra 1943) in neprikrito izvajal Hitlerjev ukaz: „Napravite mi to zemljo nemško!“ Vodilni slo-

venski ljudje vseh slojev so bili hitro odstranjeni. Med prvimi je bil Franjo Žebot, član predvojnega parlamenta in župan mariborski. Aretiran je bil v noči prihoda Nemcev in odpeljan v Dachau, kjer je štirih leta kasneje, malo pred prihodom ameriške vojske, umrl, aprila 1944. Drugi člani njegove družine so bili ali deportirani ali pa so zbežali v od Italijanov zasedeno in anektirano Ljubljansko Pokrajino, kamor so se zatekli tisoči beguncev iz nemške cone. Ironično je, da so se člani podtalne Komunistične partije izognili prvemu valu preganjanja, ker so se držali duha pakta med Molotovom in Ribbentropom in pa, ker je v trenutku nemškega in italijanskega vdora predvojni ban Natlaččen ukazal policiji, naj uniži spiske malo poznanih članov ilegalne Komunistične partije. Tada leta 1942 je partijska OF proglasila Natlaččena za izdajalca in je bil ubit v Ljubljani, zatočišču slovenskih beguncev iz nemške zasedbene cone. To, takrat edino slovensko zatočišče za begunce od hitlerjanskega preganjanja je partijska OF izbrala za svoje „gverilsko“ področje in je s tem — zaradi italijanskih represalij in umorov Varnostno obveščevalne družbe — zelo zmanjšala tam osredotočeni demokratični potencial za obnovo povojne Slovenije.

4. Pokol okrog 10 tisočev slovenskih antikomunistov je omenjal Edvard Kocbek, medvojni voditelj krščanskih socialistov v glavnem stanu slovenskih partizanov, v intervjuju, ki ga je objavila leta 1975 slovenska publikacija v Trstu. Glej: Boris Pahar in Alojz Rebula, EDVARD KOCBEK — PRIČEVALEC NAŠEGA ČASA, Trst: Zaliv, 1975, pp. 147-148. Kocbekovo pričevanje je potrdil Milovan Djilas v svoji najnovejši knjigi „Vojni čas“, (New York & London: Harcourt Brace Jovanovich, 1978, pp 446-449). Kocbekovo tržaško pričevanje je sprožilo ostro partijsko kampanjo proti njemu v javnih občilih in ni mu bilo dovoljeno, da bi se branil. Maja 1976 pa je bil aretiran sodnik Franc Miklavčič, ker se je zavzel za Kocbeka. Miklavčiča je organizacija Amnesty International februarja 1977 proglasila za „jetnika meseca“.
5. Tudi najnovejša ustava iz februarja 1974 (DELO: Ljubljana 1974), potrjuje „pravico do izstopa“ v prvem stavku svojih „osnovnih načel“, str. 53.
6. FBIS, Daily report, Vzhodna Evropa, 8. novembra 1977, str. 1 16
7. Ustava iz leta 1974, op. cit., Člen 10, str 83.
8. Gospodarske reforme v Sovjetski zvezi in vzhodni Evropi so se pričele sredi 60tih let, a so bile kratkotrajne. Ponovna zasedba Češkoslovaške, avgusta 1968, je ustavila in slednjč obrnila začetni zagon. Obseg gospodarske decentralizacije je bil zelo ozek in tržni odnosi med podjetji se niso razvili. Cela v Dubčkovih Češkoslovaški (Januar-avgust 1968) je bila gospodarska decentralizacija počasna, zaradi neresenih dvomov, ali naj nameravana operativna avtonomija podjetij sledi zgledu jugoslovskega samoupravljanja. Ota Šik, arhitekt Dubčkovih gospodarskih reform, je omenil v razgovoru z avtorjem te študije, da je bil naklonjen načrtu samoupravljanja podjetij, ki bi vključevalo sodelovanje zunanjih dejavnikov — bankirjev, dobaviteljev in strokovnjakov — v upravnih odborih podjetij.
9. T. Wilson, G. R. Denton et al., Gospodarska reforma v Jugoslaviji. PEP London, Julij 1968; tudi OECD, Gospodarski pregledi: Jugoslavija 1965, 66, 67.
10. Cela v letih 1977-78, je tretjina gospodarstva operirala z deficitom, kot piše Ekonomska politika, op. cit., Julij 3, 1978, str. 10
11. Uradni tekst: Ustavni Amandmaji od XX do XLII, Uradni list SRS, Ljubljana, 30. junija, 1971.

- ¹² V svojem uvodniku, 14. avgusta 1978, komentira Ekonomska Politika nedavni „družbeni dogovor“, ki je potrdil izvozne subvencije za leto 1978 v znesku več kot ene milijarde dolarjev, ali okrog dvajset odstotkov domačih stroškov izvoženega blaga. Toda kljub temu narašča primanjkljaj v jugoslovanski mednarodni plačilni bilanci. Leta 1966 je izvoz v države močne valute pokrival 80 odstotkov uvoza iz njih. Leta 1977 pa samo 39 odstotkov. Isti uvodnik povezuje to resno poslabšanje v zunanji trgovini z „družbenimi dogovori“ in „samoupravnimi sporozumi“ o cenah, ki skušajo, kot v kartelih, ustvariti enotne cene v različnih industrijah na ravni, ki pokrije najvišje stroške na enoto v podjetju, ki je najmanj produktivno. Op. cit. str. 8 in 10.
- ¹³ OECD, Gospodarski pregledi, Jugoslavija, junij 1979, str. 5.
- ¹⁴ OECD, op. cit., str. 59.
- ¹⁵ OECD, op. cit., str. 63.
- ¹⁶ Ekonomska Politika, 1 junij 1978, str. 10; tudi OECD, op. cit., 1975. str. 34 in 1977, str. 25.
- ¹⁷ Komunist, Ljubljana, Oktober 13, 1972.
- ¹⁸ FBIS, Daily report, Vzhodna Evropa, Vo. II, st. 29. 10 februarja, 1978
- ¹⁹ Edvard Kardelj, Smeri Razvoja Socialističnega Samoupravnega Sistema, Ljubljana, Komunist, 1978.
- ²⁰ Op. cit. str. 83 in 199.
- ²¹ Op. cit. str. 8.
- ²² V dveh nedavnih intervjujih (v dnevniku VJESNIK, Zagreb, 2. septembra in v tedniku START, 6. septembra 1978), je dal dr. Neca Jovanov, višji predstavnik uradne Zveze jugoslovanskih sindikatov in priznani strokovnjak za stavke v Jugoslaviji, presenetljivi izjavi, da je delavska samoupravljanje v Jugoslaviji bolj nominalno, kot realno. „V zadnjem času so bile pogosto organizirane stavke proti odločitvam delavskih svetov ... ki jih „nominalno“ sestavljajo delavci ... toda njihova družbena sestava in njihova vplivna struktura nimata dosti opravka z delavstvom. Jovanov je kritiziral partijsko organizacijo, da je preprečila pravilno uvedbo samoupravnega sistema, ter pojasnil: „To je sprožilo zelo zanimiv proces: ljudje iz hierarhične strukture so se začeli postavljati v samoupravno strukturo ter zavzeli ključne položaje v njej... Število delavcev v delavskih svetih je padlo pod 55 odstotkov ... Nastal je paradoksen položaj: delavski sveti so pričeli krepiti svoj položaj kot ustanove, toda njihova družbena sestava ni bila delavska... Kako to funkcionira, verjetno veste. Direktor podjetja se sestane z enim ali dvema pomočnikoma, s partijskim sekretarjem, s predsedniki sindikalnih organizacij in delavskih svetov ter predloži, kakšna naj bi bila politična linija. V resnici pa je ta odločitev že napravljena, ker predsednik delavskega sveta zapusti sestanek, ker mora doseči, da bo delavski svet sprejel direktorjevo odločitev; partijski sekretar ji da moralno in politično podporo in isto velja za predsednika sindikata. Direktor s svojo ekipo, ki je napravila odločitev, čaka ob strani, medtem ko se vse politične in samoupravne agencije mučijo z legalizacijo odločitve. Zato je celotno politično in samoupravno življenje zreducirano na točko, kjer morajo delavci glasovati za ali proti odločitvi. Če skuša kdo protestirati, ga takoj obdolžijo, da je proti samoupravljanju (ker je delavski svet sprejel odločitev) ali proti partiji (ker je podprla odločitev). V tem, pravi Jovanov, je resnični vzrok stavk v Jugoslaviji.
- ²³ Duško Doder, nekdanji dopisnik The WASHINGTON POST-a v Jugoslaviji, v svoji knjigi „Jugoslavlani“ (Random House, New York, 1978),

živo opisuje primere različnih kategorij takih neformalnih poslov, ki so značilni posebno za družbeni sektor jugoslovanskega gospodarstva, pa tudi za državno upravo. Da so take „neformalnosti“, ilegalnosti in extralegalnosti precej tipične za samoupravni sistem, z lahkoto ugotovimo tudi iz različnih poročil v beograjskem tedniku Ekonomska Politika, ki kaže, da se dejanska praksa izmika ustavi za ustavo, zakonu za zakonom, odredbi za odredbo, pa tudi Družbenim dogovorom in Samoupravnim sporazumom, ki naj bi, kot znanilci Kardeljeve „samoupravne demokracije“, počasi nadomestili zakonodajne in administrativne odredbe vlade.

- ²⁴ Sistematično, zgodovinsko-analitično študijo samoorganiziranega etnocentričnega gospodarskega in družbenega razvoja Slovenije, čeprav je bila brez lastne narodne vlade, najdemo v knjigi, T. Hočevar, *Struktura slovenskega gospodarstva 1848-1963*, New York, Studia Slovenica 1965; in isti: *Vloga Slovenije v jugoslovanskem gospodarstvu*, Slovenian Research Center, Columbus, Ohio, 1964. Za poročila očitvecev o medvojnem razdejanju slovenskih gospodarskih in družbenih dosežkov, glej John La Farge, SJ, „Mučeništvo Slovenije“, AMERICA, New York, 30 avgust 1941, 28 februar in 7 marec 1942. Članki so bili označeni kot „malo poznana zgodba o tragičnih divjaštvih, ki so zdecimirala in razpršila slovensko ljudstvo, miroljuben in katoliški narod, ki je dosegel skoraj utopično zadržno in gospodarsko življenje, predno je po njem udaril nacistični teror...“
- ²⁵ Viktor Meier, „Jugoslavanski komunizem“, 2 pogl. v knjigi *Komunizem v Evropi*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1964, str. 67-69.
- ²⁶ A. Ross Johnson, „Jugoslavija ob Titovem zatonu“, Beverly Hills/London, Sage Publications, 1974, str. 9.
- ²⁷ Richard Eder, „Slovenska republika podžiga pridobitve v Jugoslaviji“, *The New York Times*, 22 november 1967.
- ²⁸ Iz objavljenega besedila predavanja profesorja Rodeta v Ameriški Domovini, Cleveland, Ohio, 10, 14 in 21 septembra 1979.

TRIGRAMI ZELENO-MODRIKASTIH POČITKOV

Zdaj je okoli mene spet vse zeleno, kar ni pesniško pretiravanje, vsaj tokrat ne, ker obdaja planinsko kočo mojih prijateljev gosta trava, bori in razna druga drevesa, ki vsa takorekoč jemljejo v zakup nebeški prostor. Ta je tako modrikast, da se zdi, da izžareva svetlobo tudi takrat, ko dežuje. Skodelica čaja na mizici je z menoj kakih 1000 metrov nad morjem, in smrdljivo tokijsko četrto, ki mi pa je bila položila svoje probleme v srce, da jih zares odnesem na počitnice v gore. Teža teh in drugih problemov se je za tisoč metrov zmanjšala. Iz srca Vam želim, da poskusite s podobno tehniko; v gorski perspektivi se razmerja umirijo. Pišem; zvest sistem trigramov pišem osem odlomkov ali „dopisniških esejev“, ki jih povezuje v celoto – celota določenega življenjskega reagiranja. Upam, da me izredna količina gorskega kisika strezni, ne upijani.

1.

11. junija 1979 sem končno prejel Meddobje XVI, 1/2, dotiskan pred poldrugim letom. „Kahó wa néte máte“ pravimo na teh otokih, kar bi rekli po naše: Nekateri pridobitve zahtevajo spanja in čakanja. (Dvojni v, ki sem ga zapisal v tukaj ustaljeni angleški transkripciji, je treba izgovoriti kot angleški dvojni v, pri čemer se sliši najprej na kratko naš u.) Kakšno bogastvo se skriva v teh 160 straneh dvojnega Medu – bogastvo, ker se nam lahko obzorja razširijo, pa čeprav le v kritičnem spopadu s snovjo, ki nas tako prisili na nove pozicije neomejenega duhovnega prostora; skrito bogastvo, ker je treba najprej Med z branjem položiti v duhovne prebavne organe, ki jih kot take ne moremo prijeti, le dojeti.

Kramolčeve umetniško žive „Skice iz internacije v Gonarsu“ so me za hip prestavile v Gonars, v mesec in leto teh skic, ko sem tudi jaz postal jetnik s številko 3200 in nekaj desetki, ki sem jih pozabil. Le kje je zdaj Mežanova Madona, ki nas je bila s svojim Božjim Sinom vsak dan tolažila? Ali ve kdo, kje bi se jo dalo vsaj fotografirati – za spomin? So sojetniki – brezdomci, ki bi radi z Njo hodili ostali del poti. Iz Mladike XXIII/4 (1979) povzemam, da razlaga g. Giovanni Frau v svojem „Dizionario toponomastico del Friuli-Venezia Giulia“ ime Gonars tako, da ga izvaja iz slovenske besede zvonar. Torej smo smeli biti le jetniki

v kraju, ki je некоč pripadal nam Slovencem. Leta 1031 se je kraj imenoval že Gonarius, leta 1202 pa Gonar.

Dr. Tineta Debeljaka imam za enega izmed genialnih literarnih kritikov. In zato se čutim dolžnega, da odgovorim na njegovo vprašanje v njegovi kroniki o „Leposlovnih nagradah Dr. I. Lenčeka“. Na str. 153 se v obliki slutnje vprašuje, ali nisem bil ustvaril Ignatiusa Summercalla „po zgodbi iz kina, kajti vemo, da pisatelj v koloradskih pečinah nikdar ni bil...“ Ne vem, koliko let že nisem bil v kinu; tudi televizorja nimam. Kar mi pri filmu na splošno ugaja, je jedrnatost prikazovanja, tako da je tudi pokrajina s svojim časom del dogajanja. Rad berem tudi izvirne zgodbe Divjega Zapada. A že od nekdaj se bavim z zgodovino in zemljepisom tega Zapada in na mojih knjižnih policah leži zaprašene toliko resnične dramatične snovi, da je treba – po zahodnjaško rečeno – le iskre iz cigarete v kalkulirani brezbrzičnosti spodnjih ustnic, pa se snov vname v to ali ono povest. Če se prav spominjam, je bil zapisal sam George Washington, da je nekdanji ameriški Zapad tako dramatičen v svoji zgodovini, da lahko o njem pripoveduje vsak, ki se je vanj dovolj vživel, ne da bi kdaj v njem bival; Zapadnjak je, kdor si prisvoji razsežnosti Zapada. Naj dodam, da sem živel na Irskem med ljudmi, ki so imeli globeke zveze z ameriškim Zapadom; njih dialekt je včasih najti v tej ali oni lokalno pisani zgodbi, ki se dogaja vse tja do New Mexico, Texas in Arizone. Ko bi me ne bilo sram, bi do podrobnosti razčlenil Summercalla, v katerega sem vлил posamezne zgodovinske pripetljaje, da tvorijo umetniško nov svet. Imena, ki jih dajem osebam svoje zgodbe, so imena živih ljudi; kolikor toliko dobri ljudje se nanašajo na dobre ljudi mojega življenja, bolj slabši pa na vse, ki so mi povzročili bolečino...

Vidim, da moram dodati pojasnilo tudi k strani 155; zdi se mi, da zgodbe „Tam, kjer se žarki zlomijo“ (ne: lomijo) nisem napisal dovolj jasno. Gre namreč za torpedo lastne podmornice; v arhivu ameriške mornarice, v oddelku za boj podmornic v drugi svetovni vojni, posebno v Pacifiku, je zabeleženih dosti primerov, ko so bile ameriške podmornice torpedirane od lastnih torped in to zaradi pokvarjenega mehanizma z magnetično reakcijo. V japonskem čolnu se vojak ne brani pred morskimi psom; morski psi navadno ne napadajo čolnov, napadajo pa vse, kar diši po krvi v vodi; napadejo in požro celo žival iz lastne vrste, kadar je ranjena in se ne more več braniti. Zgodba bi morala doseči svoj višek prav v trenutku, ko ima Japonec možnost, da strelja ali na sovražnika v vodi ali na morskem psa, ki je pomenil življenjsko nevarnost za sovražnika v vodi, ne zanj. Odločil se je, da uniči morskega psa. Tudi ta zgodba predpostavlja moje zanimanje in študij zgodovine borbe med ZDA in Japonsko med drugo svetovno vojno, mojo ljubezen do morja in plavanja in silen „rešpekt“ pred morskimi psi; opira se na resnične dogodke, raztresene v tej zgodovini, ko se je tu in tam izkazal sicer indoktrinirani Japonec resničnega človeka; opira se tudi na moje poznanstvo z ameriškim in japonskim pomorščaki. Seveda je vse spremenjeno, da postane zgodba.

Papeževa uvodna Buena Carta me je spomnila na šesto kitičo špansko pisane pesmi, ki jo je zložil filipinski narodni junak José Rizal, preden so ga ustrelili leta 1896. Pesem naslavlja na svojo domovino Filipine, za katere neodvisnost se je bil boril, vsled česar je bil obsojen na smrt. Takole se glasi:

*„Če boš некоč na mojem grobu zrla cvetko,
preprosto, skromno, pot utirajočo v travo,
jo dvigni k ustnicam, poljubi mojo dušo –
in jaz bom v mrztem grobu čutili prav na čelo
dotik, ah, topli dih, kako si ljuba z mano.“*

To je prevod prevoda, ker se nanašam na angleški tekst v knjigi „Poezija Azije“ (Poetry of Asia), ki jo je izdal Keith Bosley pri Weatherhill-u v New Yorku in Tokiu 1979. Podnaslov: „Pet tisočletij pesmi iz 33 jezikov.“

Najsijajnejša stvar v tem Medu se mi zdi Brumnova študija „Aleš Ušeničnik – poizkus podobe filozofa in njegove filozofije.“ Vesel sem tega eseja in ponosen nanj, ker spet dokazuje, da smo Slovenci zmogni filozofiranja, ki je najvišje tkzv. naravno stvariteljsko delovanje kakega naroda. Če se v naslednjem dotaknem te ali one misli eseja, to storim, da se naše misli znova ukrešejo in vsaj za hip kot kresnice napolnijo temni poletni prostor življenja. Na str. 29. berem: „... govoriti o filozofiji kot znanosti v modernem pomenu besede nima smisla, razen če iz filozofije delamo nekaj drugega, kakor pa po svoji zgodovini je.“ Zdi se mi, da je danes mogoče govoriti o filozofiji kot znanosti v modernem pomenu besede, kot jo uporabljajo nesholastični misleci. V 2. knjigi četverodelne, od Unesco sofinancirane zbirke „Sodobna filozofija“ (Contemporary Philosophy – La Philosophie Contemporaine. Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1968) pravi M. Bunge (v eseju Bistvo znanosti – The Nature of Science), da „ni enotnega mnenja glede tega, kaj je znanost... V nemško govorečem svetu je vsak, ki se udeležuje na akademski ravni, znanstvenik; tudi teologija je znanost... V angleško govorečem svetu pa je pojem znanstvenika zgodovinsko-filozofsko pogojen... v začetku moderne dobe je veljala le narava za predmet znanstvenega študija.“ (Str. 4.) So misleci, n.pr. Reichenbach in Hayakawa, ki menijo, da je filozofija tako zelo znanost, da zahteva podobno metodo kot prirodne znanosti, vsaj v obliki strogo opredeljenih logičnih stavkov, ki se vsaj posredno nanašajo na – so referenti za – izsledke prirodnih znanosti. So ljudje, ki skušajo posebno v zadnjem desetletju prenesti Teilhard de Chardinovo „znanstveno fenomenologijo“ na filozofsko področje: kakor vsaka znanost se tudi filozofija premika v smeri podatkov – hipotez – teorije, ki jih mora družiti v resnično celoto logična skladnost in pri čemer teorija ali posplošeni zaključek osvetli dejansko stanje in razširi obzorje za nadaljnje raziskovanje. So misleci, ki jih predstavlja Abraham Kaplan z univerze v Haifa, ki pravi v svoji knjigi „Prizadevanje za modrost“ s podnaslovom „Območje filozofije“ (In Pursuit of Wisdom. The Scope of Philosophy. 650 strani. Izdala Glencoe Press v ZDA in Angliji 1977): „Bistvene važnosti za prirodno znanost in za filozofijo je predvsem analiza, tako da je včasih nemogoče razlikovati med enim in drugim v tej točki. Lahko torej rečemo, da je filozofija znanost, ker se vsa udeležuje v razčlenitvi problemov. Napredek vsake znanosti je odvisen od razčlenitve problemov v enostavnejše sestavine, tako kot je to delal Galileo in k temu vneto prigovarjal Decartes v svoji „Razpravi o metodi“... med modernimi panogami je matematično logiko in „teorijo o javni koristnosti“ mogoče opredeliti kot filozofijo ali kot prirodno znanost.“ (Str. 19.) Na str. 20 iste knjige pravi: „Analiza ni edina naloga filozofije; nujno je treba dodati sintezo. Filozofija je sinop-

tična, ker poveže v sistem vse, kar človek ve." In na str. 21: „Tkzv. „Znanstvena filozofija“ Hansa Reichenbacha in drugih je po mojem ena izmed najboljših analiz, ki jih nudi filozofija.“ Naj dodam še stavek z 22. strani, ker je tipičen za slog, to je, neke vrste časnikarsko poljudnost izražanja, te sicer učene knjige: „Filozofija ni prirodna znanost, ni politika ne vera ne umetnost, čeprav je z vsemi temi tesno povezana in vsem tem na ta ali oni način podobna... Prirodna znanost, politika, vera in umetnost se lahko vsaka do določene mere sklicuje na neke vrste splošno veljavnost, toda ne uvidim, zakaj bi se filozofija morala podvreči tem delnim vrednotam in merilom mišljenja...“ So misleci, posebno v okviru marksistično-leninističnega političnega ustroja, ki jih predstavlja n.pr. T. I. Oizerman z esejem „Vprašanje znanstvenega filozofskega svetovnonazorstva“ (The Problem of the Scientific Philosophical World-Outlook) v angleško tiskani knjigi esejev „Filozofije v USSR. Problemi dialektičnega materializma.“ (Philosophy in the USSR. Problems of Dialectical Materialism.), ki so jo izdali Progress Publishers v Moskvi 1977. Takole pravi na str. 24 te zbirke: „Znanstveno znanje je empirično ali teoretično; filozofija pa je po svojem bistvu teoretično znanje. Toda ni vsako teoretično znanje znanstveno, ker so nekatere teorije neznanstvene... Marksistična filozofija se soočuje s problemi in njihovo rešitvijo na podlagi znanstvenih podatkov in prakse. Zato odreka možnost rešitve tistim filozofskim problemom, za katere ni na razpolago nefilozofskih podatkov... Natanko tako kakor vsak prirodno-znanstveni sistem, pripisuje tudi marksizem svojim filozofskim izjavam le aproksimativno vrednost z ozirom na ugotavljanje resničnosti, tako da jih nadaljnji študij mora izboljšati, razvijati in obogatiti.“ In na str. 24 in 25: „Obravnavanje problema, ali je filozofija pozitivna znanost, odnosno ali lahko postane in celo mora postati take vrste znanost, je bistvenega pomena... za način vrednotenja mesta, ki ga dajemo filozofiji v modernem življenju... Filozofija je lahko, ne, celo mora biti znanstvena po svoji metodi raziskovanja. To misel lahko izrazimo tudi takole: znanost je kritičen odnos do skladno razvitega sistema izraženih resnic... Nefilozofske znanosti so omejene na določena področja, filozofija pa se ne more omejevati na posamezna področja narave, družbe ali spoznavnih potekov.“ Omejil sem se bil na nekatoliške mislece, kar velja tudi v primeru prenosa de Chardinove metode, dasi je de Chardin bil jezuit; poseben vpliv izvaja zdaj že mrtvi pater prav med nekatoličani. V zgoraj omenjenih, po sedanjem svetu raztresenih pozicijah, se mi zdi, da je mogoče razbrati vrnitev k tistemu pojmu filozofije kot znanosti, ki ga je sv. Tomaž Akvinski klasično opredelil kot znanje, ki ve, zakaj ve (prim. „Tomaževo čitanko“ – An Aquinas Reader – v izdaji Marije T. Clark, Image Books 1972, str. 394; Martin Versfeld, „Trajni red“ – The Perennial Order –, izdaj. Soc. St. Paul v Londonu in Brown/Nolan v Dublinu 1954, str. 75 sl.). Vrnitev, ki se dogaja v luči spoznanja napredka in omejenosti katerekoli prirodne znanosti, vštveši matematiko; in v zavesti tega, kar družji filozofijo in vsako posamezno prirodno-znanstveno delovanje: želja po znanju, „ki dojame, zakaj so stvari takšne kot so... in ki ve, da le tako ve, kaj so stvari.“ (M. Versfeld zgoraj cit. str. 75.) – Toda tudi moderna katoliška filozofska tematika govori o filozofiji kot o znanosti v polnem modernem pomenu. Vzemimo Walterja Bruggerja „Filozofski slovar“ (Philosophisches Wörterbuch. Herder 1967),

kot ga je v angleščino prevedel Kenneth Baker in ga je 1974 že v drugič izdala univerza Gonzaga v Spokane, ZDA pod naslovom „Philosophical Dictionary“ (460 strani). Pod šifro Filozofija (Philosophy) najdemo med drugim tole: „Odrasli človek se zmeraj odlikuje po tem, da na nek način razume sebe in to, kar je. To nenaučeno umevanje sveta je predznanstvena filozofija človeka... V tem zavedanju je ukoreninjena težnja ljudi vseh časov za tem, da se pribore do resničnosti s pomočjo znanja, ki je metodično, sistematično urejeno in jasno izraženo; tako se rodi filozofija kot znanost... Kakor ostale znanosti je filozofija vzročno znanje stvari, a na poseben način: vse ostale znanosti se bavijo s posameznimi sektorji tega, kar je; skušajo dognati to, kar je vzročno odgovorno zanje; filozofija pa je univerzalna (nadposamezna) znanost, ker skuša prodreti v celotno resničnost in do najbolj osnovnih vzrokov stvari, vse tja do res zadnjega in absolutnega vzroka vsega tega, kar je.“

Zdi se mi torej, da ima smisel govoriti o filozofiji kot znanosti tudi v modernem pomenu te besede.

Na str. 30 berem, da se z vprašanjem osnovne izvestnosti bavi kriteriologija, z vprašanjem vrednosti posameznih spoznav tkzv. posebna kritika, in z vprašanjem mej spoznavanja noetika ali gnozeologija. V zgoraj navedenem Brugger-Baker-jevem „Filozofskem slovarju“ je pod šifro „Nauk o spoznavanju (Theory of Knowledge) seznam modernih znanstvenih za celoten nauk o spoznavanju: „Gnozeologija = nauk o spoznanju; Noetika = nauk o mišljenju; Epistemologija = nauk o spoznavanju; Kriteriologija = nauk o kriterijih resnice.“ Opredelevite zgornjih treh vprašanj vzbujajo vtis, da gre za tri različne filozofske panoge, v resnici pa gre le za trojno funkcijo osnovne filozofije. Sodeč po članku Epistemologija (Epistemology), v P. Edwards-ovi „Filozofski enciklopediji“ (Encyclopedia of Philosophy. 1967), je izraz epistemologija trenutno najbolj razširjen v angleško pišočem svetu, ki navaja ostale soznačnice kot tipične za evropsko celino; vsaka soznačnica je enačica za nauk o spoznavanju. Dejal bi: za filozofijo človeškega spoznavanja.

Na str. 33 je govora o Descartes-u, ki da „je vzdvomil o vsem drugem, ni pa mogel več dvomiti, da dvomi, to je, da misli...“ Zanimiv je zgodovinski podatek o tem dvomu, kot ga analizira zgodovinar Herbert Butterfield v svoji knjigi „Početki moderne znanosti“ (The Origins of Modern Science, pri G. Bell and Sons, London 1973, peti ponatis nove izd.): „Bacon je bil dejal, da si morajo ljudje oprati um, ki ga onečaščajajo nedokazana mnenja, Descartes pa se je odločil, da bo enostavno pometel vse, kar ga je učila antika. Odločil se je torej, da o vsem vzdvomil in začne znova takorekoč nag, opirajoč se edinole na zavest samega sebe: tudi če bi dvomil, da res dvomim, se nujno zavedam sebe dvomivca.“ (Str. 111.) Poudarek se mi zdi na dvomu o dvomu, ki je edino logičen; to se je dejansko pripetilo pred leti nekemu matematiku, s čigar primerom se je potem bavila tudi mednarodna medicinska revija „Lancelot“; dvom je postal obsedenost.

K nazornemu opisu razvidnosti na str. 34, 3. odst. bi dodal besedam „marveč tudi spozna, da je spoznal“ še to: „z drugimi besedami – po tem svojstvu duh stvarnost uvidi ali zre.“

Razliko med Descartes-ovim idealizmom in ontološkim realizmom v 1. odst. 37. strani ne razumem prav. Mislim, da je šlo tudi

Descartesu za to, kako doseči spoznanje stvarnosti, in da je v geometrični razvidnosti videl metodo tega dokončnega spoznavanja in spoznanja. S to metodo je skušal raz-ložiti osnovni danosti v fizičnem svetu, snov in gibanje v prostoru; s to metodo se mu je posrečila zgodovinsko prva formulacija modernega fizičnega zakona vztrajnosti; to metodo je skušal izpopolniti z eksperimentiranjem, da dožene, kakšno konkretno obliko je Bog namenil izmed možnosti, ki jih njegova geometrična struktura sveta predvideva. Zgoraj navedeni H. Butterfield pravi o Descartesovi „Razpravi o metodi“, da je bila mišljena kot uvod v tri nadaljnje njegove znanstvene razprave, v Dioptiko, v Meteorje in v Geometrijo. „Z objavo teh treh razprav je vzbudil šele pravo senzacijo“ (zg. cit. str. 112), a polagoma so ljudje pozabili nanje in posvečali pozornost le „Razpravi o metodi“. Brugger-Bakerjev Slovar razlaga pod šifro Idealizem (Idealism), da je tisti idealizem, ki mu je duh odločujoči činitelj za umevanje bitja, v nasprotju pravzaprav le z materializmom, ne pa s pravilno umevanim realizmom. Seveda kakor hitro izgine bitna razlika med subjektivnim mišljenjem in objektivno bivajočim predmetom in torej n.p.r. spoznanje ni več adekvacija med subjektom in objektom, idealizem postane protirealističen brez ozira na tako ali tako izpeljano razlago stvarnosti.

Zdaj se pa ustavimo za hip ob 38. strani, ki se mi zdi v tej Brumnovi razpravi kakor eden izmed vrhov, do katerih se je povzpел v svojem ustvarjanju – tudi filozofsko razmišljanje je ustvarjanje – in s katerega lahko nudi pregled čez kontinente in čase. Na tej strani se soočijo misleci, dejal bi: v Brumnovi prizmi, skozi katero se sipa svetloba na eno izmed temeljnih vprašanj o načinu delovanja čutov in uma. „Umu lastno delovanje,“ pravi Tomaž v svoji Sumi (I, 85, 1), „je v tem, da spozna lik v njegovi individualno bivajoči snovni obliki, a ne v njegovi individualnosti. Spoznati kaj v njegovi individualni obliki in ne v njegovi individualnosti pa pomeni isto kot abstrahirati lik z njegove individualne oblike, v kateri ga posreduje umu čutna predstava. Torej moramo reči, da naš um spoznava snovne stvari tako, da abstrahira s čutnih predstav; in s pomočjo spoznanja snovnih stvari spoznamo na nek način tudi nesnovne stvari...“ V svoji knjižici „O resnici“ (De Veritate) pa Tomaž takole analizira (10, 5, c): „Jasno je, da individualnih stvari ne moremo spoznati kot individualnih neposredno z umom, ker ti neposredno zadevajo naše čute, ki njihove like sprejmejo v svoja čutila... Vendar v kolikor je um povezan v nepretrgano celoto s čuti, katerih predmet so individualne stvari, je tudi um na nek način v stiku z individualnimi stvarmi... In tako um spozna individualne stvari s pomočjo nekake reflektivne osvetlitve (op. prev.: moj prevod latinske reflectio), ko namreč um ob spoznanju svojega predmeta, ki je ta ali ona univerzalna stvarnost, reflektivno osvetli to svoje delovanje, odvisno od čutnega odtisa, in tako reflektivno osvetli čutno podobo, ki mu je dala čutni odtis. Na tak način nekako spoznamo individualne stvari.“ Logična jasnost, hkrati pa zamotanost teh in podobnih razlag sta delovali kot netivo za nadaljni študij v teku zgodovine, kot to lepo in z osebnim komentarjem tukaj poda g. Brumen. Zubiri, za čigar odkritje gre g. Brumnmu vsa zasluga, skuša spoznavanje analizirati v luči dejstva, da človek deluje kot enovita oseba. Moti pa me stavek, da sta čutenje in umovanje „bitno

enotna", tako da bi imeli dejansko le umno čutenje odnosno čuteče umovanje. Če namreč to drži, potem je od prvega trenutka človekovega rojstva čutenje umno, kar najbrž vsak odklanja; sam Zubiri prizna, da je možno „tudi čutenje brez umovanja“ (5. odst. iste str.). Toda tudi umovanje brez čutenja je staro, vsem poznano dejstvo: nesnovna zavest samega sebe; spoznanje in stremljenje po resnici kot takšni in dobroti kot takšni, čigar posledica je brezmejno umsko stremljenje in v tem ukoreninjena svoboda izbire med omejenimi dobrinami. Logika je v svojem bistvu umevanje odnosa med odnosi, ki jih tvorijo pojmi posebno med seboj, kar more dojeti le um. Zato bi predlagal namesto „bitne enotnosti“ kak drug izraz, n.p.r. „osebnostno enotna“ ali pa „hilemorfčno enotna“. Takšno izrazoslovje vsebuje nujni odnos do določene minimalnega časovnega presledka, ki omogoča resnično umevanje konkretne stvarnosti kot konkretne ali individualne. Ne smemo si tega minimalnega časovnega presledka predstavljati v obliki dejansko zaznavnega presledka, ker vemo, da med občutkom v čutilu in njegovo identifikacijo v centralnem živčnem sistemu, všteti njegov potek v obliki elektronskega signala, preteče določen, fizikalno dojemljivi čas, čeprav se tega dejansko ne zavedamo, ker je tako hiter. Odličen opis čutenja nudi knjiga „Čuti“ (The Senses), ki jo je napisal Otto Lowenstein za založbo Penguin Books 1966; prim. posebno str. 198 sl. Zdi se mi tudi, da igra posebno važno vlogo posredovanja med čutenjem in umevanjem naš „mehanizem“ spominjanja; dejansko se vsaj na angleško piščem knjižnem trgu množijo knjige in monografi o ustroju in vlogi spominjanja.

Po svoje zanimiv je spet zadnji odstavek 41. strani, posebno naslednji stavek: „Duša in telo kot podstati sta že sestavljeni vsaka iz svoje stvari in svojega lika ali deja.“ Če prav razumem vsebino stavka, pomeni to, da je duša iz določene stvari in lika, tako kot je tvar (nost) iz določene stvari in lika – toda ali ima duša kakršnokoli tvar? Ali ni prav zato le lik, ker je enovita, torej duhovna? Če se ne motim, moramo umeti telesno in duševno počelo kot dvoje „principium quo“ ne „principium quod“, to je, ne telesno počelo ne duševno počelo ne moreta bivati samostojno kot določeno človeško telo in določena človeška duša; šele z združitvijo dveh počel nastane človeško bitje, pri čemer sta sestavini stvarnega počela moško seme in žensko jajčece, obe sestavini torej z njima lastno tvarjo, ki jo opredeljuje določen lik, seme odnosno jajčece; za drugo počelo vemo z gotovostjo iz razodetja in teologije, da je ustvarjeno v tistem trenutku, ko so izpolnjeni pogoji za začetek novega človeškega bitja v smislu biološke stvarine življenja. V luči filozofije pa je vprašanje odvisno od tega, ali moremo z umom dokazati počelo nesnovnega ali duhovnega v človeku. K sklepu, da takšno počelo mora biti del človeka, pridemo po analizi zavesti samega sebe, zavesti brezmejnega obzorja, ki ga nobeno število omejenih resnic in omejenih dobrin ne more ne izpolniti ne eliminirati, zavesti svobodne izbire med omejenimi dobrinami ali vrednotami, zavesti univerzalnega značaja naših pojmov – da omenim le važnejše premise. Netvarno ali duhovno počelo pa ne more nastati iz nečesa snovnega; in ker je nesnovno počelo ali duh nekaj enostavnega v sebi, nekaj drugačnega kot je bistvena deljivost snovi, ne moreta ne moški ne ženska dati del svojega duha za novo človeško bitje; če po metafiziki vemo, da biva Ne-

skončno ali Absolutno Bitje – ki Mu tradicionalno pravimo Bog –, v svoji neskončnosti Nesnovno, in od Katerega mora biti odvisno veselje, potem se nekam naravno nudi povezava med delovanjem tega Vsemogočnega Bitja in začetkom duhovnega počela, ki biološko stvarino spremeni v človeški embrio. To je v skladu z zavestjo mater po celem svetu, ki se imajo za matere od trenutka nosečnosti. V luči filozofije je vsak namerni splav resničen umor, pa naj ga določeno občestvo z zakonom dovoli ali ne. Duhovno počelo človeka – ki ga tradicionalno imenujemo dušo – ima po svoji naravi še to posebnost, da je nesmrtno zaradi svoje nesnovnosti; ko človek umre, se telesno počelo vrne v stanje določenih sestavin, ki imajo vsaka zase svojo tvar, ki jo tvori določeni lik; duh ali duša pa nujno nadaljuje svoje bivanje, dasi ji tega ne moremo prav predstavljati, ker nismo angeli. Torej je človekovo duhovno počelo ne le „principium quo“ v trenutku spočetja, marveč tudi v trenutku smrti. Kolikor vemo, je človek edino bitje – kolikor vemo, na tem planetu, ki je sestavljeno iz snovnega in duhovnega počela; o vsem drugem moramo reči, da je – metafizično – sestavina iz stvari in lika. Niti tvar niti lik nista podstati; šele njuna metafizična združitev tvori ali podstat ali pa akcidentalno modifikacijo kake podstati. Ko pravimo „tvar“ in „lik“, jezikovna raba vsiljuje vtis, da gre za samostojni počeli; zato bi bilo morda bolje govoriti le o tvarnosti in praliku, pri čemer se vdajam upanju, da bo kdo nekoč našel primernejše besede in z njimi obogatil naš jezik.

Tudi 2. odstavek na str. 42 se mi zdi nejasen. Najbrž je treba brati „ne presega v popolnem pomenu mej snovnosti“ namesto „mej tvarnosti“, ker sicer ne razumem, zakaj „ni dvoma, da ni ne tvar ne kako svojstvo stvari.“ Eno je jasno: živali nimajo duhovnega počela. Tkvz. čutna živalska duša, ki spreminja določeno snov v to ali ono živo žival, je torej posebne vrste snovni lik ali pralik; tista prikladna snov, ki jo to počelo oživlja v to ali ono žival, je torej temu odgovarjajoča tvar ali tvarnost. Ko žival pogine, izgine tudi specifično življenjsko in oživljajoče počelo, ker ni duhovno.

Skrajni čas je, da bralca prosim za potrpljenje, da se še nekaj časa mudí z menoj pri tej ali oni potezi; tako monumentalnega dela kot je ta Brumnova razprava, ni mogoče brati kot neke vrste detektivski roman, čeprav nam pomaga odkrivati stvari na dnu stvarnosti. S tem, da se dodobra seznanimo s to umetnino, pa obenem izrazimo hvaležno spoštovanje do umetnika.

Ustavimo se torej tokrat na koncu 42. strani in tam, kjer prehaja v naslednjo. Kako zapeljivo se nam nudi Zubirijeva rešitev vprašanja „zakaj ljudje iščejo Boga in dokaze zanj, preden so ga spoznali...“ Rešitev je v tem, da namreč „čuteči um pač začuti božjo stvarnost, četudi je formalno in specifično še ne pozna. To bi bilo prvo zaznanje nečesa (morda že Nekoga) prabitnega, ne še spoznanje božje biti...“ V skladu z zgornjo mojo razčlenitvijo Zubirijeve misli pa moramo reči, da čuteči um božje stvarnosti ne more čutiti, tudi in predvsem takrat ne, ko gre za neformalno in nespecifično spoznanje. Pustimo za trenutek ob strani celo domnevo „čutečega uma“ in se vprašajmo: kaj je božja stvarnost? Ali je namreč sam Bog, ki je Bit Sama; v tem slučaju ni treba naknadnega formalnega spoznanja Njegovega bivanja, ker je v tem slučaju božja stvarnost nedeljiva, ker Bog je ali neskončen

ali pa sploh ni. Če pa je božje stvarstvo sam Bog, ki je nujno nesnoven, ker je neskončen, Ga noben čut ne more zadeti; čut sploh ni potreben, pa naj je še tako popoln. Torej ostane za tolmačenje „božjega stvarstva“ le en pomen, to je, tisto stvarstvo, „ki nam z vsem, kar je, nudi snov za vsebino besede Bog“, kot razlaga že Tomaž v svoji Sumi (I, 2, 2, ad 2). Vprašanje „zakaj iščejo ljudje Boga in dokazuje zanj, preden so Ga spoznali“, pa lahko skušamo rešiti s filozofskega stališča – vprašanje ima tudi svojo teološko razsežnost; prim. n.pr. drugovat. „Gaudium et spes“ 17 – takole: le dokler človek ne uvidi, da mora biti poleg tega, kar je, še neko Bitje izrednega značaja, ampak to le sluti, lahko v tem smislu išče Boga; iskati pa Ga mora tako dolgo, dokler se ne dokoplje do osebno veljavnega dokaza s pomočjo te ali one značilnosti obstoječega stvarstva. So ljudje, ki se boje, da jih slutnja vara; so ljudje, ki slutijo, da so s svojo slutnjo na pravi poti, a ne vedo zakaj; vsi ti morajo iskati dokazov, in to tem bolj, ker – kakor vemo – „Bog ni ne čuten ne čutno dojemljiv, a to, kar je ustvaril in iz česar črpamo dokaz za Njegovo bivanje, je čutno dojemljivi svet. In naše spoznavanje se začne s čutenjem, celo takrat, ko se spoznanje povzpne do čutno nedojemljivih stvari.“ (Tomaževa Suma I, 2, 2, ad 1.) Da gre pri „božjem stvarstvu“ za stvarstvo, ki lahko vprašujočemu umu razodene bivanje Stvarnika, najdemo potrjeno tudi v dejstvu, da statistična večina človeštva priznava bivanje Boga, čeprav se lahko o Njegovi naravi strahotno moti. Naj dodam še eno misel: v slutnji o izrednem ali najvišjem Bitju je vsebovana tudi človeku podobna osebnost, saj se slutnja opira na to, kar je, torej tudi na najbolj neposredno človekovo izkustvo osebnosti.

Glede 2. odstavka na str. 50 bi rad pripomnil tole: po svoji izvrstni, a komplicirani vsebini zahteva nekoliko jasnejšo formulacijo. Tistih 33 besed, ki se začno s „še več“ in končajo z „izključuje“, bi skrčil na ta stavek: „še več, kolikor je neka filozofija v svojih temeljih zares pravilna, to je sestav resnic, je v bistveni zvezi z vsemi drugimi resnicami“. Gre namreč za temelje filozofije; s temelji mora biti v skladu celotna zgradba; a temelji so filozofski, to je, zakoni, ki veljajo za stvarstvo kot bitje in zato formalno ali dejansko ali vsebinsko ne morejo razodeti ničesar, kar je manj splošno kot bitje in torej bolj konkretno, n.pr. v matematičnem in prirodno-znanstvenem pomenu. S teološko resnico, ki jo Mahnič in Ušeničnik (če prav razumem tekst) imenujeta „katoliško idejo“, pa je stanje nekoliko drugačno. Seveda ne z vidika resnice, „ki ne more biti v nasprotju (protislovju) z nobeno drugo resnico...“ Razlika zadeva – dejal bi – „temeljnost“ resnice. Teološka resnica črpa iz Razodetja, na katerem sloni, neke vrste univerzalnost, ker zadeva konkretno celoto stvarstva, vštevši človeka, ko se dejansko živi Bog razodeva dejansko živemu človeku in po njem ostalemu dejanskemu stvarstvu. „Razodeta vera se nanaša na Boga in na dosti drugih stvari, a tudi te so pod določenim božjim vplivom usmerjene v Boga, da se Ga človek laže z veseljem oklene...“ (Tomaževa Suma 2-2, 1, 1, c; latinski frui sem prevedel z izrazom „z veseljem se okleniti“, kar mi bolje ponazori „uživanje“ nesnovne stvarnosti.) Po vsem tem bi rekel, da ni nujno, da kaka resnična filozofija „iz sebe“ najde in izrazi „vsako drugo resnico“, lahko si jo pa privzame. V uvodu k A. Feuillet-ovi knjigi „Kristus, Božja Modrost“ (Le Christ: Sagesse

de Dieu. Lecoffre, Pariz 1966) pravi Yves M. J. Congar: „Sv. Tomaž Akvinski je svoje kratko življenje prebil z branjem novih avtorjev, s tem, da si je dal preskrbeti novih prevodov, in s tem, da se je spustil v razgovor s sodobniki „drugačnega mnenja“...“ (str. 7)

Odličen in vse prakse vreden je Brumnov stavek na str. 55 v 2. odst., kjer pravi, da bi se bili morali pomeriti z Mahničem „na njegovem področju, v filozofiji“, namesto da so ga bili smešili in se iz njega norčevali. Ta Brumnov stavek ali imperativ ni bil zmeraj uresničen ne v našem narodu ne pri drugih narodih. Zdi se celo, da se sedanji oblastniki Slovenije tega imperativa boje, ker so Cerkvi vzeli svobodo v šoli, pri radiu in televiziji; kot da se boje, da bi se uradni dialektični ideologiji lahko pripetilo kaj usodnega v primeru kritične analize.

Še z enim problemom se moramo soočiti, to je, s vprašanjem, ali imamo krščansko filozofijo oziroma ali jo sploh moremo imeti. Problem obravnava 4. odstavek na 59. strani. Po tem odstavku se zdi, da posebne krščanske filozofije ni, ker je (naravna) resnica „ena in ista za vse ljudi... za kristjane kot za pogane.“ Razen tega meni P. Mandonnet, da je krščanska filozofija protislovje; po njem filozofija cerkvenih očetov in zgodnja sholastična filozofija nista filozofiji v pravem pomenu besede. Na drugi strani pa imamo mislece, ki trdijo, da prave filozofije brez vere ni, da je torej prava filozofija nujno krščanska. J. Maritain ne gre tako daleč, vendar zastopa stališče, da mora vsaj etika črpati iz razodetja. Toda še ena pozicija je možna in zdi se mi, da vsebuje pravilni odgovor. Tej in prvi poziciji je skupno načelo, da filozofija temelji na naravnem razumu in svoja dognanja utemelji v luči naravnega razuma. In tretja pozicija tolmači zgodovinski pojav patristične in sploh sholastične filozofije natanko v istem smislu: v kolikor so njuna dognanja posledica naravnega, v luči naravnega razuma doseženega spoznanja, v toliki meri so resnična filozofija; resnici na ljubo ji lahko rečemo hkrati krščanska filozofija, in to zaradi – bi rekel – biografskega motiva krščanske vere, ki je te mislece duševno napolnil k določenim, naravno dosegljivim in naravno rešljivim vprašanjem. Biografska motivika usmerja, na značaju rabe uma pa ničesar ne spremeni; problema se je treba lotiti z naravnim razumom in ga skušati rešiti z naravnim razumom. Biografska, to je, dejansko odločujoča motivika vpliva tudi na nekrščanske mislece, da se osredotočijo bolj na ta kot pa oni sektor stvarnosti; klasičen primer je razglabljanje o bivanju in smrti pri Sartru in Heideggerju, ki sta oba doživela krizo človeka v drugi svetovni vojni; klasičen tudi primer svetovnoznanege židovskega zdravnika (konvertita po vojni) Dr. Frankla, ki je odkril in izdelal svojo filozofijo o smislu življenja (imenovano tudi logoterapijo) prav v senci smrtno obsodbe v dolgih letih nacističnega koncentracijskega taborišča. Pri veri gre za nadnaravno, a nič manj resnično motiviko, ki iz tega ali onega razloga potrebuje uvid v določene predele stvarnosti, n.pr. v odnos med osebo in človeško naravo; v odnos med podstatjo in pritklinami; v naravo vzročnosti, itd. itd.

Če nočemo vzeti v poštev biografske motivike, lahko imenujemo določeno filozofijo vsaj „negativno krščansko“: dosledno katoliški mislec se bo varoval tistih zaključkov, ki bi mu pomenili proti-

slovje z ozirom na razodete resnice. Jasno je, da ta negativni kriterij ne olajša filozofu dela, ker je tako lahko soditi po videzih in pod vplivom predstav, nelahko pa z naravnim razumom nedvomno doumeti zamotano stvarstvo. Jasno je tudi, da ta negativni kriterij svobodnega področja raziskavanja ne le ne zoži, marveč ga celo občutno razširi – z izjemo zmote. Toda kdo izmed mislecev se bori za zmoto?

S hvaležnostjo položim iz rok Brumnovo mojstrsko delo „Aleš Ušeničnik“ – ob njegovem študiju se mi je porodila želja, da kdaj napišem tudi jaz razpravico nekako pod tem naslovom „Filozofija – takšna, kot jo ljubim.“ Že želja sama priča, da je Brumnovo delo plodovito: nagiba in vabi k boljšemu spoznavanju. Upam, da to ni zadnja Brumnova razprava. Nobeno resnično občestvo si ne more privoščiti življenja brez krepkih mislecev. (Amen.)

K Šoukalinim „Pesmim“ v Medu XVI 1/2: globoko občutene in krasne se mi zdijo, kjer pusti svojo žensko dušo peti, rekel bi, na čisto ženski način. A težki in neizkristalizirani se mi zdijo žepi, kjer je več razmišljanja kot pa čustva. Morda imam tak vtis zaradi simbolov, ki mi ostanejo neumljivi: ne vem, na kaj se nanašajo. Ali ne bi kak podnaslov ali drobno pojasnilo pod črtico osvetlilo pesem? Znano je, da je dosti francoskih simbolističnih pesmi danes neumljivih, ker nihče več prav ne ve, kaj njihovi simboli, to je, slike pomenijo. K Žitnikovemu ciklu „Čar slovenskega podeželja“: kako obetajoč naslov, kako bogata vsebina, kako domače pristni občutki, in kako – nepopolna oblika! Moram reči, da sem si od naslova veliko obetal – morda bi bil kak drug naslov še prikladnejši... – a vedno znova me je med branjem motila neritmičnost verza. Ciklus je pisan, če se ne motim, v tkzv. svobodnem verzu; a tudi ta mora spoštovati notranjo zgradbo pesmi, ki je nekaž drugega kot proza; prav zato, ker je pesem, lahko zaziblje poslušalca in bralca v edinstveno razpoloženje, v katerem podoživi določene trenutke življenja – toliko lepše, kolikor boljši je ritem, beseda, in podoba. Popravljen ritem, popravljena razporeditev v primerne smiselne kitice, popravljene nekatere besede, ki zvenijo prozaično – glejte, rojstvo krasne moderne pesmi! Upam, da g. Žitnik ne bo nehal pesniti v svobodnem verzu, ki nam pristnega res manjka. Predlagam, da na novo izda „Čar slovenskega podeželja“!

H Krivčevi noveli „Pozdravljen, dober človek!“: kako dramatična tematika, kako globoka psihologija, kako pogumno spoprijemanje s težimi etičnimi problemi – in kako neizdelana tehnika pripovedovanja! Tudi če gre za prikriti lik sveto dobrega človeka, si od povesti želimo več kot od občudovanja polnega idealiziranja; morda bi se oblika dnevnika bolje prilegla, posebno če njegove raztresene dele družijo primeren, vsebinsko bogat naslov. A g. Krivec ima v sebi to, kar dela človeka resničnega pripovednika – konstruktivno domišljijo!

Še to: najbrž nisem edini, ki je dr. Tinetu Debeljaku hvaležen za prevod „Olimpijskega venca“ iz poljščine. Ob ponovnem branju teh pesmi sem opazil, kako malo opevajo plavanje. V naslednjem trigramskem odlomku zapojem himno plavanju, kakor ga ljubim iz lastne izkušnje.

KOT GLAS, KI PLAVA.

*S kitaro srca in z orkestrom narave
prepevam:
pod mišic zamahi v nov ritem zaznave
odmevam,
plavač.*

*Zdaj svet je mehak, da z utripi svetlobe
uspava;
vodé so voljné, če so udje pokorni
in glava,
sanjač!*

*Ni treba več stati ne teže nositi
v valovih –
kako naj povem vam, da v vodi se gibljem,
bregovi,
kot glas?*

*Ne padam v globine, ne dvigam se v letu;
prodiram
v prozorno veselje, ker v vodi življenju
odstiram
obraz.*

*A nekaj vas prosim, ki v nébesne ravné
strmíte:
poklon Inženirju kristalnih vodá
izročíte
za nas!*

Tudi ta, tretji trigramski odlomek, je v zvezi z Medom XVI 1/2 kot z virom inspiracije. Dr. Tine Debeljak ima v njem tri odlične literarno-kritične eseje (uvod v Olimpijski Venec je eden izmed njih). Debeljakovi literarno-kritični eseji so raztreseni po revijah in časopisih – skrajni čas je, da jih avtor zbere v samostojno zbirko, ki bo tem dragocenejša, čim očitnejše je pomanjkanje takšnih del med nami in čim tehtnejši je njegov vpliv na vse, ki pišejo. Ameriški literarni kritik Edmund Reiss pravi v svoji razpravi „Sestavine literarne analize“ (Elements of Literary Analysis. 1967, pri The World Publ. Co., Cleveland in New York), da lahko reagiramo na zunanji svet na tri načine: na le čutni način, kj se kakšne umetnine dotakne takorekoč le s čuti; na občuteni način, pri katerem igra glavno vlogo čisto osebno doživljanje n.pr. kakšne umetnine; in na estetski način, ko lahko pozabimo na osebno doživljanje kot tako, čeprav mora soplivati, in zaznamo kakšno umetnino kot nekaj objektivnega, kot nekaj, kar deluje z vsem, kar je: to je, „z združitvijo svojih sestavin v umetnino“ (str. 5). In zato pomeni literarna kritika ne grajo, ki bi ji v odsotnosti kritike odgovarjala pohvala, ampak „analizo, poskus ume-

vanja tega, kar predstavlja umetniško delo v sebi kot tako in kako deluje s svojo pričujočnostjo v svetu. Vrednost umetniškega dela lahko doživljamo, preden ga analiziramo, a do polnega vrednotenja nas bo privedlo šele spoznanje tega, kar mu daje umetniško bit... Treba je dodati, da ni vsako vrednotenje analiza ali kritična ocena, ker često vrednotimo le to, kar imamo radi...“ (str. 6 sl.). „S stališča literarne kritike ni ničesar napisanega brez pomena. Nekatere stvari razodevajo več, ker so po svoji vsebini bogatejše od drugih. A dokler dela ne analiziramo, ne moremo slutiti, kako bogato je po vsebini... Ne pretiram, če trdim, da se zmožnost analiziranja stopnjuje v razmerju s številom opravljenih analiz... A nekateri ljudje se boje analiziranja, kot da bi šlo pri tem za razdiranje. Toda literatura je čudovito trdoživa; le redko ji slaba ali nepopolna kritika zares škodi... Po mojem je najboljša kritika tista, ki največ razodene.“ (Str. 8.) Še v eni točki je Reiss tankočuten opazovalec: „Literarni umetnik je ves zapleten v ustvarjanje v obliki pisanja, toda kljub tej povezanosti je le nekak izvršilec tega ustvarjanja, ki ga omogočajo najrazličnejši predmeti, podobe, kombinacije; morda jih nosi v sebi, morda jih pritegne k njemu to, kar pomenijo njemu ali njegovemu delu. Toda s tem ni rečeno, da se jih nujno zaveda odnosno da si njih pomen zavestno predoči. Kdor zahteva, da se literarni umetnik zaveda celotnega kompleksa, najbrž umetnika enostavno onesposobi za delovanje...“ (Str. 14 sl.) Zanimiva je na račun moderne literarne kritike tudi opomba R. Wellek-a in A. Warren-a v njuni knjigi „Nauk o literaturi“ (Theory of Literature. Penguin – Peregrine Books 1976, 4. ponat. 3. izd.): „Pravijo, da študij kakega živečega avtorja ne omogoča perspektive njegovega celotnega dela... Recimo, da je to res z ozirom na razvijajoče se pisce; na drugi strani pa nudi tak študij izredno priliko, da človek rabi znanje dejanskih časovnih razmer in prostora, da lahko pisca osebno spozna in se z njim spusti v pogovor ali pa vsaj izmenja pisma... Tisti, ki čakajo na „kritično oceno zgodovine“, se ne zavedajo, da čakajo enostavno oceno drugih kritikov in drugih bralcev...“ (Str. 44.)

4.

Zdaj smo pri literarni kritiki živečih ustvarjalcev in ko tako presojam Vinka Beličiča novelo „Tostran doline“ (Med XVI 1/2, str. 3-20), se ne morem otestiti vtisa, da ima g. Beličič veliko in težko napako: premalo piše! Ta novela je n.p.r. tako mojstrsko pisana, da jo človek ne le brez odmora bere, ampak da jo na koncu z vzdihom odloži in ve, da vzdih pomeni željo, da bi se branje lahko nadaljevalo. Pod Beličičevim peresom se tudi navadno življenje spremeni v dramo na živo opisanem odru narave in človeških bivališč. Med drugim nastopa v tej noveli strah v vsej svoji človeški otipljivosti. V ozadju v začetku novele je „hrub z golim novemberskim gozdom.“ (Str. 4.)

Zanimiva je primerjava s še eno mojstrovino, s Franca Sodje premišljevanji za vsak dan koledarskega leta in sicer pod naslovom „Trenutki molka“. Knjigo je lani izdalo Baragovo Misijonišče, ki mi jo je letos ljubeznivo poslalo v dar. To so lahko-razumljiva, a vendar bogata premišljevanja, kakor nalašč za zaposlene ljudi, ki si lahko privoščijo dnevno komaj eno minuto in ki se morajo za-

dovoljiti s tečnim prigrizkom, ki ga potem čez dan v duhu prebavljajo – da so in ostanejo zdravi. Posebno posrečeni se mi zdijo dnevi z jedrnatimi življenjepisi svetnikov, ki jih na ta ali oni dan praznujemo. Če beremo vneske za mesec november, najdemo besedo „strah“ pri naslednjih dnevih: 1, 6, 8, 16 in 18; 25 in 30 v prikriti obliki; opis njegovega nasprotja, to je, poguma, pa pri 4, 10, 11, 12, 13, 24, in 29. Beličičeva novembrska novela in Sodjeva premišljanja se dopolnjujejo, tudi v tem smislu, da po branju Beličičeve novele življenjepisi novembrskih svetnikov zaživijo na svojski način. Zgodovina je poenostavljena – ne izmalíčena – v zmeraj enakega človeka v boju z zmeraj neenakim obrazom strahu, ki nastopa največkrat posebej.

K 13. novembru Sodjevih premišljanj, str. 181 sl.: življenjepis sv. Stanislava zadobi še večjo dramatičnost, če iz zgodovine navedemo še to, da je iz Dunaja zbežal v Augsburg in Dillingen, kjer mu je sv. Peter Kanizij pomagal doseči Rim. Tu je tako zgodaj umrl – prav na posledicah bega.

K 17. novembru: po moževi smrti je Elizabeti njen svak Henrik Raspe odvezel vse premoženje, moral pa ji je na pritisk sorodnikov in njenega spovednika (grofovskega rodu) izplačati odškodnino, s katero je dobra Elizabeta dala zgraditi bolnico. – „Ta mlada žena je danes zavetnica številnih...družb“, čeprav je njeno češčenje hotel za vselej končati Filip grof hesenski tako, da je 1539 njene sv. ostanke odstranil iz cerkve neznanokam, z izjemo lobanje, ki so jo bili že prej odnesli na Dunaj.

K 30. novembru: „preko Grčije na Balkan, v sedanjo Rusijo. Dokončal je...v Patrasu“ – gre najbrž za tiskovno pomoto, ker je menda najprej misijonaril okrog Črnega morja, torej v sedanji Rusiji, potem pa v Trakiji, torej na Balkanu, in nazadnje v Grčiji, kjer je v ahajskem mestu Patras „bil vdan do smrti.“ – Te podrobnosti navajam le iz osebnega zanimanja; zdi se mi namreč, da so hagiografske podrobnosti eno najbolj poučnih poglavij v knjigi Božjega Delovanja v svetu.

5.

K bogati snovi v Medu XVI 1/2 spada tudi F. F. Bükviča literarna kritika K. H. Jacobs-ove povesti „Zelena zemlja“ (Das Grüne Land) iz NDR. Bükvič nudi nazoren vpogled v problematiko ideala v socialističnih deželah, to je, v deželah, kjer je oblika socializma diktatura komunistične partije. Isto problematiko na teoretični ravni sam zasledil v zgoraj omenjeni sovjetski zbirki filozofskih esejev pod naslovom „Filozofija v USSR“ (v moskovski angleški izdaji Philosophy in the USSR, pri Progress, Moskva 1977). Posebno pomembna je 28 strani dolga razprava E. V. Ilyenkov-a pod naslovom „Pojem idealnega“ (The Concept of the ideal). Razlikuje med primitivnim materializmom ljudskih mas, ki lahko prizna idealnost le kot nekaj, kar je odraz snovnega v glavi ali zavesti, in med dosledno znanstvenim materializmom, ki mora priznati tudi objektivni obstoj idealnega ali nesnovnega, n.pr. v dejstvu vrednosti dela in denarja. Ilyenkov skuša na vse načine razložiti bistvo te nesnovne stvarnosti – s pomočjo snovnosti, pri čemer se vedno znova sklicuje na Marxa. Posebno poučen je odstavek na str. 90: „Težava, ki že od nekaj tare filo-

zofijo, je dejstvo, da tkzv. oblike idealnega... zadobijo objektivnost neodvisno od človekove zavesti, in to v teku dogajanja, ki se vrši brezdomno izven glave – čeprav ne brez njenega sodelovanja. Če bi temu ne bilo tako, bi Platonov in Hegelov idealizem predstavljal eno najbolj čudaških zmot, v nobenem razmerju do tako velikih in tako vplivnih umov. Objektivnost oblik idealnega ni ne Platonova ne Hegelova domišljija, marveč dejstvo, neizpodbitno, neuklonljivo. Dejstvo, ki je stoletja dalo misliti tako prepričljivim mislecem kot so Aristoteles, Descartes, Spinoza, Kant, Hegel in Einstein, da ne omenimo stotine manj pomembnih duhov... Idealizem je čisto trezna izjava o objektivnosti idealnih oblik, to je, o dejstvu, da bivajo idealne oblike v človekovem kulturnem prostoru neodvisno od volje in zavesti posameznikov – toda ta izjava je ostala brez primerne znanstvene razlage. Dá, idealizem ugotavlja dejstvo, nič več; manjka mu znanstvena materialistična razlaga. V tem primeru se materializem res izkaže, ker to dejstvo razloži in ga ne prezre.“ In kaj je bistvo nesovnega ali idealnega? „Idealna oblika je določena oblika delovanja socialnega človeškega življenja, ki zadobi objektivno obliko izven človeka.“ (Str. 92.) S tem in podobnim izrazoslovjem se Ilyenkov skuša izogniti mnenju, da so idealne oblike enostavne projekcije zavesti in v zavesti, na drugi strani pa mu ne ostane nič drugega, kot da zre v delu družbe „neposredno zvezo“ (str. 95) med človekom in objektivnostjo idealnih stvarnosti, kot sta n.pr. pojem in vrednota: „Idealna plast resničnosti je le to, kar ustvari delo v človeku in v tistem območju narave, kjer poteka njegovo življenje in delovanje, od ure do ure, iz dneva v dan, preoblikujoče delovanje, socialno, človeško, in zato smotno...“ (str. 96). Izven človeka ni idealnega; „v človeku se idealno javlja kot njegovi cilji in potrebe... izven človeka pa je idealna oblika oblika tega, kar človek ustvari... gre torej za izmenični tok med tema danostima...“ (str. 98.) Ta preoblikujoči izmenični tok med notranjostjo in zunanostjo je bistveno protislovno dialektičen in zato se je le dialektičnemu materializmu posrečilo, „da reši problem idealnega značaja stvari“, konča (str. 99.) Ilyenkov. Tudi če pustimo za trenutek osnovno zmoto Hegel-Marxove dialektike ob strani, Ilyenkov ne reši osnovnega problema: zakaj je idealna oblika, kot sam pravi, objektivno neodvisna od mišljenja in hotenja posameznikov, iz katerih vendar človeško občestvo obstoji? Morda pa g. Ilyenkov ne sme odgovoriti logično na to. Mimogrede: le kaj bodo dejali tisti slovenski komunisti – zdaj na visokih položajih –, ki so že med revolucijo doma zasmehovali vsako obliko idealizma in ki jim je vsak sovražnik veljal enostavno za idealista? Ilyenkov se sklicuje na Marxov „Kapital“ in na Marx-Engelsova „Zbrana dela.“

6.

Prva Slovenija je tista doma, a ne v svobodnem domu; Druga Slovenija so Slovenci, ki bivajo kot manjšina v drugih deželah; in Tretja Slovenija smo mi – politični brezdomci in vsi tisti, ki se nam pridružijo – resnična množica! v gozdovih pod Fudži sem zložil naslednjo pesem za nas.

SLOVENCİ - USTVARJALCI.

*Mi - za muzej? Ne še! Še nismo mrtvi!
Čeprav razbil nam ladje je rus vihar,
goreč iz upov silnega dobička.*

*Naša svoboda šia je z nami k tujcem.
Še bolj jo ljubimo kakor zlat denar.
In štedimo - za gradnjo novih ladij.*

*Nihče ne ve za znamenje vrnitve.
Medtem pa vsak gradi pod zvestobami.
Gorje nam, če se spremo v točki gradnje!*

*Krasno morjé, ustvarjeno za močne,
šumi in sika; včasih na videz spi.
A zmeraj sanja - sen o ustvarjalcih.*

7.

Na tiste se obračam, ki imajo vse SKA-ine publikacije na razpolago - da prepíšejo iz njih to, kar nam je lahko v trajno vodilno zvezdo, in čemur bi lahko dali ime „Modrost brezdomcev“. To, kar smo bili odkrili na svoji poti po kontinentih in kar smo zapisali, zdaj v obliki eseja, zdaj v obliki povesti in pesmi. Nekaj takega je storil za Kitajce pred 2500 leti Kung Fu Tse ali, kakor mu pravimo Konfucij, s svojo Antologijo, o kateri pravi Robert B. Downs v svoji „Slavne knjige starodavnosti in srednjega veka“ (Famous Books Ancient and Medieval. Barnes/Noble, New York 1969, 4. ponat.), da „je oblikovala kitajsko kulturo in mišljenje v teku mnogih stoletij“ (str. 39). Tudi Konfucijeva antologija je bila pestra: verske himne, dvorski protokol, recepti za magijo, zgodovinske kronike in pregovori. Razen tega vsebuje v posebnem odlomku „Knjigo pesmi“, ki v 300 pesmih opeva „vojno, družinski zakon, praznike, in sploh dnevno življenje.“ (Downs str. 40). Glavni namen Konfucijeve antologije je bil, pravi Downs, vzgojiti človeka, ki ga odlikujejo „modrost, realistična sodba, temeljito znanje, človeka vredna drža, odkritost, poštenost, dobro vedenje, nenasilnost, nesebičnost, velikodušnost in velikopoteznost.“ (Str. 42 pri Downs.) To je po Konfuciju edino resnično plemstvo in temelj pravega občestva.

8.

Zuunaj gorske koče lahko dežuje, a vse naokoli je tako zeleno, da je še dež zelenkaste barve. Toliko sem napisal, ker imam trenutno počitek na razpolago. A kako je z nami, v kolikor nimamo takšnega počitka na razpolago? Bog nam daj, da premagamo utrujenost in kljub vsemu ustvarjamo, kakor nam čas in prostor dovolita. Kako je bil dejal Učlovečeni, Trudni in vendar Neutrudljivi Božji Sin? „Blagor njim, ki se ne predajo zaspanosti... zmeraj tako-rekoč ogrnjeni v popotni plašč, z brlečo svetilko ob strani, pripravljeni...“ Naš Gospod pravi: „Blagor jim že zdaj!“

V tem smislu Vas pozdravlja Vaš vdani dopisnik iz japonskih gozdov,